

Nr 36

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående ökat stöd till föreläsnings- och studiecirkelverksamhet m. m.; given Stockholms slott den 1 februari 1963.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Ragnar Edenman

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen framlägges förslag till omläggning och ökning av det statliga stödet till föreläsnings- och kursverksamhet, studiecirkelverksamhet och studieförbund.

Beträffande den förstnämnda verksamhetsgrenen avser förslagen att skapa möjligheter till en effektivare och efter moderna principer organiserad informations- och studieverksamhet, möjliggjord främst genom ökade ekonomiska insatser från statens sida. Medelsökningen för detta ändamål beräknas för nästa budgetår till ca 660 000 kr., innebärande att anslaget höjes till 2 100 000 kr.

I fråga om studiecirkelverksamheten föreslås en uppräknig av maximibidraget per studietimme från för närvarande 7:50 till 15 kr., varav högst 11 kr. för ledararvode. Med en nu föreslagen bidragsandel på 50 % av bidragsgrundande kostnader kan maximalt hälften av en cirkelkostnad av 30 kr. per timme för ledararvode och material finansieras genom statsbidrag. Förslaget är en första etapp i en under de närmaste åren stegvis ytterligare förbättrad bidragsgivning med målet att bidragsprocenten skall höjas till 75 % av de bidragsgrundande kostnaderna. Det ökade medelsbehovet för nästa budgetår till studiecirkelverksamheten uppgår till ca 1 400 000 kr.

Den väsentliga nyheten, när det gäller bidrag till studieförbund, är förslag om

ett särskilt bidrag till studieförbundens pedagogiska verksamhet. För detta ändamål beräknas för närvarande ca 700 000 kr. bli disponerade av bidraget till administrationskostnader. För nästa budgetår föreslås en anslagshöjning för studieförbundens pedagogiska verksamhet med 800 000 kr. Även här förutsättes det statliga stödet komma att under de närmaste åren stegvis kraftigt förstärkas. För nästa budgetår föreslås — utöver 1 500 000 kr. till den pedagogiska verksamheten — 3 000 000 kr. utgå till studieförbundens organisationskostnader, vilket innebär en uppräknig för detta ändamål med ca 750 000 kr.

Vissa förändringar föreslås beträffande nu utgående bidrag till speciella folkbildningsåtgärder, varjämte, i anslutning till i denna proposition föreslagna åtgärder, ökade möjligheter skapas för folkhögskolans medverkan i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet samt för undervisning och forskning på vuxenpedagogikens område.

Sammanlagt äskas i propositionen anslag till ett belopp av 23 002 000 kr., vilket i jämförelse med motsvarande belopp för innevarande budgetår innebär en ökning med 3 620 000 kr.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 1 februari 1963.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON, ASPLING.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, *vissa frågor angående ökat stöd till föreläsnings- och studiecirkelverksamhet m. m.* och anför därvid följande.

Vid min anmälan av punkten 57 i bilagan 10, ecklesiastikdepartementet, i årets statsverksproposition anförde jag, att min avsikt var att föreslå Kungl. Maj:t att senare för riksdagen framlägga förslag om ändrade grunder för statens stöd till folkbildningsarbetet. Förslaget skulle beröra följande i innevarande budgetårs riksstat upptagna anslag, nämligen Bidrag till föreläsningsverksamhet, Resekostnadsersättning åt föreläsare, Bidrag till föreläsningsförmedling och konsulentverksamhet, Bidrag till studieförbund, Bidrag till studiecirkelverksamhet samt Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder. Den sammanlagda medelsanvisningen för dessa ändamål angavs för innevarande budgetår uppgå till 19 382 000 kr.

Vidare anförde jag, att medel för dessa ändamål borde upptagas med ett preliminärt belopp av 23 000 000 kr.

Med anledning härav har Kungl. Maj:t på min hemställen föreslagit riksdagen att, i avbidan på särskild proposition i ämnet, till Bidrag till föreläsnings- och studiecirkelverksamhet m. m. för budgetåret 1963/64 beräkna ett förslagsanslag av 23 000 000 kr.

I. Inledning

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 29 januari 1960 tillkallades den 17 februari 1960 sakkunniga för att verkställa översyn av statsbidragsgivningen till folkbildnings- och ungdomsverksamheten. De sakkunniga¹, vilka antog benämningen 1960 års folkbildningsutredning, avlämnade i augusti 1961 betänkandet »Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet» (SOU 1961: 44).

Över betänkandet har *utlåtanden* avgivits av statskontoret, riksrevisionsverket, skolöverstyrelsen (som hört statens folkbildningsnämnd), chefen för försvarsstaben (i vad avser bidrag till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet), socialstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, lärarhögskolan i Stockholm, universitetskanslersämbetet, svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse (i vad avser det till svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse utgående bidraget), statens ungdomsråd, riksantikvarieämbetet, överintendenten och chefen för nationalmuseum samt musikledarutredningen.

Vidare har *yttranden* över betänkandet avgivits av Svenska landskommunernas förbund, Svenska stadsförbundet, Svenska landstingsförbundet, Sveriges radio AB, Sveriges allmänna biblioteksforening, Landsorganisationen i Sverige, Kooperativa förbundet, Sveriges lantbruksförbund, Svenska folkhögskolans lärarförening, Arbetarnas bildningsförbund, Blåbandsrörelsens studieförbund, Folkuniversitetet, Frikyrkliga studieförbundet, Godtemplarordens studieförbund, JUF:s studiefremjande, KFUK:s och KFUM:s studieförbund, Liberala studieförbundet, Studieförbundet Medborgarskolan, Svenska landsbygdens studieförbund, Sveriges kyrkliga studieförbund, Tjänstemännens bildningsverksamhet, Folkbildningsförbundet, Västra Sveriges folkbildningsförbund, Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, Föreläsningsförbundens riksorganisation, Upplands föreläsningsförbund, Blekinge läns föreläsningsförbund, Örebro läns föreläsningsförbund, Västmanlands läns föreläsningsförbund, Södermanlands läns bildningsförbund, Bildningsförbundet för Jönköpings län, Gotlands folkbildningsförbund, Södra Älvsborgs läns bildningsförbund, Dalarnas bildningsförbund, Värmlands bildningsförbund, Norrbottens bildningsförbund, Riksförbundet Sveriges ungdoms- och hemgårdar, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Svenska landsbygdens ungdomsförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Högerns ungdomsförbund, Riksförbundet kyrklig ungdom, Frikyrkliga ungdomsrådet, Svenska missionsförbundets ungdom, Frälsningsarmén, KFUK:s riksförbund, KFUM:s riksförbund, Nationaltemplarorden, Sveriges stu-

¹ Landshövdingen O. G. C. Elfving, ordförande, studierektorn H. W. Jarild, förbundssekreteraren E. S. Johansson, statskommissarien C. W. Lindblad, numera statssekreteraren B. A. F. Löfberg, rektor H. S. A. Olsson och studierektorn S.-A. Stahre.

derande ungdoms helnykterhetsförbund, Motorförarnas helnykterhetsförbund, Svenska scoutrådet, Sveriges scoutförbund, Skid- och friluftsförbundet, Sveriges riksridrottsförbund samt Unga örnars riksförbund.

Skrifter i hithörande frågor har vidare inkommit från Sveriges akademikers centralorganisation, Stockholms socialdemokratiska ungdomsdistrikt, Metodistkyrkans ungdomsförbund, Samarbetsnämnden för kristligt bildningsarbete och Stockholms stadskollegium.

I 1962 års statsverksproposition, bilagan 10, framhöll jag vid anmälan av punkten 63, att de i folkbildningsutredningens betänkande framlagda förslagen i många av remissvaren blivit föremål för stark kritik. Ett stort antal kompletterande yrkanden och önskemål rörande verksamhetens utformning hade framlagts. I synnerhet gällde detta de avsnitt av betänkandet, som berörde studiecirkelverksamheten och ungdomsverksamheten. Myndigheter och sammanslutningar, som berördes av förslagen i dessa delar, hade ganska allmänt ifrågasatt, om inte en förnyad utredning borde företagas.

Med hänsyn till de framkomna invändningarna mot förslagen i betänkandet ansåg jag det inte möjligt att framlägga proposition i ämnet för riksdagen utan ingående överarbetningar av materialet, vilket inte kunde ske inom sådan tid, att frågorna kunde behandlas av 1962 års riksdag.

För ytterligare utredning av de frågor, som gäller ungdomsverksamheten, har efter vederbörligt bemyndigande särskilda sakkunniga tillkallats den 16 augusti och den 6 september 1962.

Till grund för de i det följande framlagda förslagen och synpunkterna rörande det statliga stödet till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet ligger ingående överväganden av 1960 års folkbildningsutrednings förslag samt de däröver avgivna yttrandena.

II. Folkbildningsarbetets mål och uppgifter

Departementschefen

De förslag om ökat stöd till folkbildningsarbetet, som jag ämnar framlägga i det följande, bör lämpligen bedömas mot bakgrunden av dettas mål och uppgifter i det moderna samhället. Jag skall därför närmast uppehålla mig vid dessa frågor och lämna en allmän motivering för de härefter kommande förslagen.

Förankring i folkrörelserna

Svenskt folkbildningsarbete har av tradition en fast förankring i våra folkrörelser. När nya samhällsidéer och strömningar under senare hälften av 1800-talet på allvar började vinna insteg i vårt land, gav de också näring och stimulans åt det frivilliga bildningsarbetet. För folkrörelserna blev studie- och bildningsverksamheten den kanske viktigaste förutsättningen för att de skulle kunna förverkliga sina mål och uppgifter. Utan en upplyst medlemsopinion och kunniga och skickliga förtroendevalda hade de haft små möjligheter att påverka utvecklingen i samhället.

Bildningssträvandena var emellertid också redan från början ett uttryck för de allmänna demokratiska principer, som vid denna tid började omfattas av allt fler medborgare i vårt land. I bildningsarbetet såg folkrörelserna en möjlighet att verka för sina frihets- och jämlikhetsideal. Genom studier och bildning skulle människorna befrias från okunnighet och oförmåga och få lika möjligheter att öva inflytande över samhällets angelägenheter och ta del av en kultur, som då endast var förbehållen ett fåtal.

I dag råder det knappast några delade meningar om vilken roll folkrörelserna spelat och alljämt spelar i svensk demokrati. Till skillnad från förhållandena i många andra västerländska demokratier, där information och opinionsbildning i allt väsentligt sker genom press och andra massmedia, har folkrörelserna i Sverige blivit en av de allra viktigaste faktorerna när det gäller den samhällsupplysning och samhällsdebatt, utan vilka en demokrati inte kan leva och utvecklas. Folkrörelsernas organisationer och sammanslutningar har kommit att fungera som ett forum, där varje medlem har möjlighet att fritt framföra åsikter och förslag, försöka vinna anhängare, skapa opinion och därigenom också öva inflytande över organisationens och samhällets gemensamma angelägenheter. Med den bredd och omfattning folkrörelserna har i dag, kan praktiskt taget varje vuxen medborgare i vårt land genom sina organisationer verka för de idéer han ansluter sig till och de förändringar i samhället han anser angelägna.

Möjligheterna för folkrörelsernas medlemmar att vinna gehör och väcka opinion för sina åsikter och förslag skulle emellertid blivit rent illusoriska, om inte deras organisationer betraktat studieverksamheten som ett självklart och betydelsefullt led i sina strävanden. En av de viktigaste uppgifterna för de folkbildningsorganisationer, som är förankrade i våra folkrörelser, har därför alltid varit — och är alltjämt — att skapa det underlag av kunskaper och färdigheter, orientering och perspektiv, som är nödvändigt för en saklig och konstruktiv samhällsdebatt.

Om det fria och frivilliga folkbildningsarbetet är en avgörande förutsättning för att folkrörelserna skall kunna fungera som demokratins speciella opinionsförmedlare och debattforum, kan folkrörelsernas idéer, mål och uppgifter å andra sidan sägas spela en betydelsefull roll som stimulerande och sammanhållande faktor för bildningsarbetet. En närmare granskning av studieförbundens verksamhet visar ett klart samband mellan folkrörelsernas idéer, mål och aktuella problem och respektive studieförbunds ämnesval och allmänna inriktning. Det har med andra ord utvecklats ett fruktbringande samspel mellan studieverksamheten och den övriga verksamheten inom folkrörelserna, som knappast kunnat komma till stånd utan bildningsorganisationernas nära anknytning till och kontakt med våra folkrörelser. Samtidigt som en organisations värderingar och mål engagerat och stimulerat till studier och debatt har dessa också blivit föremål för analys, kritik och omprövning mot bakgrunden av kunskaper och fakta om samhällets aktuella situation och problematik.

Folkbildningsverksamheten i vårt land kan därför inte sägas ha en för alla dess organ och organisationer och på alla punkter gemensam målsättning. I betydande utsträckning är bildningsorganisationernas mål och uppgifter beroende av vilken eller vilka folkrörelser som står bakom dem. Ur det demokratiska samhällets synvinkel är denna princip av stor betydelse. Just genom anknytningen till folkrörelserna, deras mål och idéer och genom verksamheten bland deras medlemmar kan folkbildningsarbetet verksamt bidra till att stärka och utveckla demokratin i vårt land.

Även om olika folkbildningsorganisationer har skiljaktiga mål och uppgifter finns det vissa gemensamma huvudlinjer och principer för deras verksamhet. Till dessa hör friheten och rätten att kritisera och ifrågasätta idéer och värderingar, oavsett varifrån dessa kommer. Den omständigheten att folkrörelsernas idéer och mål betyder mycket som stimulans för studiearbetet betyder alltså inte att de betraktas som sakrosankta. För våra möjligheter att bevara och utveckla demokratin är det ytterst väsentligt att det inom folkrörelser och folkbildningsarbete skapas förutsättningar för ett fritt och förutsättningslöst meningsutbyte med omutlig respekt för fakta och en ärlig vilja till allsidig belysning.

För folkrörelser och folkbildningsorganisationer måste det också vara en gemensam angelägenhet att informera medlemmarna om den egna organisationens uppgifter och aktuella problem. I det moderna, snabbt föränderliga samhället blir det verksamhetsfält, på vilket organisationerna arbetar och verkar, allt mer

komplikerat och svårt att överblicka. I den situationen finns det risk för att medlemmarna upplever organisationens uppgifter som svårbegripliga, främmande och omöjliga att ta ställning till. Detta kan i sin tur resultera i att förstågan och lusten att aktivt delta i förenings- och samhällsarbetet minskar och viljan att solidarisera sig med organisationens strävanden avtar. Ur organisationernas och samhällets synvinkel måste det därför betraktas som ytterst angeläget, att det inom folkrörelserna finns förutsättningar för en bred och effektiv medlemsorientering, som kan ge information om den egna organisationen och dess angelägenheter och stimulera medlemmarna till intresserat och aktivt engagemang i organisationens inre liv.

En betydelsefull uppgift har det till folkrörelserna knutna folkbildningsarbetet också i utbildningen av förtroendevalda och funktionärer inom organisationerna. De allt större uppgifter och problem som folkrörelserna i dag ställs inför innebär, att de medlemmar som fått sina kamraters förtroende att leda och ta ansvaret för en organisations arbete måste besitta betydande kunskaper och färdigheter, om organisationen skall kunna fullgöra sina uppgifter på ett riktigt sätt. Denna grupp människor fyller emellertid inte endast funktionen som verkställande ledamöter i sina organisationer. En rad sociologiska undersökningar i bl. a. Amerika och Sverige visar att den också spelar en betydelsefull roll som opinionsförmedlare. De förtroendevalda i föreningar och samhällsorgan följer i större utsträckning än andra människor med och deltar i samhällsdebatten. De tar oftare initiativ till samtal och diskussioner i aktuella samhällsfrågor, och den krets av människor de vänder sig till och har kontakt med tar också mer intryck av dem än av andra påverkningsfaktorer. För demokratin och samhället är det därför angeläget att förutsättningar skapas inte endast för de förtroendevaldas utbildning för uppdrag och funktioner i organisationerna utan också för en så bred och efter deras intressen och behov väl anpassad allmänorientering som möjligt. Det innebär konkret att utbildningen av förtroendevalda inom organisationer, folkrörelser och samhällsorgan inte kan tillgodoses enbart genom en grundutbildning. I vårt snabbt föränderliga samhälle måste de personer som spelar en framträdande roll i samhällsdiskussioner och opinionsbildning beredas möjligheter till fortlöpande information och studier.

Om det till folkrörelserna knutna folkbildningsarbetet kan *sammanfattningsvis* sägas, att

1. det är en viktig förutsättning för en objektiv och meningsfull debatt kring för samhället väsentliga frågor, och en förutsättning för att denna skall kunna nå ut och engagera fler än den inre kretsen av politiker och funktionärer,
2. det medverkar till att idéer och värderingar, såväl inom vederbörande rörelse som i samhället i övrigt, blir föremål för analys, kritik och omvärdering mot bakgrunden av förändrade situationer,
3. det skapar reella förutsättningar för kommunikationer och information inte endast i riktning till medlemmar och lekmän utan också — och framför allt — från medlemmarna till experter, myndigheter och beslutande organ,

4. det fungerar som ett verksamt instrument i den medlemsorientering och -aktivering som är nödvändig för demokratiska organisationer,
5. det ger möjlighet till utbildning och orientering av förtroendevalda och funktionärer inom folkrörelserna i deras dubbla egenskap av verkställande ledamöter i sina organisationer och opinionsbildare i aktuella och betydelsefulla samhällsangelägenheter.

Fritt och frivilligt

Folkbildningsarbetet är fritt och frivilligt. Denna princip har alltid varit grundläggande för svenskt bildningsarbete, och betydelsen av den har klart betonats i alla utredningar och beslut om samhälleligt stöd till folkbildningsarbetet.

1944 års folkbildningsutredning tolkar i sitt betänkande begreppet fritt och frivilligt på följande sätt:

Friheten innebär icke, att bildningsarbetet skulle sakna förankring i de faktiska kunskaps- och bildningsbehoven. Vad den innebär är frihet i förhållande till staten och frihet i förhållande till de organisationer, som tjänstgöra som förmedlingsorgan för bildningsarbetet. Den innebär även en frihet i betydelsen oberoende av arbetsgivare, donatorer och institutioner av konfessionell eller politisk art. Frivilligheten är en sida av denna frihet. Den innebär, att bildningsarbetet uppbäres av folket självt, den är ett tecken på dettas kulturella fullmyndighet.

I denna tolkning — i dag lika riktig och aktuell som när den utformades — är friheten och frivilligheten av rent principiell natur. Med attributet fritt och frivilligt betonas att folkbildningsarbetet skall vara helt oberoende av direktiv från stat och kommun, organisationer och enskilda, och att det fritt skall kunna utvecklas och anpassas efter behov och förutsättningar hos de människor det vänder sig till.

I modernt folkbildningsarbete finns det emellertid också en på en gång pedagogisk och demokratisk motivering för friheten och frivilligheten. Folkbildningsarbetet är helt oberoende av fastställda kursplaner och kan därför smidigt anpassas till deltagarnas intressen, önskemål och behov. Deltagarna har möjlighet att själva påverka och utforma studiernas inriktning och arbetsformer, vilket stärker deras motivation och lust att aktivt medverka till ett gott resultat i de gemensamma strävandena. Genom att deltagarna själva får tillfälle att planera och besluta om målet och formerna för studierna, blir arbetet i sig självt en övning i praktisk demokrati, där deltagarna får ta initiativ, gemensamt med sina kamrater ta ansvar och fatta beslut och också lära sig att tolerera och visa förståelse för andras behov, förutsättningar och egenart.

Sammanfattningsvis kan sägas, att friheten och frivilligheten i folkbildningsarbetet är en grundläggande förutsättning för

1. deltagarnas objektiva studier och självständiga åsiktsbildning,
2. övning i demokratins och samarbetets teknik och attityd,
3. förstärkning av deltagarnas intresse och engagemang i studiearbetet.

Elementära ämnen

1944 års folkbildningsutredning diskuterade i sitt betänkande folkbildningsarbetets uppgift att tillgodose behov av rent elementär undervisning. Utredningen framhöll bl. a., att så länge skolväsendet inte nått sin fulla utveckling och både ungdom och vuxna har påtagliga behov av elementär undervisning, måste det anses vara ett legitimt mål för folkbildningsarbetet att söka fylla dessa luckor i den grundläggande underbyggnaden.

Sedan 1944 års utredning formulerade folkbildningsarbetets mål och uppgifter, har det obligatoriska skolväsendet blivit föremål för en genomgripande omändring. Skolpliktstidens förlängning och den väsentliga utrustning i form av bl. a. bättre läroplaner och hjälpmedel, utvidgad lärarutbildning och mer aktivitetsstimulerande undervisningsmetoder, som riksdagens beslut om grundskolan innebär, måste självfallet på något längre sikt komma att återverka på det frivilliga bildningsarbetet. Det innebär emellertid inte att folkbildningsarbetet, såsom ibland framskyttat i diskussionen om den nya skolan, kommer att bli överflödigt eller minska i betydelse och omfattning. Snarare kommer grundskolan att få motsatt effekt, nämligen att stimulera till fortsatta studier efter skolans slut, väcka nya intressen och nya behov av kunskaper och bildning. Vad den däremot på längre sikt med stor sannolikhet kommer att leda till är en förskjutning i deltagarnas ämnesval och därmed också av folkbildningsarbetets inriktning och uppgifter. Med den bättre utrustning, som grundskolan ger framför allt i färdighetsämnen, kommer behovet av elementära studier inom folkbildningsarbetet att minska, medan andra sidor av verksamheten ökar.

För närvarande finns det emellertid ingen anledning att avskryva de elementära studierna på folkbildningsorganisationernas program. Tvärtom är det angelägnare än någonsin att denna möjlighet till personlig utbildning och utveckling finns. De yngre generationernas betydligt bättre utrustning ifråga om grundläggande kunskaper och färdigheter stimulerar och eggjar många äldre till studier också i elementära ämnen. När exempelvis engelska språket infördes som obligatoriskt ämne i enhetsskolan, kom det till folkbildningsorganisationernas studiecirklar en helt ny kategori av människor, nämligen föräldrar, som kände behov av att bredda den intressesfär de hade gemensamt med sina barn och att kunna följa dem bättre i deras skolarbete.

Det måste också anses som ett oeftergivligt rättvisekrav att vuxna genom folkbildningsarbetet har möjlighet att skaffa sig den elementära utbildning som barn och ungdom nu får i grundskolan och att detta skall kunna ske utan alltför stora ekonomiska uppoffringar. Den nya skolans genomförande innebär med andra ord ökat ansvar för samhället att genom folkbildningsarbetet skapa möjligheter för vuxna att förvärva kunskaper, färdigheter och orientering, som de inte haft tillfälle att skaffa sig under sin obligatoriska skolgång men som nu ingår i den utrustning grundskolan ger sina elever.

Ytterligare ett skäl talar för de elementära studiernas självklara plats i folk-

bildningsarbetet. Den nya grundskolan måste på ett helt annat sätt än vad folkskolan gjorde tidigare kunna tillvarata begåvningarna bland sina elever. Det man i allmänhet kallar begåvningsreserven, alltså de människor som har förutsättningar att tillgodogöra sig en bättre utbildning än vad den obligatoriska skolan förmått ge dem och som därigenom inte endast skulle uppnått större personlig tillfredsställelse utan också kunnat göra betydligt bättre insatser i samhället, måste därför till största delen finnas bland vuxna med folkskolan som enda utbildning. För denna grupp människor är folkbildningsarbetet en möjlighet till utbildning och utveckling, som inte bara är av betydelse för individen själv utan som också måste anses vara av allmänt samhällligt och nationalekonomiskt intresse.

Även på längre sikt måste folkbildningsarbetet emellertid kunna tillgodose behov av elementära kunskaper och färdigheter. Den pedagogiska forskning, som genomförts i samband med grundskolans förberedande och genomförande, har visat att det bland barn och ungdom finns stora skillnader i deras möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen. Det kan vara olikheter i begåvning, intressen, miljöförhållanden, utveckling och mognad. Även med längre skolpliktstid och med ett väsentligt förbättrat obligatoriskt skolväsen är det realistiskt att räkna med att många människor som vuxna fått bättre förutsättningar att studera och därför vill friska upp för dem betydelsefulla kunskaper från grundskolan och fylla luckor i den elementära utrustningen.

För folkbildningsarbetet måste det vara en ständigt lika angelägen uppgift att möta behov och intressen på dessa områden. Möjligheterna att delta i mer avancerade studier och i sådana ämnen och aktiviteter, som av tradition anses höra till folkbildningsarbetet, exempelvis samhällskunskap, litteratur, livsåskådningsfrågor och naturvetenskaplig orientering, är i hög grad beroende av om deltagarna har vissa elementära färdigheter i t. ex. svenska språket och matematik. Att inte bereda möjligheter till studier i dessa och andra jämförbara ämnen skulle därför innebära, att vissa människor utestängdes från en rad andra verksamheter inom folkbildningsarbetet helt enkelt därför att de saknade den nödvändiga grunden.

Folkbildningsarbetet bör således i princip och efter måttet av förmåga äga förutsättningar att möta och tillgodose alla de allmängiltiga behov av kunskaper och färdigheter, orientering och personlig utveckling, som människorna i det moderna samhället har.

Sammanfattning

1. Den nya grundskolan kommer så småningom att påverka folkbildningsarbetet så, att elementära ämnen kommer att minska, medan kraven på att tillgodose behov av studier och bildning på ett mera avancerat plan kommer att öka.
2. Så länge betydande delar av svenska folket inte har grundskolans utbildning, kvarstår behovet av studier i elementära ämnen i folkbildningsarbetet.

3. För dessa människor måste det anses vara en självklar rätt att i det frivilliga bildningsarbetet kunna förvärva kunskaper och färdigheter som barnen får i grundskolan.
4. Folkbildningsarbetet måste också efter måttet av sin förmåga möta och tillgodose studie- och bildningsbehov hos den begåvningsreserv, som nu huvudsakligen finns bland vuxna utan annan utbildning än folkskola.
5. Studier i elementära ämnen kan för många människor vara en brygga över till studie- och bildningsområden, som de tidigare varit utestängda från på grund av bristande grundläggande underbyggnad.

Teoretiskt och praktiskt

I diskussioner om folkbildningsarbetets mål och uppgifter har studier med praktisk inriktning tidigare spelat en framträdande roll. 1944 års folkbildningsutredning betonade mycket klart, att ett bildningsarbete av praktisk karaktär från bildningssynpunkt kan göra anspråk på statsmakternas stöd i lika hög grad som ett mer teoretiskt inriktat bildningsarbete. Överhuvud torde det vara svårt att åstadkomma en klar gränsdragning på denna punkt, framhöll utredningen. Som regel måste teorin komma fram till något praktiskt och det praktiska söka sig tillbaka till en teori.

I modernt folkbildningsarbete råder heller inte några delade meningar om de praktiskt betonade studiernas värde och betydelse. I folkbildningsorganisationernas försök att nå ut till så många människor som möjligt och knyta an till skilda intressen, förutsättningar och behov, har den utövande verksamheten haft stor betydelse. Inte minst har den visat sig attraktiv för ungdom. Många människor, som inte förmått mobilisera tillräckligt intresse för teoretiska studier, har genom att i kretsen av likasinnade kamrater själva försöka forma, skapa och uttrycka funnit vägen till ökade insikter, vidgade perspektiv och nya estetiska upplevelser. I pedagogiskt avseende ger den mer praktiskt inriktade verksamheten inte bara förutsättningar för deltagarna att frigöra och utveckla vissa personliga kvaliteter, den har också visat sig innehålla goda möjligheter till verklighetsanknytning, åskådlighet och stimulerande aktivitet i studierna.

De praktiskt inriktade studierna står inte på något sätt i motsatsställning till de teoretiska och de är inte heller principiellt olika. Tvärtom är det viktigt, att de så långt möjligt samordnas och kan komplettera varandra. Hur arbetet skall bedrivas, på vilket sätt och i vilken utsträckning teoretiska och praktiska moment skall ingå, är emellertid en fråga, som skall avgöras av deltagarna själva med hänsyn till deras förutsättningar och förväntningar och inte genom bestämmelser och föreskrifter. Sådana är inte bara svåra eller omöjliga att efterleva, de får numera också anses strida både mot folkbildningsarbetets idé och mot moderna pedagogiska principer.

För att en aktivitet skall kunna kallas bildningsarbete och anses vara berättigad till statligt bidrag måste dock vissa krav kunna ställas på den. Sålunda skall

den kunna ge deltagarna möjlighet till någon form av personlig utveckling utöver vad samvaron med andra deltagare eventuellt kan innebära i det avseendet. Om verksamheten i en grupp endast har till syfte att vara en förevändning för människor att få vara tillsammans eller om den är en mekaniskt utövad sysselsättning av något slag, t. ex. tillverkning av föremål utan möjlighet att i djupare mening engagera vare sig tankar, fantasi eller känslor hos deltagarna, kan den inte betraktas som folkbildningsarbete — hur värdefull den från andra synpunkter än kan anses vara.

I varje form av folkbildningsarbete måste det alltid finnas *förutsättningar* för studier och bildande aktivitet. Om en grupp från statsbidragssynpunkt kan anses ha dessa förutsättningar är beroende av studiematerialets innehåll och utformning och ledarens/lärarens/föreläsarens pedagogiska och kunskapsmässiga kvalifikationer. *Det är alltså inte en fråga om ämnesval.*

Sammanfattning

1. Praktiskt utövande studieverksamhet måste betraktas som lika värdefull och i lika hög grad berättigad till samhälleligt stöd som teoretiskt inriktade studier.
2. En studieverksamhet med i huvudsak praktiskt utövande arbete är för många människor med mindre intresse och förutsättningar för teoretiska studier en betydelsefull möjlighet till meningsfull aktivitet, vidgade perspektiv och estetisk upplevelse.
3. Teoretiska och praktiska moment bör så långt möjligt komplettera varandra i studiearbetet. I vilken utsträckning teori och praktiskt arbete skall ingå skall inte fastställas genom regler och bestämmelser utan avgöras av deltagarna själva på grundval av deras intressen och förutsättningar och gruppens mål.
4. Sysselsättningar utan andra ambitioner än att tillverka olika föremål eller samla människor till samvaro är inte folkbildningsarbete. En bildningsverksamhet skall alltid innehålla förutsättningar för studier och personlig utveckling.

Inte bara kunskaper

I tidigare diskussioner och deklARATIONER om folkbildningsarbetets mål har uttryck och begrepp som karaktärsdaning, personlighetsutveckling och demokratisk fostran spelat en framträdande roll. 1944 års folkbildningsutredning talade t. ex. i sitt betänkande om att det frivilliga bildningsarbetets »främsta uppgifter äro att uppväcka medborgarens sinne och känsla för andliga värden att i olika avseenden medverka till vårt folks demokratiska fostran» och vidare att förutsättningen för »en verkligt demokratisk sinnesförfattning är ytterst att söka i en rikare personlighetsutveckling». I dessa sammanhang pekas i regel också på vissa ämnen, vilka bättre än andra anses kunna föra till det uppsatta målet. Sådana

ämnen är bl. a. samhällsfrågor av skilda slag, hembygds-kunskap, litteratur, musik och livsåskådningsfrågor.

I diskussioner om målsättningen för modernt folkbildningsarbete användes i allmänhet inte sådana uttryck som karaktär, personlighet och fostran, och inte heller framhålles vissa ämnen som värdefullare än andra. Ämnesvalet skall vara fritt och helt betingat av deltagarnas intressen och behov, och det får därför inte vara belastat av värderingar, som kan ge deltagarna en känsla av att vissa ämnen skulle vara mindre värda än andra. Detta hindrar självfallet inte att studieorganisationerna i sin propaganda skall kunna framhålla vissa ämnen som särskilt aktuella och angelägna. Rätten att väcka andra människors intresse för det man själv är intresserad av och anser angeläget är en viktig förutsättning för demokratisk opinionsbildning och kultursträvan och måste därför vara självskrivnen också i folkbildningsarbetet.

Den omständigheten att vissa uttryck och begrepp inte längre ingår i folkbildningsarbetets vokabulär innebär emellertid inte att dess uppgift numera skulle vara begränsad till att förmedla kunskaper. Även om människans behov av kunskaper i dag kan sägas vara större än vad det varit någonsin tidigare, är kunskapsförmedlandet i mera begränsad mening endast en av många uppgifter för folkbildningsarbetet.

En annan mycket väsentlig uppgift är att utveckla deltagarnas förmåga att kommunicera med andra människor. Med den relativt bristfälliga skolunderbyggnad som många — framför allt vuxna — människor har, måste folkbildningsarbetet se som ett betydelsefullt mål att vidareutveckla språkliga färdigheter, ordförråd och förmåga att korrekt använda dessa. Uppgiften att utveckla deltagarnas språkfärdigheter syftar till ökad personlig trygghet och säkerhet och till gynnsammare förutsättningar för meningsfulla kontakter med andra människor. Undersökningar av mänskliga relationer på arbetsplatser visar, att bristande förmåga hos de anställda att meddela sig med varandra på ett begripligt sätt ofta orsakar konflikter och vantrivsel.

Både 1944 och 1960 års folkbildningsutredningar har sett som ett av folkbildningsarbetets mera väsentliga mål att utveckla individens självständighet och kritiska hållning. Bildningsarbetets ideal, säger 1944 års utredning, är att föra från encyklopediskt kunskapsmeddelande till tillägnande av den självständigt kritiska inställning till kunskapsstoffet, som folkbildningsarbetet måste ha gemensamt med den vetenskapliga forskningen. 1960 års folkbildningsutredning använder liknande formuleringar.

Ytterligare ett par för vårt moderna samhälle karakteristiska drag kan anföras som motiv för folkbildningsarbetets uppgift att utveckla deltagarnas kritiska och självständiga hållning.

Vi blir mer och mer beroende av experter. Med den demokratiska grundinställningen att varje medborgare skall ha möjlighet till insyn och medinflytande i samhällets gemensamma angelägenheter, innebär det allt större krav på indivi-

dens förmåga att tränga in i och se konsekvenserna av experternas utredningar och förslag.

Reklam och propaganda har uppnått en effektivitet och en dominans, som måste leda till ökade behov av att kunna se igenom glättade och insmickrande propagandaslogans och självständigt bedöma vad som är fakta och saklig upplysning och vad som är tomma ord och fraser.

Dessa folkbildningsarbetets uppgifter — att utveckla språkfärdigheter, självständighet, kritisk hållning, förmåga att se helhet och sammanhang och på egen hand söka sig till relevanta kunskaper — är inte heller de i första hand en ämnesfråga utan en metodfråga. Det betyder, att folkbildningsarbetet för att bättre kunna fylla sin uppgift måste tillämpa en självständig och för den vuxne speciellt anpassad metodik. Även om bildningsarbetet tillförts många värdefulla impulser av det senaste decenniets skoldebatt och pedagogiska forskning, kan det inte tillämpa samma metoder och arbetsformer som användas i undervisningen av barn. Metodiken i folkbildningsarbetet måste ta hänsyn till den vuxnes speciella inlärningsförutsättningar och sociala situation, den skall knyta an till hans erfarenheter och intressen och den skall tillämpa aktivitetspedagogiska principer, inte som vid undervisningen av barn i första hand för att stimulera och intressera utan främst för att ge bättre kunskapsmässig behållning och tillfälle att utveckla betydelsefulla egenskaper och färdigheter.

Sammanfattning

1. En betydelsefull uppgift för folkbildningsarbetet är att utveckla deltagarnas språkliga färdigheter — ordförråd, förmåga att uttrycka sig med egna ord, tillgodogöra sig ett lässtoff, diskutera och argumentera.
2. Folkbildningsarbetet skall också syfta till att utveckla deltagarnas självständighet och kritiska hållning.
3. Deltagarna skall genom folkbildningsarbetet kunna uppöva förmågan att se sammanhang och helhet och självständigt söka sig till kunskaper och fakta.
4. Dessa färdigheter och egenskaper utvecklas främst genom metoder och arbetsformer, där deltagarnas aktivitet, medinflytande och medansvar är viktiga beståndsdelar.

I ett föränderligt samhälle

Ett karakteristiskt drag i det moderna samhället är det ständigt växande behovet av aktuell information och orientering.

Snabba och effektiva kommunikationer och ett allt mer omfattande internationellt handelsutbyte gör oss mer och mer beroende av kunskaper om händelser och förhållanden i andra länder och världsdelar. Urbaniseringen och koncentrationen till allt större enheter — i samhället och på arbetsplatserna — ställer människan oavbrutet inför nya, obekanta och ofta svårlösta situationer, som lätt

leder till otrygghet och oförmåga hos individen att frigöra sina inneboende möjligheter. Den starka specialiseringen resulterar ofta i att egna arbetsuppgifter och de förändringar dessa utsättes för upplevs som obegripliga och meningslösa.

Stigande ekonomisk standard och längre fritid har skapat förutsättningar för en enorm konsumtionsvarumarknad, som på plussidan innebär praktiskt taget obegränsad frihet i konsumtionsvalet, men på minussidan för med sig allt större svårigheter att på grundval av behov, kvalitet och pris göra ett för konsumenten själv riktigt val.

I denna situation måste folkbildningsarbetet se som en av sina allra viktigaste uppgifter att skapa förutsättningar för aktuell information och orientering, som tar sikte på att ge perspektiv och överblick, klarlägga tendenser och orsakssammanhang i stort och placera in detaljer och speciella intresseområden i sina större och mer allmängiltiga sammanhang.

1960 års folkbildningsutredning har ingående diskuterat bildningsarbetets situation och uppgifter i de snabba förändringarnas samhälle. Alla typer av undervisning, framhåller utredningen — alltså även den som bedrivs inom det fria och frivilliga bildningsarbetet — påverkas av dessa förändringar, eftersom det vid undervisningen ej enbart gäller att nyttiggöra de pedagogiska principer och metoder, som lång tids erfarenhet visat vara lämpliga, utan också modifiera dem så att de motsvarar de nya behov, som följer av de tekniska och samhällsliga förändringarna i ett mekaniserat samhälle.

Folkbildningsarbetet står i det här avseendet utan tvivel inför nya, betydelsefulla uppgifter, som kommer att ställa ökade krav både på verksamhetens smidighet och anpassningsförmåga och på dess innehållsmässiga och pedagogiska kvaliteter.

Sammanfattningsvis kan sägas, att folkbildningsarbetet inför uppgiften att ge aktuell information och orientering i ett samhälle, som hastigt förändras och omvandlas, kommer att möta större krav på kvalitet och förmåga att smidigt anpassa sig till nya behov och situationer.

Kulturens fria sektor

Till folkbildningsorganisationernas traditionella verksamhetsområden hör också det estetiska bildningsarbetet. 1944 års folkbildningsutredning betraktade det exempelvis som fullkomligt självklart, att det fria och frivilliga bildningsarbetet skulle ha ett program för estetiskt bildningsarbete och framhöll, att musik, teater och bildande konst har en bildande och personlighetsdanande betydelse, som måste skattas mycket högt. Utredningen påpekade också, att även praktiskt utövande verksamhet i det här sammanhanget måste hänföras till denna kategori av bildande och personlighetsdanande aktiviteter.

Även 1960 års utredning har framhållit det estetiska bildningsarbetets betydelse och betonat vikten av att på det kulturella området skapa en motsvarighet till den höga materiella standarden i vårt land.

Längre fritid och bättre ekonomiska betingelser innebär, att människan i dag har långt större möjligheter att odla kulturella och estetiska intressen än någonsin tidigare. I folkbildningsarbetet har detta kommit till uttryck främst i musikverksamheten — den verksamhetsgren som ökat snabbast under den senaste tioårsperioden och som i dag är folkbildningsarbetets största ämnesområde.

Standardökningen har emellertid i det här avseendet inte bara haft en positiv verkan. Fritidsintressen och fritidssysselsättningar har i stor utsträckning påverkats och styrts av massmedia och starka kommersiella intressen, vilket resulterat i en högkonjunktur för ytliga och lättillgängliga kulturalster och betydande svårigheter för mera ambitiösa och krävande kulturyttringar att hävda sig i konkurrensen.

Folkbildningsarbetets uppgift är självfallet inte att avge omdömen om estetiska och kulturella kvaliteter. Dess uppgift är här som i andra sammanhang att upplysa om olika valmöjligheter och skapa reella förutsättningar för individens självständiga val av intressen och för en självständig utveckling av personlig stil och smak. Denna valfrihet föreligger inte enbart därigenom att de olika kulturföreteelserna existerar och finns tillgängliga för alla. Möjligheten att verkligen välja mellan exempelvis olika slag av litteratur finns inte, om läsaren saknar den orientering och erfarenhet och det ordförråd som fordras för att tränga in i, tolka och förstå kvalificerad litteratur.

I ett demokratiskt samhälle är det ett angeläget rättvisekrav att alla medborgare efter måttet av förmåga har möjlighet att förvärva den överblick och grundläggande utrustning som fordras för ett självständigt val av fritidsintressen. Folkbildningsarbetet måste här se det som sin uppgift att föra fram och skapa förutsättningar för ambitiös och konstnärligt syftande litteratur, musik, teater, film och konst att bli ett verkligt och meningsfyllt alternativ för så många människor som möjligt. I en tid då konstnärer och kulturskapare söker sig nya vägar och uttrycksformer och då samhället genom en aktiv kulturpolitik stöder och stimulerar sådana strävanden är det viktigt att folkbildningsarbetet förses med resurser för pedagogisk förnyelse på det estetiska området. Utan dessa finns det risk för att klyftan mellan kulturens »producenter» och »konsumenter» ytterligare vidgas.

I det estetiska bildningsarbetet spelar den praktiskt utövande verksamheten en mycket framträdande roll. Utan tvivel har också långt fler människor fått kunskaper om och meningsfull kontakt med konstnärliga och estetiska uttrycksmedel genom sådan verksamhet än genom studier i estetiska ämnen på det rent teoretiska planet.

Sammanfattning

1. Det estetiska bildningsarbetet är en betydelsefull del av folkbildningsorganisationernas verksamhet, särskilt i en tid, då längre fritid och bättre ekonomisk standard ger individen ökade möjligheter att välja fritidsintressen och utforma sina levnadsbetingelser.

2. Den estetiska bildningsverksamheten måste inriktas på att föra ut de ambitiösa och konstnärligt syftande kulturyttringarna till så många människor som möjligt och att genom studier och annan aktivitet på det estetiska området skapa ett verkligt alternativ till ytligare, starkt kommersialiserade systerställningar.
3. Folkbildningsarbetets aktivitet på det estetiska området blir särskilt viktig och betydelsefull, då konstnärer och kulturskapare med stöd av en aktiv kulturpolitik från samhällets sida söker sig fram till nya medel och uttrycksformer.
4. Den praktiskt utövande verksamheten är en betydelsefull del av det estetiska bildningsarbetet och en nödvändig förutsättning för många människor att utveckla sina estetiska intressen och få meningsfull kontakt med konst och kultur.

III. Allmänna synpunkter på samhällets stöd till folkbildningsarbetet

Departementschefen

Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet stöddes ekonomiskt inte bara av staten utan också i betydande utsträckning av kommuner och landsting.

Statens stöd till folkbildningsarbetet är av gammalt datum. Det första egentliga anslaget tillkom genom beslut av 1885 års riksdag och avsåg bidrag till s. k. föreläsningkurser för arbetarklassen. 1905 beviljades för första gången bidrag till folkbiblioteken, vilket inte endast kom att innebära förbättrade resurser för biblioteksverksamheten utan också en betydelsefull stimulans för studiecirkelverksamheten. År 1920 tillsattes en utredning med uppgift att utforma förslag till riktlinjer för statens stöd till folkbildningsarbetet. Utredningen fick inte tillfälle att fullfölja sitt arbete, men gav likväl impulser till en rad av de åtgärder som senare vidtogs. Utredningens mest genomgripande förslag, förslag om bidrag till studiecirkelverksamheten, kom emellertid att förverkligas först genom beslut av 1947 års riksdag, fattat på grundval av 1944 års folkbildningsutrednings betänkande, som också gav upphov till åtskilliga andra för folkbildningsverksamheten betydelsefulla reformer. Några uppgifter om när de första kommunala anslagen till folkbildningsarbetet beviljades finns inte. De torde emellertid ha kommit ganska tidigt och var länge relativt obetydliga. Så småningom ökade emellertid den kommunala bidragsgivningen, och den har under senare år varit av stor betydelse för verksamheten. Framför allt har den givit folkbildningsorganisationerna möjlighet att bygga ut och förstärka sin organisation på det lokala och regionala planet och att verka på andra områden och i andra former än dem som berättigar till statsbidrag.

Den statliga bidragsgivningen har hittills klart haft karaktären av stimulationsbidrag och den bör betraktas så även i fortsättningen. Med hänsyn till bl. a. de ökade kostnader, som det förändrade penningvärdet och den allmänna standardökningen fört med sig, är det befogat att nu avsevärt öka det statliga stödet till folkbildningsarbetet. Det bör emellertid kraftigt understrykas, att en höjning av anslagen till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet skall betraktas som ett mycket viktigt led i strävandena att från statens sida öka insatserna på kulturområdet. I anslutning härtill bör framhållas, att det statliga stödet bör inriktas på sådana verksamhetsgrenar, som med hänsyn till folkbildningsarbetets allmänna målsättning är särskilt betydelsefulla för individ och samhälle. Grunderna för bidragsgivningen bör följaktligen utformas så, att de gynnar och skapar för-

utsättningar för kvalitet i den verksamhet, för vilken det statliga bidraget är avsett.

Den uppfattning om det fria och frivilliga folkbildningsarbetets möjligheter, uppgifter och värde, som här tidigare redovisats, torde också omfattas av kommunernas företrädare, en slutsats som kan dragas på grundval av det stöd som från detta håll hittills lämnats verksamheten. I den mån de statliga insatserna ökas på detta område finns det följaktligen inte anledning förmoda, att de föranleder överväganden om minskade kommunala insatser utan snarare, att de betraktas som en bekräftelse på värdet av den verksamhet som understötts och som en stimulans till fortsatta insatser.

IV. Föreläsningar och kurser

1. Verksamhetens nuvarande situation och förutsättningar

Inom den statsunderstödda föreläsning- och kursverksamheten kan särskiljas tre huvudtyper av verksamhet: enstaka föreläsningar, föreläsningsserier samt längre folkbildningskurser och ämneskurser. De enstaka föreläsningarna anordnas huvudsakligen av lokala föreläsningföreningar och länsomfattande föreläsningförbund, föreläsningsserierna av studieförbund, längre folkbildningskurser och ämneskurser av folkbildningsförbund, vars verksamhetsområden i allmänhet omfattar ett län.

Verksamheten inom *föreläsningföreningar och föreläsningförbund* har under senare år visat en klart nedåtgående tendens. Fram till och med budgetåret 1956/57 kunde för denna gren av föreläsningverksamheten redovisas en i stort sett jämn ökning. Antalet föreläsningföreningar uppgick detta år till 1 145 och antalet föreläsningar anordnade av föreningarna till 13 179. Efter denna topp började verksamheten emellertid att gå tillbaka, och 1961/62 hade antalet föreläsningföreningar minskat till 614 och antalet föreläsningar till 6 799. Det genomsnittliga antalet åhörare per föreläsning höll sig fram till 1953/54 i stort sett konstant vid mellan 90 och 100 men har sedan dess stadigt sjunkit och uppgick 1961/62 till 59.

Den dominerande ämnesgruppen inom föreläsningföreningarnas verksamhet är geografi. 1958/59 svarade den för 35,6 procent av det totala antalet föreläsningar. Andra stora ämnesgrupper var sång, musik och uppläsning, som uppgick till sammanlagt 13,8 procent, naturvetenskap 10,1 procent samt filosofi och psykologi 5,2 procent.

Statligt stöd till föreläsningföreningarnas verksamhet utgår för närvarande dels ur den i det obetecknade anslaget Bidrag till föreläsningverksamhet ingående anslagsposten Bidrag till föreläsningförbundens föreläsningverksamhet, vilken under de senaste tre åren uppgått till 355 000 kr., dels ur förslagsanslaget till resekostnadsersättning åt föreläsare, vilket under de tre senaste budgetåren varit upptaget med 300 000 kr.

Enligt nuvarande bidragsgrunder utgår bidrag till föreläsningförening med 35 kr. per föreläsning för de första tio föreläsningarna under ett budgetår samt med 15 kronor för varje därutöver anordnad föreläsning. Till föreläsningförbund utgår bidrag med 35 kr. per föreläsning utan någon gräns uppåt. Bidrag utgår också med belopp, som i princip motsvarar full ersättning för föreläsares resor till högst 30 av en föreläsningförening anordnade föreläsningar under ett och samma budgetår. Till föreläsningförbund utgår bidrag till föreläsares resekost-

nader för samtliga föreläsningar, som förbundet anordnar med bidrag av statliga medel.

Studieförbundens föreläsningsverksamhet består dels av föreläsningsserier, omfattande minst tre föreläsningstimmar i samma ämne och anordnade i samband med studiecirkelverksamhet eller annat lokalt organiserat studiarbete, dels av föreläsningar i samband med central kursverksamhet, bedriven av till studieförbund ansluten organisation dels ock av s. k. cirkelföreläsningar.

Studieförbundens föreläsningsverksamhet uppnådde sin hittills största omfattning 1953/54 med 9 106 undervisningstimmar (föreläsningstimmar + fråge- och övningstimmar). De två närmast följande budgetåren minskade verksamheten med i runt tal 500 undervisningstimmar per år och har sedan dess hållit sig konstant vid omkring 8 000 undervisningstimmar. Av denna verksamhet har omkring 20 procent anordnats som cirkelföreläsningar. Utöver denna verksamhet har varje år bidrag utgått till mellan 2 000 och 2 500 föreläsningar vid centrala kurser.

Det genomsnittliga antalet deltagare vid studieförbundens föreläsningsserier har under senare år minskat något, dock inte i samma utsträckning som i föreläsningföreningarnas verksamhet. 1950/51 hade föreläsningsserierna i genomsnitt 79 deltagare, 1960/61 var motsvarande siffra 53. Under det senast genomförda verksamhetsåret har noterats en ökning av det genomsnittliga antalet deltagare till 64 per kurs.

I studieförbundens föreläsningsverksamhet intar samhällskunskapen sedan länge den mest framträdande platsen. 1958/59 ägnades 29,7 % av det totala antalet föreläsningsserier åt detta ämne. På andra plats kom konst med 16,9 % närmast följd av ekonomi och geografi, 11,6 %, psykologi 10 %, sång och musik 8,2 % och internationella frågor 7,7 %.

Statligt bidrag till studieförbundens föreläsningsverksamhet utgår från en oobteknad anslagspost, som under senare år uppgått till 320 000 kr. Anslagsposten skall enligt bidragsbestämmelserna fördelas av en av skolöverstyrelsen antagen centralbyrå på ett sådant sätt att kostnaderna för föreläsarnas resor fördelas lika på de olika föreläsningarna. Kostnadsfördelningen har av centralbyrån ordnats så, att den lokala arrangören erlägger en avgift, som är lika oavsett resvägar och geografisk belägenhet, och centralbyrån betalar statsbidrag och kursavgifter, föreläsarnas arvoden, resekostnader och traktamenten. Kursavgiften är för närvarande 110 kr. för tre till fyra föreläsningar, 25 kr. för varje föreläsning därutöver samt 15 kr. för fråge- och övningstimme. Arvodet till föreläsare är 45 kr. per föreläsning och 30 kr. för fråge- och övningstimme. Traktamente beräknas efter 40 kr. per dygn och resekostnadsersättning för tåg 1 klass (under 15 mil 2 klass) eller motsvarande färdmedel. Av det totala anslagsbeloppet till studieförbundens föreläsningsverksamhet reserveras 30 000 kr. till föreläsningar i samband med centrala kurser, vilket innebär att statsbidrag till denna verksamhet under senare år utgått med 15 kr. per föreläsning.

I *folkbildningsförbundens kursverksamhet* förekommer två olika kurstyper:

längre folkbildningskurser och ämneskurser. Längre folkbildningskurser omfattar minst 30 undervisningstimmar, fördelade över minst tre veckor och med minst sex undervisningstimmar i veckan i form av föreläsningar, övningar och studie-cirkelarbeta. Minst tio av timmarna skall vara föreläsningar. Ämneskurser har minst tio och högst 20 undervisningstimmar fördelade med minst fem undervisningstimmar i veckan.

I folkbildningsförbundens kursverksamhet lägger man främst märke till en påtaglig förskjutning från längre till kortare kurser. Verksamhetsåret 1948/49 anordnades 188 längre folkbildningskurser och 153 ämneskurser, 1961/62 var motsvarande siffror 67 resp. 391.

Till folkbildningsförbundens kursverksamhet utgår bidrag av en obetecknad anslagspost, som under senare år uppgått till 130 000 kr. Till längre folkbildningskurser utgår bidrag med högst 500 kr. för 30 timmars kurs samt ytterligare tio kr. för varje överskjutande timme upp till 60 timmar per kurs. Dessutom kan bidrag utgå till föreläsares resekostnader, dock högst till tio i kursen ingående föreläsningstimmar. Till ämneskurs utgår bidrag med högst 20 kr. per timme.

För samtliga tre här ovan redovisade bidragsformer gäller att minst hälften av kostnaderna skall täckas av andra medel än statliga.

Statsbidrag utgår också till *föreläsungsverksamhet vid försvarsväsendet*. Denna verksamhet omfattar i runt tal 500 föreläsningar per år, varav den största delen är enkelföreläsningar och endast en mindre del dubbelföreläsningar. Verksamheten ägnas till ungefär en tredjedel åt utrikespolitisk orientering. Andra ämnen med framträdande plats är »försvar, förband och bygd» samt stats- och kommunalkunskap.

Till föreläsungsverksamheten vid försvarsväsendet utgår f. n. 30 000 kr. Arvode till föreläsare utbetalas med 65 kr. för enkel och 90 kr. för dubbel föreläsning. Ur bidraget till resekostnadsersättning åt föreläsare utgår dessutom ersättning för resor och traktamente enligt klass B i allmänna resereglementet.

a) 1960 års folkbildningsutredning

Utredningen, som ingående analyserat och diskuterat föreläsungsverksamhetens utveckling och aktuella situation, har i sitt betänkande påvisat, att det totala antalet föreläsningföreningar och föreläsningar ökade i jämn och stadig takt under en stor del av 1950-talet. Redan tidigt visade sig emellertid tendenser till en försvagning av verksamheten i städer och större tätorter. Fram till år 1957 kunde föreläsungsverksamheten på landsbygden trots den pågående avfolkningen uppvisa ökad publiktillströmning, medan åhörarnas antal i städerna minskade trots befolkningstillväxten. Från och med budgetåret 1957/58 ger sig emellertid en allmänt vikande tendens till känna.

Orsakerna till föreläsungsverksamhetens tillbakagång torde enligt utredningen vara flera. Sälunda har allmänhetens intresse för föreläsungsverksamheten up-

penbarligen minskat i samma mån som bildningsmöjligheterna genom tillkomsten av nya media såsom t. ex. TV och utbyggandet av äldre — t. ex. införandet av två parallella radioprogram — ökat. Andra orsaker torde ligga i tendenserna på det pedagogiska området och i föreläsningsverksamhetens ekonomiska förutsättningar.

I det sistnämnda avseendet har utredningen kunnat påvisa, att föreläsningföreningarnas utgifter till 80 procent täckes av andra inkomster än statsbidrag — ett förhållande som i stort sett varit oförändrat under den senaste tioårsperioden. Utredningen framhåller härom bl. a. följande.

Att anordna en föreläsning kräver för närvarande stora ekonomiska insatser av en föreläsningförening. Föreläsarnas resor betalas av staten, dock icke alltid helt. Normalarvodet för en föreläsning är 65 kronor, men en del föreläsare önskar ett högre arvode. Av detta belopp betalar staten 35 kr. eller i vissa fall 15 kr. Föreläsningföreningen skall därutöver betala föreläsaren traktamente om 40 kr., ersätta sådana resekostnader som ej betalas av statsmedel samt svara för alla utgifter för lokalhyra, städning, apparathyra, annonser, övrig reklam etc.

Utredningen framhåller, att de ekonomiska betingelser föreläsningföreningarna haft att verka under medfört allt större svårigheter att få personer att ställa sig som ansvariga för föreläsningföreningarnas verksamhet och att engagera vetenskapligt skolade personer och andra ämnesspecialister som föreläsare. Som exempel nämner utredningen, att endast omkring sex procent av föreningarnas föreläsare är universitetslärare.

Studieförbundens föreläsningverksamhet uppvisar enligt utredningen en i många avseenden annorlunda bild än den som föreläsningföreningarnas verksamhet ger. Bland annat har studieförbundens föreläsningsserier med sin dominans av samhällskunskap, konst och ekonomi en helt annan ämnesinriktning än föreläsningföreningarnas verksamhet. Inte heller beror den minskning i verksamhetens omfattning, som inträffade i mitten av 1950-talet, på vikande intresse för föreläsningsserier. Förklaringen till denna nedgång är i stället, att studieförbunden av kvalitetsmässiga skäl varit tvungna att höja föreläsararvodet medan det statliga bidraget till verksamheten förblivit oförändrat. Minskningen av det genomsnittliga antalet deltagare är närmast ett uttryck för en medveten strävan att av pedagogiska skäl begränsa kursernas storlek.

En intressant förändring i studieförbundens föreläsningverksamhet är också den mycket markanta förskjutningen mot allt längre kurser, som ägt rum under 1950-talet, vilket framgår av nedanstående siffror.

Kurser med	1950/51(%)	1958/59(%)
3—4 föreläsningar	38,5	24,8
5—6 »	24,2	29,9
7—9 »	11,2	14,6
> 9 »	26,1	30,7

Dessa förändringar innebär i själva verket, framhåller utredningen, att föreläsningsserierna från att ursprungligen ha varit ett komplement till studiecirkelverksamheten utvecklats till en självständig arbetsform.

Inom folkbildningsförbundens kursverksamhet har som redan nämnts en förskjutning ägt rum från längre folkbildningskurser till ämneskurser. Utredningen anser att denna förändring sammanhänger dels med ändrad inriktning av kursernas innehåll, dels också med ett närmande av studieförbundens och folkbildningsförbundens verksamheter till varandra, vilket medfört ökade behov av kortare kurser, främst s. k. veckoslutskurser. Förändringen har emellertid också en ekonomisk bakgrund, framhåller utredningen. På många håll inom folkbildningsarbetet anser man sig effektivare utnyttja anslagna medel genom att anordna kurser av sådan typ, som tillåter såväl ökad koncentration som långt gående specialisering i fråga om ämnesval m. m. Denna utveckling är emellertid inte entydig. Skillnaderna mellan olika delar av landet och mellan olika folkbildningsförbund är betydande. Vissa iakttagelser tyder på att i områden med stor befolkningstäthet och starkt utvecklad industrialisering utvecklingen mot korta ämneskurser gått längst, medan i glesbygdsområden de längre folkbildningskurserna spelar en relativt sett större roll. Utvecklingen har emellertid i hög grad accelererats eller modifierats alltefter inställningen hos folkbildningsförbundens ledande krafter, men den har också varit beroende av tillgången på arbetskraft och resurser i övrigt, framhåller utredningen.

1960 års folkbildningsutredning påpekar i sitt betänkande, att de statsbidragsbestämmelser, som för närvarande gäller för folkbildningsverksamheten i form av föreläsningar och kurser, kännetecknas av en långt gående detaljreglering, som bidragit till att hämma utvecklingen och konservera gamla arbetsformer.

Utredningen framhåller, att bristen på enhetlighet i statsbidragssystemets uppbyggnad medfört att arbetet från administrativ synpunkt blivit tungrott och därmed kostsamt, och att den lagt hinder i vägen för den sammanslagning av de nuvarande på länsplanet med föreläsnings- och kursverksamhet arbetande organisationerna, som skulle varit till fördel både ekonomiskt och verksamhetsmässigt.

Enligt utredningens bestämda mening måste olikheterna i bidragsgivningen till föreläsnings- och kursverksamhet anses sakna berättigande. Det föreligger därför ett starkt behov av att bestämmelserna för stödet till denna verksamhet göres enhetliga, framhåller utredningen, som förordar ett enhetligt system för den statliga bidragsgivningen till föreläsnings- och kursverksamhet. Systemet bör enligt utredningens mening vara uppbyggt på liknande sätt som det som nu tillämpas inom studieförbundens föreläsningsverksamhet och innefatta bidrag till föreläsares arvode samt resekostnadsersättning och traktamenten. Förslaget innebär, att en föreläsningförmedling direkt till föreläsare utbetalar arvode och i förekommande fall resekostnadsersättning och traktamente, medan föreläsnings- och kursanordnaren till förmedlingen inbetalar en avgift, vars storlek beror av antalet anordnade föreläsningar vid föreläsningstillfället.

Utredningen framhåller, att ett sådant system har flera påtagliga fördelar. Genom att bidraget inte låses vid ett visst belopp per föreläsningstimme kan bidragsgivningen från tid till annan anpassas till nya situationer och behov utan att statsbidragsbestämmelserna behöver ändras. Systemet medger också en smidig form av kostnadsutjämning mellan olika anordnare av föreläsningar och kurser, vilket är nödvändigt, om inte folkbildningsorganisationerna i glesbygd och geografiskt mera avlägsna områden skall få vidkännas högre kostnader för sin föreläsnings- och kursverksamhet.

Utredningen föreslår som bidragsvillkor att lägst lika stort belopp som statsbidraget skall tillskjutas av kommuner och enskilda och att det med bidragskonstruktionen förenade avgiftssystemet utformas med hänsyn härtill. Med den föreslagna konstruktionen bör bidraget enligt utredningens mening ha karaktären av obetecknat anslag.

I det sammanhanget erinrar utredningen om föreläsungsverksamhetens mycket ansträngda ekonomiska läge och påpekar att statsbidraget kommit att utgöra en allt mindre del av den totala kostnaden. Om verksamheten skall kunna upprätthållas och viss i hög grad önskvärd kvalitetshöjning kunna genomföras måste föreläsungsverksamhetens ekonomiska villkor förbättras, framhåller utredningen.

Då bidrag till resekostnader och traktamenten för närvarande inte utgår till alla föreläsningar bör det nya bidraget uppräknas med hänsyn därtill. Vidare räknar utredningen med någon höjning av bidraget till föreläsararvodet, vilket skulle möjliggöra en kvalitetsförbättring. Vid beräkningen av bidragets storlek har utredningen emellertid också beaktat att föreläsungsverksamheten i dess traditionella utformning torde komma att minska i omfattning genom massmedias utbredning och att en viss minskning torde kunna beräknas genom skärpt kvalitetsgranskning. Bidrag till övnings- och diskussionstimmar bör enligt utredningens mening utgå med något lägre belopp än till övriga undervisningstimmar. Mot bakgrunden av gjorda överväganden föreslog utredningen, att anslaget till föreläsningar och kurser för budgetåret 1962/63 skulle beräknas till 1 315 000 kr., fränsett bidrag till s.k. studiecirkelföreläsningar. Medel härför bör enligt utredningen rymmas inom ramen för bidrag till studiecirkelverksamheten.

Bidrag till föreläsungsverksamhet inom försvarsväsendet föreslås av utredningen skola utgå från fjärde huvudtiteln och där utgöra en särskild anslagspost under anslaget Fritidsundervisning m. m. Samtidigt bör bidraget höjas bl. a. med hänsyn till att kostnader för föreläsares resor och traktamenten i motsats till vad som nu gäller skall belasta anslagsposten i fråga.

Slutligen påpekar också utredningen, att nya bestämmelser för föreläsnings- och kursverksamheten förutsätter nya författningsbestämmelser. Enligt utredningens mening bör dessa bestämmelser även av andra skäl ersättas. De är nämligen i hög grad föråldrade, syftar till en detaljreglering av verksamheten och försvårar en anpassning av verksamheten till aktuella förhållanden. Av nuvarande bestämmelser synes i huvudsak endast böra bibehållas stadganden om vilka organisationer som är bidragsberättigade, bestämmelse om att vid sam-

mankomst icke skall förekomma propaganda för politiska eller religiösa åskådningar samt föreskrift om att föreläsning skall vara offentlig. Enligt utredningens mening bör underhållning med sång, musik, uppläsning eller dramatisk framställning efter skolöverstyrelsens bestämmande i fråga om statsbidrag jämsställas med föreläsning.

b) Remissyttranden

Folkbildningsutredningens beskrivning av föreläsningsverksamhetens utveckling och aktuella läge verifieras i allt väsentligt av *skolöverstyrelsen*. Överstyrelsen betonar framför allt betydelsen av att underlätta rekryteringen av kvalificerade föreläsare samt att skapa tillfredsställande ekonomiska förutsättningar för föreläsningsverksamheten. Att bristen på ekonomiska resurser spelat en mycket stor roll, när det gällt möjligheten att rekrytera kvalificerade föreläsare, torde få anses mycket sannolikt, framhåller överstyrelsen, som i anslutning härtill anför följande.

Det bedrivs för närvarande omfattande föreläsningsverksamhet i landet inom yrkessammanslutningar och andra organisationer utanför det egentliga folkbildningsarbetet, men denna föreläsningsverksamhet bedrivs under helt andra ekonomiska betingelser. Föreläsare, som medverkar i sådana sammanhang, erbjudes enligt vad överstyrelsen under hand inhämtat arvoden av 150—300 kr., belopp, som inte i och för sig kan betraktas som oskäligen, men som inte annat än i rena undantagsfall är möjliga för en föreläsningsförening att betala. Överstyrelsen erinrar vidare om att även de arvoden, som utbetalas till föredragshållare inom radio och television, ligger på en i förhållande till folkbildningsarbetets föreläsararvoden hög nivå. Överstyrelsen vill starkt understryka vikten av att sådana ekonomiska resurser i framtiden ställs till förfogande för den statsunderstödda föreläsningsverksamheten, att även denna verksamhet kan påräkna medverkan av experter.

I likhet med överstyrelsen har också flertalet övriga remissinstanser betonat nödvändigheten av att föreläsararvodena höjs. *Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar* framhåller den för hela verksamhetens kvalitet grundläggande betydelsen av att höga krav ställs på föreläsarnas kompetens och lämplighet och på att ämnesvalet omfattar aktuella och väsentliga ämnen. Sådana krav kan inte upprätthållas utan goda ekonomiska förutsättningar, framhåller centralbyrån, som anför följande.

Det arvode som f. n. bjudes föreläsarna, är otillfredsställande för personer med hög kompetens, och efter en skärpt kvalitetsgranskning blir en allmän arvodeshöjning skäligen. Stort behov av expertinformation och utökad användning av nya föreläsningsformer är att vänta. En förutsättning för medverkan av experter är att rimliga arvoden, väsentligt högre än normalhonoraret, kan erbjudas. Dialogföreläsningar och estradsamtal drar också ökade kostnader. Det är f. n. alltför vanligt, att en förening av ekonomiska skäl inte vågar ta risken att rekvi-rera föreläsningar av högt kulturellt värde, som kanske förmodas väcka intresse endast hos ett mindre antal personer, låt vara en elit. Det statliga stödet bör möjliggöra, att föreläsningsverksamheten i fortsättningen framför allt inriktas på kvalitetsbetonat arbete.

Ett flertal remissinstanser har i likhet med centralbyrån framhållit betydelsen av ökade ekonomiska resurser med hänsyn till den pedagogiska nyorientering som är nödvändig inom föreläsningsverksamheten.

I fråga om massmedias återverkningar på föreläsningsverksamheten ansluter sig skolöverstyrelsen till folkbildningsutredningens uppfattning att televisionen inte i och för sig kommer att bli »någon allvarlig konkurrent till den levande och aktiva folkbildnings- och ungdomsverksamheten». Vissa former av föreläsningar, t. ex. allmänna översikter över förhållandena i ett främmande land, kan många gånger bra ersättas med ett TV-program, där förnämliga möjligheter erbjuder sig att åskådliggöra framställningen. Ett radio- eller TV-program har också förmånen att nå ut till ett större antal människor än vad som är möjligt i folkbildningssammanhang. Men nackdelen med en information i radio eller TV är att framställningen måste anpassas efter den stora publiken och därför i viss mån »utslätas». Den viktiga pedagogiska regeln att framställningen skall anpassas efter åhörarnas intressen och behov blir här svår att tillämpa. Fördelarna med den enstaka föreläsningen jämfört med radio- och TV-föreläsningarna är således dels värdet av den personliga kontakten med den som förmedlar informationen, dels de större förutsättningarna för förståelse och därigenom bättre kunskapsresultat hos åhörarna vid en »tvåvägskommunikation». Som informationsmetod kan därför föreläsningen inte sägas vara föråldrad, framhåller överstyrelsen, som också anser att det i framtiden kommer att vara mer betydelsefullt för folkbildningsorganisationerna att anordna ett begränsat antal föreläsningar av hög kvalitet och kring väsentliga, aktuella problem än att bemöda sig om att anordna ett på förhand bestämt antal föreläsningar per arbetsår.

Folkbildningsutredningens förslag till nya, enhetliga bidragsbestämmelser för föreläsningsverksamheten, uppbyggda enligt de principer som f. n. gäller för studieförbundens föreläsningsverksamhet, hälsas med tillfredsställelse i praktiskt taget samtliga yttranden. Den föreslagna bidragskonstruktionen anses genomgående komma att innebära smidigare och enklare administration parad med stora möjligheter att anpassa verksamheten efter aktuella förutsättningar och behov. Ett relativt stort antal remissinstanser anser sig emellertid inte kunna tillstyrka, att bidraget till föreläsningsverksamheten ges formen av obetecknat anslag. Så anför exempelvis skolöverstyrelsen att anslaget obetecknade natur visat sig medföra att föreläsningsverksamhet, som i och för sig uppfyllt villkoren för statsbidrag, enbart på grund av medelstillgångens begränsning inte kunnat komma i åtnjutande av statsbidrag. I andra yttranden påpekas, att ett förslagsanslag till föreläsningsverksamheten skulle innebära större trygghet för de lokala anordnarna vid verksamhetens planering samt att en onödig och för verksamheten olycklig konkurrens om anslagen olika arrangörer emellan skulle undvikas. Uppfattningen på denna punkt är emellertid inte enhällig. I flera yttranden framhålls, att den föreslagna bidragskonstruktionen knappast kan förenas med ett förslagsanslag — i varje fall inte förrän större erfarenheter av den vunnits. *Arbetarnas bildningsförbund* framhåller, att den föreslagna bidragskonstruktion-

nen ger centralbyrån och dess styrelse stor frihet att differentiera stödet och anpassa det efter aktuella behov.

Konsekvenserna måste enligt utredningen bli att anslaget bibehålles som obecknat anslag. Häri har utredningen rätt men i valet mellan förslagsanslag och den nu föreslagna större friheten finner vi den senare värdefullare.

Utredningens förslag att bidrag till föreläsningsverksamhet vid försvarsväsendet överföres till fjärde huvudtiteln avstyrkes av *chefen för försvarsstaben*. Om utredningens förslag realiseras, kan det möjligen innebära vissa administrativa förenklingar för skolöverstyrelsen och åttonde huvudtiteln, framhålls det i yttrandet. För försvarets och fjärde huvudtitels del kommer det emellertid att innebära en rad praktiska olägenheter och sannolikt också ökade kostnader och vidare finns det risk för att banden mellan den civila studie- och föreläsningsverksamheten och motsvarande verksamhet inom krigsmakten försvagas, framhåller *chefen för försvarsstaben*.

2. Föreläsningsförmedlingens nuvarande organisation

För närvarande utgår statsbidrag till fyra centralbyråer för föreläsningsförmedling. Tre av dem — Folkbildningsförbundet (Stockholm), Västra Sveriges folkbildningsförbund (Göteborg) samt Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar — har till uppgift att förmedla föreläsningar och undervisningsmaterial för föreläsningar samt ge råd och anvisningar beträffande föreläsningsverksamheten inom föreläsningsförbund och föreläsningsföreningar. Den fjärde centralbyrån — Studieförbundens föreläsningsförmedling — är förlagd till Stockholm och har motsvarande uppgifter inom studieförbunden.

Till de fyra centralbyråernas verksamhet utgår för närvarande statsbidrag med sammanlagt 135 000 kr.

a) 1960 års folkbildningsutredning

Utredningen påpekar, att den föreslagna konstruktionen av bidraget till föreläsningsverksamheten kommer att förenkla den centrala administrationen av verksamheten. Systemet förutsätter emellertid, om en lämplig fördelning av resekostnaderna skall kunna genomföras, en starkare centralisering av administrationen jämfört med den nuvarande. För en sådan centralisering anför utredningen också andra skäl, t. ex. önskvärdheten för lokala och regionala anordnare att kunna vända sig till en enda byrå och där erhålla nödvändiga upplysningar.

Utredningen föreslår, att administrationen av bidragen till föreläsningsverksamheten i fortsättningen handhaves av en enda centralbyrå, förlagd till Stockholm och bildad genom en sammanslagning av Folkbildningsförbundets centralbyrå och Studieförbundens föreläsningsförmedling. För byrån bör enligt utredningen finnas en särskild styrelse, i vilken bör ingå ett lika stort antal ledamöter (förslagsvis tre) från vardera Folkbildningsförbundet och Samverkande bild-

ningsförbunden. Utredningen föreslår vidare, att till byrån knytes en särskild föreläsningsnämnd med förslagsvis sju till nio ledamöter, som bör vara så valda, att de dels representerar folkbildningsarbetet dels är sakkunniga inom för verksamheten särskilt betydelsefulla ämnesområden.

Utredningen föreslår vidare, att under en övergångstid statsbidrag utgår också till centralbyråerna i Göteborg och Lund. Som skäl härför anföres att dessa centralbyråer dels medverkat i rekryteringen av föreläsare från universitet och högskolor dels fungerat som föreläsningsförbund för näraliggande områden. Utredningen förutsätter emellertid att en omprövning av dessa byråers ställning senare skall äga rum.

Utredningen anser också, att bestämmelserna om godkännande av föreläsare bör förenklas, så att föreläsare i fortsättningen godkännes av länsbildningsförbund resp. studieförbund. Endast för föreläsare, som upptages i av den gemensamma centralbyrån utgiven förteckning, bör enligt utredningen centralt godkännande ske.

Utredningen beräknade bidragsbehovet hos den gemensamma centralbyrån till 100 000 kr. Till de två centralbyråerna i Göteborg och Lund föreslog utredningen att bidrag skulle utgå med sammanlagt 30 000 kr.

b) Remissyttranden

Folkbildningsutredningens förslag till omorganisation av föreläsningsförmedlingen tillstyrkes i princip av praktiskt taget samtliga remissinstanser.

Skolöverstyrelsen, som i allt väsentligt tillstyrker utredningens förslag till gemensam föreläsningsförmedling, anser det ofrånkomligt, att de arbetsuppgifter, centralbyråerna i Lund och Göteborg nu har, vid omorganisation omedelbart överflyttas till den gemensamma föreläsningsförmedlingen. Överstyrelsen anser sig därför inte på samma grunder som utredningen kunna påyrka att centralbyråerna i Lund och Göteborg under en övergångstid erhåller statsbidrag. Överstyrelsen finner emellertid på helt andra grunder att ett särskilt statsbidrag bör utgå till dessa centralbyråer. Anledningen härtill är, att skolöverstyrelsen föreslår att en kommitté tillsättes med uppgift att utreda frågan hur samarbetet mellan universiteten och folkbildningsarbetet skulle kunna vara organiserat. Frågan om centralbyråernas i Lund och Göteborg uppgifter hänger enligt överstyrelsen samman med resultatet av en sådan utredning. I avvaktan härpå föreslår överstyrelsen, att bidrag utgår till centralbyrån i Lund med 26 500 kr. och till centralbyrån i Göteborg med 24 500 kr.

Önskemål om en nära och organiserad kontakt mellan universitet och folkbildning har framförts i ett stort antal yttranden.

För den gemensamma centralbyråns administrationskostnader föreslår skolöverstyrelsen, att det av utredningen föreslagna beloppet höjs till 130 000 kr. Som motiv för förslaget anför överstyrelsen, att det är synnerligen viktigt att garantier erhålles för att denna nya centralbyrå utrustas med tillräckliga ekono-

miska resurser för att arbetet skall löpa smidigt. Föreläsare bör så snabbt som möjligt kunna få ut ersättning för arvoden, resor och traktamenten. Kansliet måste således utrustas med tillräcklig personal, och dessutom fordras en högt kvalificerad kraft, som står i ledningen för den nya centralbyrån, framhåller överstyrelsen.

3. Föreläsningsförbund och folkbildningsförbund

Samtliga föreläsningföreningar utom de i Stockholm är sammanslutna i *föreläsningförbund*, vilkas verksamhetsområden i allmänhet sammanfaller med länen. Föreläsningförbundens uppgift är att fördela statsbidrag till de lokala föreläsningföreningarna, förmedla föreläsningar, organisera föreläsningsturnéer samt främja samarbetet mellan föreläsningföreningarna inom förbundens område. I kommuner, där föreläsningförening saknas, kan föreläsningförbund anordna föreläsning i egen regi eller genom annan organisation. Till föreläsningförbundens administrationskostnader utgår statsbidrag f. n. med 50 000 kr.

Folkbildningsförbunden är regionalt verksamma bildningsorganisationer med uppgift att inom sina verksamhetsområden anordna längre folkbildningskurser och ämneskurser. Förbundens områden fastställs av skolöverstyrelsen och omfattar i allmänhet ett län. Enligt gällande författning skall det inom folkbildningsförbund finnas en styrelse, i vilken de inom förbundets område verksamma folkhögskolorna gemensamt skall utse minst en representant.

Statligt stöd till folkbildningsförbundens verksamhet utgår dels i form av bidrag till längre folkbildningskurser och ämneskurser, vilket redan redovisats, dels till förbundens konsulentverksamhet. Bidraget utgår för närvarande med 88 000 kr. avsedda att användas till högst hälften av lönekostnaderna för minst elva konsulenter. Konsulentverksamheten skall stå under inseeende av skolöverstyrelsen och till konsulent får endast utses person, som av överstyrelsen förklaras lämplig för uppgiften. För närvarande utgår bidraget till tio heltidsanställda och två halvtidsanställda konsulenter. Genom beslut av 1957 års riksdag medgavs, att ämneslärare vid tre folkhögskolor på försök skulle få fullgöra hälften av sin tjänstgöringsskyldighet som konsulenter inom folkbildningsförbund. För närvarande finns det således bildningskonsulenter i 15 av landets 24 folkbildningsförbund, varav tio på heltid och fem på halvtid.

a) 1960 års folkbildningsutredning

På många håll i landet har, framhåller utredningen, föreläsningförbund och folkbildningsförbund samarbetat mycket intimt med varandra. I ett fall (Gotland) har detta lett till en sammanslagning av förbunden och i närmare hälften av länen organiseras och administreras verksamheten av för förbunden gemensam personal. Utredningen anser att erfarenheterna av det alltmer utbyggda samarbetet är synnerligen goda och att den föreläsnings- och kursverksamhet

inom länen, som traditionellt ej bedrivs inom övriga folkbildningsorganisationers ram, så långt möjligt bör samordnas.

Det synes därför naturligt, att denna verksamhet i fortsättningen inom ett län eller annat jämförligt större område administreras och organiseras av en sammanslutning, i fortsättningen förslagsvis kallad *länsbildningsförbund*. Härigenom förenklas det organisatoriska arbetet i hög grad och onödigt dubbelarbete undviks.

Bidragsbestämmelserna för administrationsbidrag bör enligt utredningen utformas så, att bidrag endast utgår till ett gemensamt organ, länsbildningsförbundet. Det nuvarande bidraget till föreläsningsförbundens administrationskostnader, 50 000 kronor, bör i konsekvens härmed sammanslås med bidraget till folkbildningsförbundens konsulentverksamhet, 88 000 kr. och uppföras som obetecknad anslagspost att fördelas av skolöverstyrelsen.

Enligt utredningens uppfattning kommer sammanslagningen av föreläsningsförbund och folkbildningsförbund till länsbildningsförbund inte att möta några större svårigheter utan bör kunna ske under den närmaste tiden. I vissa fall anses dock en övergångstid bli erforderlig. Under denna tid, som utredningen vill fastställa till tre år från de nya bidragsbestämmelsernas ikraftträdande, bör föreläsningsförbund och folkbildningsförbund liksom hittills erhålla bidrag till administrationskostnader resp. kostnader för avlönande av konsulenter.

Utredningen föreslår vidare, att bidraget till länsbildningsförbundens administrationskostnader uppräknas till 155 000 kronor för budgetåret 1962/63.

b) Remissyttranden

Folkbildningsutredningens förslag om en sammanslagning av föreläsningsförbund och folkbildningsförbund tillstyrkes i ett mycket stort antal remissyttranden. I flera av dem framhålles emellertid att den av utredningen föreslagna övergångstiden på tre år, under vilken sammanslagningen bör vara genomförd, är alltför knappt tillmätt. Så anför exempelvis skolöverstyrelsen att en sammanslagning av föreläsningsförbund och bildningsförbund är en förutsättning för en rationell planering av föreläsnings- och kursverksamheten på det regionala planet. Trots detta kan överstyrelsen inte tillstyrka utredningens förslag »att en sammanslagning under så kort tid skall komma till stånd genom tvingande bestämmelser». Överstyrelsen anser, att statsmakterna »bör respektera, att föreläsningsförbund och bildningsförbund var för sig är fria och självständiga organisationer, vars struktur inte bör ändras genom föreskrifter från statsmakternas sida».

För budgetåret 1962/63 föreslår överstyrelsen därför att ett belopp av 30 000 kronor ställs till förfogande som administrationsbidrag till de föreläsningsförbund som önskar kvarstå som självständiga organisationer.

Med hänvisning till folkbildningsutredningens behandling av folkbildningsförbundens konsulentverksamhet redovisar skolöverstyrelsen att det tidigare fun-

nits ett visst motstånd mot konsulentinstitutionen. Bland annat har sådant motstånd kommit till uttryck vid sammanträden med Statens folkbildningsnämnd. Trots kontroversiella uppfattningar har dock antalet konsulenter successivt utökats, vilket enligt överstyrelsen tyder på att konsulentverksamheten motsvarar ett behov i länen. Överstyrelsen tycker sig också ha iakttagit att motståndet mot konsulentverksamheten i de flesta län avtagit i styrka.

Enligt överstyrelsens uppfattning är det nödvändigt att på ett helt nytt sätt se på den regionala upprustningen av folkbildningsarbetet. En sammanslagning av föreläsningförbund och bildningsförbund medför även att arbetsuppgifterna på många håll ej längre kan utföras av frivilliga krafter. De frivilliga krafterna blir färre år för år, och i deras ställe måste anställas tjänstemän — högt kvalificerade personer, som kan ansvara för en regional planering av folkbildningsarbetet. Tjänstemän av konsulents karaktär bör enligt överstyrelsens mening finnas i ledningen för det regionala arbetet. Men det är också väsentligt, att dessa kvalificerade tjänstemän inte belastas med sådana göromål, som med fördel kan utföras av kontorspersonal. Med hänvisning härtill föreslår skolöverstyrelsen en uppjustering av det av folkbildningsutredningen föreslagna anslagsbeloppet med 45 000 kronor till 200 000 kronor.

4. Departementschefen

Trots växande behov av information, orientering och studier, vilket bl. a. tar sig uttryck i ökande tillströmning till andra former av fritt och frivilligt folkbildningsarbete, har föreläsningverksamheten i sin ursprungliga form av allt att döma inte längre samma attraktivitet som tidigare. Denna utveckling torde bl. a. vara ett resultat av att moderna massmedia i form av radio och TV övertagit en betydande del av föreläsningverksamhetens informativa uppgifter. Bilden av föreläsningverksamheten som helhet är emellertid inte entydig. Medan aktiviteten inom föreläsningföreningarna visar en klar nedgång, kan föreläsningverksamheten inom studieförbunden uppvisa en stabil nivå, vilken utan tvivel skulle varit betydligt högre, om inte bristande resurser lagt hinder i vägen. Folkbildningsförbunden visar en icke oväsentlig ökning av antalet kurser, låt vara att den skett genom en successiv övergång från längre folkbildningskurser till ämneskurser.

Förklaringen till denna utveckling inom föreläsningverksamheten är enligt min mening till viss del att söka i konstruktionen av statsbidragsbestämmelserna. De nuvarande bidragsreglerna har utan tvivel medverkat till att gamla arbetsformer konserverats och en anpassning till aktuella behov och moderna pedagogiska metoder förhindrats. Utvecklingen kan därför inte tolkas så, att föreläsningverksamheten spelat ut sin roll i svenskt folkbildningsarbete. Enligt min mening har denna verksamhetsform tvärtom mycket väsentliga uppgifter, som den tyvärr för närvarande, bl. a. av nyss angivna skäl, inte kan fylla. Den

bör därför beredas möjligheter att spela en betydligt viktigare roll i den informations- och studieverksamhet, som blir allt nödvändigare i vårt snabbt föränderliga samhälle.

Om föreläsningsverksamheten skall kunna fylla sådana uppgifter, måste den emellertid delvis radikalt omgestaltas. Den verksamhetsform, som vid tiden för de nuvarande bidragsbestämmelsernas tillkomst var den dominerande inom föreläsningsföreningarna och som bestod av ett på förhand bestämt antal arrangemang, utvalda ur en centralt utarbetad föreläsarkatalog och fastlagda i ett program vid varje termins början, måste nu i allt väsentligt anses vara föråldrad. De behov av allmän information, som denna aktivitet fyllde, kan numera i stort sett anses bli tillgodosedda genom radio och TV. Som jag i det följande kommer att närmare utveckla bör folkbildningsorganisationerna enligt min mening inte försöka konkurrera med radio och television. Deras uppgift är en annan. Behov, som är mer eller mindre speciella för vissa grupper eller för den egna bygden, kan inte tillgodoses genom massmedia. Till de intressen, som här föreligger, måste en modernt upplagd och arbetande föreläsnings- och kursverksamhet knyta an. Det innebär, att kadern av mer eller mindre yrkesmässigt verksamma föreläsare — under senare år kraftigt minskad — bör ersättas av experter och fackmän, som i sin dagliga gärning har att syssla med just de problem, som är aktuella för deltagarna i den föreläsning eller kurs vid vilken de skall medverka. Det innebär vidare, att bidragsbestämmelserna inte får låsa verksamheten i vissa bestämda former utan skall ge möjligheter till en smidig anpassning till faktiskt föreliggande behov. En och samma organisation bör alltså kunna anordna såväl enstaka föreläsningar som kurser. Genom en elastisk bidragskonstruktion bör framför allt kursverksamheten i fortsättningen kunna komma att spela en mera framträdande roll som en smidig och lätt anpassningsbar form av studier och ett värdefullt alternativ eller komplement till studiecirkeln.

Bidragsbestämmelserna bör också, då ämne och förutsättningar så motiverar, ge möjlighet att tillämpa moderna föreläsningsformer som t. ex. dialogföreläsning, intervju-föreläsning och estradsamtal. Särskilt viktigt är det att bidragsnormerna utformas så, att arrangören stimuleras att anlita experter och fackmän också under bearbetningsmomenten i föreläsnings- och kursverksamheten — grupparbete, övningar, diskussioner och redovisningar. 1960 års folkbildningsutredning har i sitt betänkande anfört, att bidrag till övnings- och diskussionstimme liksom hittills bör utgå med något lägre belopp än till övriga undervisningstimmar. Jag delar inte utredningens uppfattning på denna punkt. Jag betraktar den personliga kontakten mellan deltagare och föreläsare — möjligheten att kunna fråga och få svar, klara ut missförstånd och få den ytterligare information som kan vara betingad av speciella intressen och behov — som så betydelsefull, att en föreläsare bör kunna erhålla samma arvode för exempelvis grupparbets- och redovisningstimmar som för föreläsningstimmar.

Såväl folkbildningsutredningen som flertalet remissinstanser har mycket starkt

betonat folkbildningsorganisationernas behov av att kunna utbetala högre föreläsarvoden och differentiera arvoderingen med hänsyn till föreläsarnas kvalitet och till hur viktigt arrangemanget i fråga kan anses vara. Jag delar helt denna uppfattning och vill också uttala min anslutning till skolöverstyrelsens mening, att det i framtiden är mer betydelsefullt för folkbildningsorganisationerna att anordna ett begränsat antal föreläsningar och kurser av hög kvalitet och kring väsentliga, aktuella problem än att anordna ett på förhand bestämt antal föreläsningar per arbetsår.

Mot bakgrunden av det nu anförda vill jag i anslutning till 1960 års folkbildningsutredning föreslå, att de nuvarande bidragsbestämmelserna för föreläsnings- och kursverksamheten inom det fria och frivilliga folkbildningsarbetet ersättes av bidragsbestämmelser, i huvudsak utformade efter samma principer som de för föreläsungsverksamheten inom studieförbunden gällande grunderna. Dessa har utförligt presenterats i det föregående (s. 22).

Jag anser också, liksom bl. a. utredningen och Arbetarnas bildningsförbund, att bidraget bör utgå från ett obetecknat anslag. Ett förslagsanslag skulle visserligen, såsom framhållits i flera remissyttranden, kunna innebära vissa fördelar framför ett obetecknat anslag, men dessa skulle enligt min uppfattning inte uppvägas av den ofrånkomliga nackdelen att begreppen föreläsning och kurs då måste ges en entydig och snävt reglerad bestämning, vilket i realiteten skulle innebära, att verksamheten berövades en betydande del av den flexibilitet, som jag anser vara en nödvändig förutsättning för att den smidigt skall kunna anpassas till aktuella situationer och behov.

För att så långt möjligt eliminera de olägenheter som kan vara förknippade med att bidrag skall utgå ur ett obetecknat anslag men framför allt för att skapa förutsättningar för en ordentlig kvalitetsmässig upprustning bör anslaget till föreläsningar och kurser väsentligt höjas. För budgetåret 1963/64 föreslår jag, att anslaget uppföres med 1 700 000 kr. Jag anser det emellertid skäligt, att minst lika stort belopp som statsbidraget tillskjutes av kommuner eller enskilda. Enligt den bidragskonstruktion jag förordar skall föreläsarnas arvoden, resor och traktamenten i fortsättningen utbetalas från en central föreläsningsbyrå. Av redovisningstekniska skäl bör därför statsbidraget beräknas på grundval av dessa kostnadsposter och inte som hittills på de totala kostnaderna för verksamheten. Bidraget bör utgå med högst 75 % av kostnaderna för föreläsares arvoden, resor och traktamenten och beräknas på de sammanlagda kostnaderna för dessa utgiftsposter under ett budgetår.

Bidrag till s. k. studiecirkelföreläsningar bör i enlighet med vad utredningen och flertalet remissinstanser förordat överföras till studiecirkelanslaget.

1960 års folkbildningsutredning har i sitt betänkande föreslagit, att föreläsningar och kurser för att kunna erhålla statsbidrag skall vara offentliga. Flera remissinstanser har med hänvisning härtill erinrat om de undantag från denna bestämmelse, som för närvarande medges, bl. a. för föreläsningar i samband med centrala kurser, anordnade av till studieförbunden anslutna organisationer, samt

viss verksamhet vid sjukhus och vårdanstalter. Jag vill i detta sammanhang påpeka, att den statsunderstödda föreläsnings- och kursverksamheten liksom hittills bör avse att meddela allmän och medborgerlig bildning. I princip bör därför alla statsunderstödda föreläsningar och kurser stå öppna för envar intresserad, oavsett var de hålles. Av rent praktiska skäl är detta emellertid inte alltid möjligt, och skolöverstyrelsen bör därför äga rätt att medge undantag från bestämmelsen om offentlighet för föreläsningar, som hålles i anslutning till av studieförbundens medlemsorganisationer anordnade centrala kurser eller vid sjukhus och vårdanstalter.

I likhet med folkbildningsutredningen anser jag, att sång, musik, uppläsning eller dramatisk framställning i statsbidragshänseende bör jämföras med föreläsning. Jag förutsätter emellertid då, att verksamheten skall ha en kulturellt ambitiös och konstnärligt syftande inriktning.

Den här föreslagna konstruktionen av bidrag till föreläsningar och kurser innebär, att följande anslag eller anslagsposter bör sammanslås till en bidragspost: bidrag till föreläsningsförbundens föreläsningsverksamhet, bidrag till studieförbundens föreläsningsverksamhet, bidrag till folkbildningsförbundens kursverksamhet, resekostnadsersättning åt föreläsare, bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare, bidrag till kursverksamhet bland samerna samt bidrag till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet. Anslagsposten till bidrag till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet bör i enlighet med folkbildningsutredningens förslag överföras till fjärde huvudtiteln (jämför prop. 1963:1, bil. 6, p. 165).

I likhet med 1960 års folkbildningsutredning vill jag också förordna, att verksamheten vid de fyra nuvarande centralbyråerna för föreläsningsförmedling — Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, Västra Sveriges folkbildningsförbund, Folkbildningsförbundets centralbyrå och Studieförbundens föreläsningsförmedling — sammanföres till en centralbyrå, förlagd till Stockholm. Denna nya centralbyrå bör ledas av en styrelse, bestående av sex ledamöter, varav tre valda av Folkbildningsförbundet och tre av Samverkande bildningsförbunden. Jag anser mig däremot inte kunna biträda utredningens förslag om en till centralbyrån knuten föreläsningsnämnd. En sådan skulle sannolikt innebära administrativ och organisatorisk belastning på centralbyrån och dess styrelse utan att likväl på ett tillfredsställande sätt kunna påverka och bevaka föreläsningsverksamhetens inriktning och kvalitet. Den rådfrågning av ämnesexpertis, som centralbyrån kommer att ha behov av, bör tillgodoses genom att styrelsen med sig adjungerar experter och fackmän inom för tillfället särskilt aktuella ämnesområden.

Folkbildningsutredningen föreslår, att föreläsare i fortsättningen skall godkännas av länsbildningsförbund respektive studieförbund. I och för sig har jag inga erinringar mot detta förslag. Folkbildningsorganisationernas stabilitet och erfarenheter måste anses vara fullt tillfredsställande garantier för att kvaliteten i

föreläsungsverksamheten skulle komma att upprätthållas även med en så långt gående decentralisering av rätten att godkänna föreläsare, som den utredningen förordat. Systemet synes mig emellertid oförenligt med den enhetlighet i fråga om bedömning av föreläsares kvalifikationer och arvodenas storlek, som den nya bidragskonstruktionen förutsätter. Jag anser därför, att föreläsare i fortsättningen skall godkännas av centralbyråns styrelse.

Bidrag till centralbyråns administrationskostnader bör i enlighet med skolöverstyrelsens äskande för budgetåret 1963/64 utgå med 130 000 kr. Under det första verksamhetsåret måste centralbyråns organisation byggas upp från grunden. Det innebär, att viss del av byråns personal, i första hand dess föreståndare, bör knytas till verksamheten redan före budgetårets början. Det är också viktigt, att den administrativa rutinen utformas under medverkan av kontorsteknisk expertis, så att centralbyrån så smidigt och effektivt som möjligt kan fullgöra sina uppgifter. För de kostnader som måste uppstå i samband härmed vill jag förorda att ett engångsbidrag av 20 000 kr. ställs till centralbyråns förfogande.

Folkbildningsutredningen föreslog, att centralbyråerna i Lund och Göteborg under en övergångstid skulle erhålla bidrag med för budgetåret 1962/63 tillsammans 30 000 kr. Utredningen förutsatte, att en omprövning av dessa centralbyråers ställning senare skulle äga rum. Om förmedlingsarbetet centraliseras, kommer emellertid centralbyråerna i allt väsentligt att förlora sina uppgifter. Jag finner därför inte skäl att tillstyrka utredningens förslag på denna punkt. De nuvarande centralbyråerna bör nedlägga sin förmedlingsverksamhet med utgången av juni 1963. Med hänsyn till behovet av viss avvecklingstid och därmed förenade eventuella kostnader bör dock ett särskilt belopp av 20 000 kr. ställas till skolöverstyrelsens förfogande, att i mån av behov utbetalas till de nuvarande centralbyråerna i Lund och Göteborg under första hälften av budgetåret 1963/64.

För täckande av ett under flera år balanserat underskott inom Västra Sveriges folkbildningsförbund bör ett bidrag av 4 350 kr. kunna utgå inom ramen för nämnda särskilda belopp.

Folkbildningsutredningens principuttalande att den verksamhet inom ett län, som för närvarande bedrivs av föreläsningsförbund och folkbildningsförbund, i fortsättningen bör organiseras och administreras av ett organ, förslagsvis kallat länsbildningsförbund, vill jag till fullo instämma i. De båda organisationernas verksamhetsområden och arbetsformer är sådana, att det synes mig i hög grad befogat att de sammanslås. Ett intimt samarbete har, såsom utredningen påpekat, redan etablerats mellan föreläsningsförbund och folkbildningsförbund, och i ett fall (Gotland) har detta samarbete resulterat i samgående.

I detta sammanhang vill jag också erinra om att folkbildningsförbunden i flera län mer och mer fått karaktären av kontakt- och samarbetsorgan inte bara visavi föreläsningsförbund och folkhögskolor utan också gentemot studieförbundens regionala organisationer och andra kultur- och bildningsorgan i respektive län. En sådan utveckling bör enligt min mening hälsas med tillfredsställelse.

Folkbildningsutredningen har framhållit, att de folkbildningsförbund, som haft tillgång till kvalificerad arbetskraft, kan uppvisa en starkare tendens till utvidgning av verksamheten än övriga. Utredningen pekar särskilt på att bildningskonsulenternas pedagogiska aktivitet starkare gjort sig gällande under senare år.

Konsulentverksamheten har utan tvivel på flera håll i landet bidragit till att ge folkbildningsförbundens verksamhet stabilitet och organisatorisk fasthet. Denna verksamhet bör därför byggas ut, så att den kommer att omfatta alla län. En vidgad bidragsgivning till konsulentverksamheten bör emellertid ses i samband med de försök med kombinerade folkhögskolläro- och bildningskonsulenttjänster som sedan 1958 prövats i tre län. Dessa försök har enligt skolöverstyrelsens mening varit mycket framgångsrika, och jag har därför i min anmälan av bidraget till driften av folkhögskolor i årets statsverksproposition förordat, att ökade möjligheter till organiserat samarbete mellan folkhögskolor och övrigt folkbildningsarbete skapas genom att flera tjänster av detta slag inrättas. I detta sammanhang förordar jag, att medel beräknas för bidrag till ytterligare två fristående konsulentbefattningar inom länsbildningsförbunden.

Bidrag till konsulentverksamhet inom folkbildningsförbunden utgår för närvarande med 88 000 kr. att fördelas med högst hälften av avlöningskostnaderna för minst elva konsulenter. Till instruktörer inom ungdoms- och nykterhetsorganisationer utgår bidrag med belopp motsvarande tre fjärdedelar av instruktörens årslön, dock högst 12 000 kr. Enligt min mening bör sistnämnda konstruktion gälla som grund för *beräkningen* av anslagsbehovet för konsulentverksamheten inom länsbildningsförbunden. Det på nyss angivna sätt beräknade bidragsbeloppet för konsulentverksamhet jämte beloppet för egentliga administrationskostnader, till vilket jag strax återkommer, skall fördelas av skolöverstyrelsen till de olika länsbildningsförbunden med beaktande av kvaliteten av dessas arbete, omfattningen av detta osv.

Till länsbildningsförbundens administrationskostnader beräknar jag ett bidragsbelopp av 54 000 kr. Skolöverstyrelsens förslag om ett särskilt bidrag av 30 000 kr. till de föreläsningsförbund, som önskar kvarstå som självständiga organisationer, kan jag inte biträda. Skolöverstyrelsen bör emellertid övergångsvis, om den finner skäl därtill, äga att av anvisade medel till länsbildningsförbundens verksamhet bevilja bidrag till föreläsningsförbund, som på grundval av lämnad motivering inte anser sig kunna gå samman med folkbildningsförbund. Bidraget må inte överskrida för budgetåret 1962/63 utgående belopp och det skall motsvaras av en minskning av bidraget till folkbildningsförbundet i länet.

Till länsbildningsförbundens verksamhet bör således, på grundval av vad jag här anfört, för budgetåret 1963/64 beräknas ett medelsbehov av sammanlagt 210 000 kr.

I den nyorientering och kvalitetsmässiga upprustning, som de av mig föreslagna nya bidragsgrunderna för föreläsnings- och kursverksamhet främst syftar till, finns också behov av information och pedagogisk utbildning av dem inom

folkbildningsorganisationerna, som främst kommer att organisera och driva verksamheten. För studieförbundens vidkommande avses dessa behov bli tillgodosedda av de bidrag till studieförbundens organisation och pedagogiska verksamhet, som jag i det följande kommer att föreslå. Jag förordar, att länsbildningsförbundens centrala organ — Folkbildningsförbundet — för motsvarande ändamål beviljas ett bidrag av 20 000 kr., av vilket minst hälften skall användas för centrala kvalitetsfrämjande åtgärder, främst pedagogisk utbildning av länsbildningsförbundens personal och förtroendevalda. Folkbildningsförbundet bör vara skyldigt att i efterhand för skolöverstyrelsen redovisa till vilka ändamål bidraget utnyttjas.

Med hänvisning till vad jag sålunda anfört och förordat, hemställer jag att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

1. godkänna av mig förordade grunder för bidrag till kostnaderna för föreläsnings- och kursverksamhet inom det fria och frivilliga bildningsarbetet;
2. till *Bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet m. m.* för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett anslag av 2 100 000 kr.

V. Studiecirkelverksamheten

1. Utveckling och omfattning

Studiecirkelverksamheten är den mest omfattande av folkbildningsorganisationernas verksamhetsgrenar, och det är också den som ökat snabbast under de senaste 15 åren. Budgetåret 1947/48 — det år då statsbidrag första gången utbetalades till verksamheten enligt nu gällande bidragsprinciper — uppgick det totala antalet studiecirkelar inom studieförbunden till i runt tal 25 000. 1961/62 hade antalet ökat till 92 000. Under samma tid ökade antalet studiecirkeldeltagare från 270 000 till drygt 900 000 och antalet cirkelsammanskomster från knappa 300 000 till över en miljon. Som framgår av efterföljande tabell har antalet studiecirkelar, som erhållit statsbidrag, ökat snabbare än det totala antalet cirkelar. Till en del beror det på att allt fler studiecirkelar anpassats till gällande bidragsvillkor. Det är emellertid också en direkt följd av den bidragsspärr vid högst 300 kr. per studiecirkel, som genomfördes 1951 och resulterade i att ett växande antal studiecirkelar — främst i färdighetsämnen — organiserades och rapporterades som terminscirkelar.

Tabell 1. Studiecirkelverksamhetens utveckling inom studieförbunden 1937/38—1961/62

År	Antal cirkelar totalt	Index	Antal cirkelar med bidrag	Index	Antal deltagare totalt	Index	Antal sammankomster totalt	Index
37/38	11 900	50	—	—	141 272	52	—	—
42/43	14 802	62	—	—	171 238	64	—	—
47/48	23 803	100	13 607	100	269 454	100	288 921	100
52/53	37 741	159	27 027	199	435 798	162	554 053	192
57/58	73 613	309	62 400	459	763 249	283	1 006 995	349
58/59	78 477	330	64 406	473	816 541	303	993 951	344
59/60	83 630	351	69 778	513	850 485	316	1 013 988	351
60/61	84 846	356	70 330	517	858 032	318	976 870	338
61/62	92 142	387	77 439	568	938 225	348	1 084 691	375

Antalet ungdomscirkelar och deltagare i dessa (deltagare i åldern 14—18 år) har under senare år uppgått till i runt tal 20 % av den totala verksamheten. Ungdomens andel av det sammanlagda antalet deltagare torde emellertid vara något större, eftersom ett relativt stort antal ungdomar också finns med i all-

Tabell 2. Studiecirkarnas ämnesval inom Samverkande bildningsförbunden 1952/53—1960/61

År	Religion filosofi psykologi	Index	Språk	Index	Konst litt. teater	Index	Musik	Index	Historia geografi	Index	Samhälls- kunskap	Index	Teknik stöld	Index	Ekonomi	Index	Natur- vet.	Index
52/53	3 778	100	6 179	100	3 322	100	5 490	100	160	100	6 489	100	5 340	100	2 939	100	1 299	100
53/54	4 868	129	6 723	109	3 728	112	6 805	124	405	253	6 273	97	5 995	112	3 382	115	1 428	110
54/55	5 464	145	7 489	121	3 504	105	7 997	146	461	288	6 748	104	7 926	148	4 068	138	1 469	113
55/56	5 981	158	8 100	131	5 529	166	9 322	170	516	323	6 791	105	8 903	167	3 919	133	1 639	126
56/57	7 018	186	9 750	158	7 537	227	10 648	194	831	519	7 256	112	11 263	211	5 077	173	1 998	154
57/58	7 489	198	11 159	181	6 294	189	13 809	252	1 003	627	8 606	133	12 109	227	4 921	167	2 726	210
58/59	8 517	225	11 826	191	6 307	190	15 559	283	869	543	11 465	177	9 324	175	5 925	202	2 588	199
59/60	8 976	238	11 656	189	6 678	201	16 460	300	1 031	644	12 945	199	9 457	177	6 896	235	3 306	255
60/61	10 349	274	11 780	191	6 833	206	17 041	310	1 130	706	11 736	181	8 995	168	7 298	248	3 255	251
52/53 ¹	10,8		17,7		9,5		15,7		0,5		18,5		15,3		8,4		3,7	
60/61 ¹	13,2		15,0		8,7		21,7		1,4		15,0		11,5		9,3		4,2	

¹ I procent av totala antalet studiecirklar.

männa studiecirklar, dvs. studiecirklar, vilkas deltagare till övervägande antalet är äldre än 18 år. Ungdomens deltagande i studiecirkelverksamheten har framför allt visat sig bottna i ett utbrett intresse för musik. I det närmaste hälften av alla ungdomscirklar är musikkirklar, vilket förklarar musikens framträdande ställning i studiecirkelverksamheten. Ungdomen är emellertid också förhållandevis väl representerad i studiecirklar i språk, teater, samhällskunskap, teknik och praktiska ämnen. I språk och praktiska ämnen har ungdomens deltagande dock minskat påtagligt sedan 1950-talets början.

Ämnesvalet har i stort sett undergått en jämn och stabil utveckling. Tabell 2, som omfattar verksamheten inom Samverkande bildningsförbunden, dvs. i tolv av de av skolöverstyrelsen auktoriserade 13 studieförbunden, visar att samtliga ämnesgrupper — på ett undantag när — ökat mycket markant under senare år. Vissa inbördes förskjutningar mellan ämnesgrupperna har emellertid ägt rum. Således har ämnesgrupperna Religion, filosofi och psykologi, Musik, Historia och geografi, Ekonomi samt Naturvetenskap ökat relativt sett snabbare än övriga grupper. Teknik och slöjd ökade också mycket kraftigt fram t. o. m. verksamhetsåret 1957/58. Detta år genomförde studieförbunden emellertid i samråd med skolöverstyrelsen en skärpning av kvalitetskraven på vissa studiecirklar med utövande verksamhet, vilket hade till följd att ämnesgruppen under närmast påföljande verksamhetsår minskade med närmare 3 000 cirklar och sedan i stort sett stabiliserades vid denna nivå.

Ämnesfördelningen inom studieförbunden uppvisar sins emellan påtagliga olikheter. Som exempel kan nämnas att ABF under verksamhetsåret 1960/61 redovisade 38 % av det totala antalet studiecirklar inom studieförbunden och 62 % av alla studiecirklar i samhälls- och rättsvetenskap. Frikyrkliga studieförbundet hade samma år 8 % av samtliga studiecirklar och 42 % av alla cirklar i religion och livsåskådningsfrågor. För Sveriges kyrkliga studieförbund var motsvarande siffror 13 respektive 47 %. Folkuniversitetet, vars verksamhet inte omfattas av uppgifterna i tabell 2, har en stark dominans av språkstudier — 1960/61 utgjordes 82 % av förbundets totala studiecirkelverksamhet av språkcirklar.

De av studieförbunden redovisade kostnaderna för ledararvoden och studiematerial i bidragsberättigade studiecirklar uppgick verksamhetsåret 1961/62 till i runt tal 26 400 000 kr. Några tillförlitliga uppgifter om de totala kostnaderna för verksamheten — alltså även för studielokaler, administration, studiepropaganda samt material och hjälpmedel, för vilka statsbidrag inte utgår — finns inte. Vissa överslagsberäkningar tyder emellertid på att dessa kostnader uppgår till ett årligt belopp av omkring 40 miljoner kr. Statsbidrag till studiecirkelverksamheten utgick budgetåret 1961/62 med 13 500 000 kr., vilket motsvarar 51 % av kostnaderna för ledararvoden och studiematerial och — approximativt — 30 till 35 % av de totala kostnaderna för verksamheten. De genomsnittliga kostnaderna för ledararvoden och material var samma år 335 kr. per

studiecirkel, och statsbidrag utbetalades med i genomsnitt 172 kr. per studiecirkel.

Hur kostnader och statsbidrag fördelar sig på de olika studieförbunden redovisas i följande tabell. Av denna framgår att kostnaderna varierar högst väsentligt. De studieförbund, som har de lägsta kostnaderna, är Svenska landsbygdens studieförbund och Sveriges kyrkliga studieförbund med 269 respektive 259 kr. per studiecirkel. Högst låg Tjänstemännens bildningsverksamhet och Folkuniversitetet med 431 respektive 404 kr. per cirkel.

Skillnaderna i fråga om studiecirkelarnas kostnader är så gott som helt be-
tingade av ledararvodenas storlek, vilka varierar kraftigt beroende bl. a. på verksamhetens ämnesmässiga inriktning och cirkelarnas geografiska belägenhet.

Tabell 3. Antal studiecirklar, som erhållit statsbidrag, studietimmar, kostnader för ledararvoden och studiematerial samt statsbidrag budgetåret 1961/62

Studieförbund	Antal cirklar	Antal studie- timmar	Kostnader	Statsbidrag	Kostn/ cirkel	Kostn/ timme	Bidr/ cirkel	Bidr/ timme
ABF	29 046	755 660	9 315 123	4 798 219	312:—	12:33	165:—	6:35
FU	4 752	121 873	1 918 776	938 133	404:—	15:74	197:—	7:70
FS	3 980	104 273	1 268 695	682 557	319:—	12:07	171:—	6:55
IOGT	3 755	99 834	1 244 926	707 391	305:—	11:47	188:—	7:09
JUF	3 669	99 429	1 392 615	893 629	380:—	14:01	244:—	8:99
KFUK/M ..	779	19 530	222 002	140 288	285:—	11:37	180:—	7:18
LIS	2 862	66 529	896 628	480 725	313:—	13:48	168:—	7:23
NTO	1 598	43 293	514 670	283 404	322:—	11:89	177:—	6:55
SFM	5 920	159 382	2 262 908	1 104 379	382:—	14:20	187:—	6:93
SLS	6 654	177 229	1 792 209	910 724	269:—	10:11	137:—	5:14
BS	671	15 720	194 192	104 117	289:—	12:35	155:—	6:63
SKS	6 642	164 909	1 719 660	924 076	259:—	10:43	139:—	5:60
TBV	7 111	176 109	3 061 512	1 279 453	431:—	17:38	180:—	7:27
Frist. cirklar	1 416	47 940	617 449	280 766	436:—	12:88	198:—	5:86
	78 855	2 051 710	26 421 365	13 527 801	335:—	12:98	172:—	6:59

Så är exempelvis ledararvodena i genomsnitt högre i sådana ämnen som språk, musik, konst och konsthantverk än i en rad andra ämnen. De är högre i städer och större tätorter än på landsbygden, och de är också högre i studieförbundens allmänna och mera utåtriktade cirkelverksamhet än vad de är i de studiecirklar som anordnas i direkt anslutning till förbundens medlemsorganisationer.

En speciell form av studiecirkelverksamhet utgör de s. k. universitetscirkelarna. Denna verksamhetsgren har under den senaste tioårsperioden haft i stort sett oförändrad omfattning med i genomsnitt mellan 20 och 24 cirklar per verksamhetsår. Intresset för denna form av studier är emellertid betydligt större än vad dessa siffror utvisar. Under senare år har på grund av otillräckliga anslagsmedel endast ungefär hälften av alla ansökningar om bidrag till universitetscirklar kun-

nat beviljas. Flertalet av dessa cirklar har organiserats i studieförbundens regi. I viss utsträckning har de emellertid också anordnats av föreläsningsförbund, folkbildningsförbund och en del andra organisationer och sammanslutningar. Bland universitetscirkelarnas ämnen märks sociologi, psykologi, konst- och kyrkohistoria, filosofi, nationalekonomi, juridik och musikpedagogik.

2. Nuvarande statsbidragsbestämmelser

För anordnande av studiecirklar utgår för närvarande statsbidrag dels till riksförbund för studiecirkelverksamhet (studieförbund), dels också till fristående studiecirklar. Med studiecirkel avses en kamratkrets för gemensamma teoretiska eller praktiska studier över ett angivet ämne efter en på förhand uppgjord plan.

Statsbidrag utgår för anordnande av allmänna studiecirklar, ungdomscirklar och universitetscirklar. Med allmän studiecirkel förstås studiecirkel, som behandlar ämnen av grundläggande eller allmänt bildande karaktär. Med ungdomscirkel avses studiecirkel, som till övervägande del, dock minst fem, har medlemmar i åldern 14—18 år och behandlar studiecirkelns ämne på ett för ungdomen särskilt tillrättalat sätt. I musikcirklar, som anordnas såsom ungdomscirklar, får även deltagare under 14 år delta. Dock skall minst fem av deltagarna vara i åldern 14—18 år. Universitetscirkel skall ledas av en genom högre akademiska studier kvalificerad lärare.

Till allmän studiecirkel utgår bidrag med högst hälften av kostnaden för handledararvode och studiematerial, dock med högst sju kr. och femtio öre per studietimme. Allmän studiecirkel kan därutöver erhålla bidrag till högst två föreläsningar under ett arbetsår enligt av skolöverstyrelsen särskilt meddelade bestämmelser.

Till ungdomscirkel utgår bidrag med högst tre fjärdedelar av kostnaden för handledararvode och studiematerial, dock högst med elva kr. per studietimme. För såväl allmän studiecirkel som ungdomscirkel utgår bidrag med sammanlagt högst 300 kr. per budgetår.

Universitetscirkel erhåller bidrag till handledararvode med högst 35 kr. per studietimme, till resekostnadsersättning och traktamente åt lärare enligt klass B i allmänna resereglementet samt till studiematerial med högst hälften av den verkliga kostnaden dock med högst tio kr. per deltagare.

För att komma i åtnjutande av statsbidrag skall allmän studiecirkel och ungdomscirkel ha minst 20 studietimmar fördelade på minst tio sammankomster. Antalet deltagare vid varje sammankomst skall vara minst fem. Musikcirkel får som förberedelse för samspel använda högst en tredjedel av den sammanlagda studietiden för handledning av enskilda deltagare eller av grupper med mindre än fem deltagare. Från bestämmelserna om antalet studietimmar, sammankomster och deltagare kan skolöverstyrelsen efter särskild framställning medge undantag. Handledare och studieplaner skall godkännas av respektive studieför-

bund och — i fråga om fristående studiecirkel — av skolöverstyrelsen. Vid studiecirkelsammanskomst får inte förekomma propaganda för politiska eller religiösa åskådningar.

Studietiden för universitetscirkel skall, om skolöverstyrelsen inte medger undantag, vara minst två år med minst 24 sammankomster och 48 studietimmar per år. Antalet deltagare vid varje sammankomst skall vara minst tio.

Statsbidrag till studiecirkelverksamheten utgår från ett förslagsanslag, för budgetåret 1962/63 beräknat till 14 800 000 kr. Till studiecirkelföreläsningar utgår bidrag från anslagsposten Bidrag till studieförbundens föreläsningverksamhet. Bidragsbeloppet har under senare år uppgått till i runda tal 50 000 kr. Till universitetscirkel utgår bidrag från ett särskilt reservationsanslag, som för budgetåret 1962/63 fastställts till 50 000 kr.

3. 1960 års folkbildningsutredning

I sitt betänkande betonar Folkbildningsutredningen mycket kraftigt statsbidragsgivningens positiva effekt på studiecirkelverksamhetens utveckling. Den starkt ökade omfattning, som arbetet fått under loppet av det gångna årtiondet, förklaras i stor utsträckning av bidragsgivningen, och det har också kunnat noteras, att kvaliteten i arbetet påverkats på ett fördelaktigt sätt, framhåller utredningen.

Utredningen erinrar emellertid också om att formerna för bidragsgivningen i stort sett varit oförändrade sedan de tillkom budgetåret 1947/48. Det är då knappast att förvåna sig över att de inte i alla avseenden är väl anpassade efter den kvantitativt och kvalitativt väsentligt annorlunda verksamheten i dag framhåller utredningen, som vidare anför bl. a. följande.

De villkor, som numera är knutna till bidragsgivningen, leder alltför ofta till en normalisering och standardisering av studiecirkelarnas arbete såväl beträffande studietidens längd som antalet studietillfällen. Bidragsformerna uppammar till ett visst kvantitetstänkande, på ett sätt som från början ingalunda varit avsett, och detta leder till att man inom studiecirkelverksamheten blir allt mindre benägen att tillgodose många skiftande behov, som skulle föra utanför den ram, som medger de förmånligaste bidragsbeloppen. Inte heller stimulerar de nuvarande bidragsbestämmelserna i tillräcklig grad den nyorientering i fråga om arbetsätt och metoder, som vore befogad med hänsyn till struktur- och miljöförhållandena i samhället.

Utredningen påpekar också, att det nuvarande bidragssystemet kräver en tämligen omfattande detaljkontroll, att de ganska talrika särbestämmelserna komplicerar kontrollarbetet och leder till att man endast med svårighet kan skaffa sig en betryggande insyn och överblick av verksamheten. Mot bakgrunden härav anför utredningen som sin mening att tiden nu är mogen för en rätt genomgripande översyn och förändring av statsbidragsbestämmelserna för stödet till studiecirkelverksamheten.

Efter att ha redovisat resultaten av vissa undersökningar anser sig utredningen kunna konstatera, att de nuvarande spärr-reglerna för studiecirkelbidraget — högst 300 kr. per studiecirkel, högst 50 respektive 75 % av kostnader för ledararvode och studiematerial samt högst 7:50 respektive elva kr. per studietimme — bör kunna slopas och ersättas av ett fast bidrag per studietimme. Utredningen finner vidare inte anledning att bibehålla den inskränkning i bidragsgivningen, som åstadskommits genom att vissa ämnen efter överenskommelse mellan studieförbunden och skolöverstyrelsen undantagits från möjligheten att erhålla bidrag eller ansetts bidragsberättigade endast under vissa omständigheter. Efter gjorda överväganden anför utredningen också som sin mening att det inte längre finns anledning att upprätthålla särskilda bestämmelser för ungdomscirklar. Olika regler för allmänna studiecirklar och ungdomscirklar leder enligt utredningens uppfattning till visst merarbete för kontroll och administration. Det är stundom förenat med svårigheter att dra en bestämd gräns mellan de bägge cirkeltyperna, och det kan också ifrågasättas om det av verksamhetsmässiga och pedagogiska skäl kan anses motiverat att upprätthålla denna speciella bidragsform för studiecirkelverksamhet bland ungdom. Utredningen framhåller i det sammanhanget följande.

Det synes utredningen uppenbart, att det i och för sig är värdefullt, om människor av olika åldrar får tillfälle att mötas i studiecirkelns gemenskap för att där konfronteras med de attityder och meningar, som kan ha sin grund i generations- och ålderskillnader. Detta är så mycket mer värdefullt, som tendensen i det normala samhället går mot en allt starkare avgränsning av de olika åldersgrupperna från varandra, ett av de många resultaten av omstruktureringen och urbaniseringen med familje- och släktbandens försvagning som följd. Det torde också vara ovedersägligt, att den förlängda skoltiden leder till att ungdomen, i varje fall efter avslutad skolgång, är mognare och bättre rustad än tidigare att delta i studiecirklar med heterogen ålderssammansättning. Det anförda innebär ingalunda, att utredningen på något sätt skulle underskatta värdet av att grupper av unga människor i ungefär samma ålder kommer samman i studiecirklar för att diskutera sina egna problem eller i övrigt skaffa sig kunskaper och överblick beträffande sammanhang som kan intressera dem.

Efter att ingående ha provat olika principer föreslår utredningen *beträffande bidragsberäkningen*, att gruppstudietimme skall vara den bidragsgrundande enheten för studiecirkelbidraget. Med gruppstudietimme avser utredningen »sammankomst om minst 45 minuter för sådana gemensamma studier, som utgör del av studieverksamhet, sammanlagt omfattande minst 15 gruppstudietimmar under minst 7 studieveckor». Utredningen föreslår vidare, att studieverksamheten skall bedrivas i grupp, som — handledaren inräknad — består av minst fem och i regel högst 20 deltagare över 14 år. Detta innebär, att minst fem deltagare, ledaren inräknad, måste vara närvarande vid gruppstudietimme, för vilken bidrag skall utgå. Vidare skall studieverksamheten enligt förslaget försiggå efter en på förhand uppgjord plan, som skall godkännas av erkänt studieförbund eller annan behörig instans. Bidrag skall i regel utgå för högst två gruppstudietimmar vid ett och samma studietillfälle.

Statsbidrag till studiecirkelverksamheten föreslås av utredningen utgå med åtta kr. per gruppstudietimme. Av detta belopp skall fem kr. och femtio öre automatiskt utbetalas till den lokala anordnaren av verksamheten utan krav på redovisning av kostnader. Som underlag för bidragsutbetalningen skall ligga rapporter från de lokala organen, som bekräftar att gruppstudierna haft erforderlig varaktighet och närvarofrekvens.

Den återstående delen av beloppet — två kr. och femtio öre per gruppstudietimme — skall enligt utredningen utgå till studieförbundet centralt att begagnas för vissa åtgärder av pedagogisk eller annan art. Utredningen nämner här handledarutbildning, framställning och utgivning av hjälpmedel för studiecirkelarbetet, t. ex. studieplaner eller annat tryckt material, samt bildband, ljudband och stillfilmer. Denna del av bidraget skall också kunna användas för åtgärder, ägnade att stimulera studier i vissa ämnen, som för respektive förbund ter sig särskilt angelägna, eller för att åstadkomma livligare deltagande i studiearbetet i allmänhet eller från vissa gruppers sida. Utredningen pekar i det sammanhanget särskilt på behovet att mera ändamålsenligt än nu stimulera och stödja ungdomens deltagande i studiecirkelarbetet.

Utredningen har vidare räknat med att expertbesök i studiecirkelarna (motsvarande de nuvarande studiecirkelföreläsningarna) samt »studiecirklar, som förutsätter mera vittgående förkunskaper och större studievana än studiecirklar i allmänhet, t. ex. universitetscirklar» skall kunna bekostas av den del av studiecirkelbidraget, som enligt utredningen skulle disponeras av studieförbunden centralt. Däremot bör enligt utredningens mening dessa medel inte få användas till lönekostnader för personal inom förbundet eller dess verksamhetsområde.

Det belopp som föreslås utgå till den lokala anordnaren av studiecirkelverksamhet — fem kr. och femtio öre per gruppstudietimme — anser utredningens majoritet vara väl avvägt. Utredningen finner, att det inte är högre än att det kan bedömas motsvara högst hälften av de verkliga kostnader, som anordnare av studiecirkel under alla förhållanden måste räkna med om arbetet skall få skälig standard. Denna bedömning anser utredningen viktig, då bidraget föreslås utgå utan att den lokala anordnaren skall behöva redovisa bidragsgrundande kostnader. Å andra sidan är bidragsbeloppet inte lägre än att lokala anordnare, t. ex. i städer och större tätorter, som av olika skäl arbetar med högre kostnader, bör kunna få det ytterligare stöd, som fordras, från sina studieförbund centralt, liksom att de genom lämpliga åtgärder i övrigt, t. ex. genom att uttaga högre deltagaravgifter i vissa cirklar, bör vara väl rustade att befästa och utveckla de värdefulla sidorna av sin studiecirkelverksamhet, framhåller utredningen. Mot utredningens förslag på denna punkt har ledamoten Henry Jarild reserverat sig. Enligt hans mening borde bidraget åtta kr. per gruppstudietimme fördelas med sex kr. och femtio öre till lokal anordnare och en kr. och femtio öre till studieförbundet centralt.

Statsbidragsberättigade s. k. fristående studiecirklar, dvs. studiecirklar, som uppbär bidrag direkt från skolöverstyrelsen, föreslås av utredningen erhålla ett

bidrag av fem kr. och femtio öre per gruppstudietimme. Den del av bidraget, som ifråga om till erkänt studieförbund rapporterad studiecirkel enligt utredningens förslag skall disponeras av studieförbundets centrala ledning, bortfaller i detta fall.

Utredningen föreslår också att — i likhet med vad som gäller för vissa bidrag på skolväsendets område — studieförbund som förskott skall kunna erhålla upp till 90 % av det belopp förbundet fick i bidrag närmast föregående redovisningsår.

För *bidrag till musikstudieverksamhet* med betydande inslag av musikutövande föreslår utredningen särskilda bidragsbestämmelser, då musikstudieverksamheten inom folkbildningsarbetet i regel inte låter sig smidigt anpassas till studiecirkeln form. Utredningen betonar emellertid, att musikstudieverksamheten trots sin särprägel har sin givna plats i folkbildningsarbetet, för vilket det uppenbarligen är en viktig uppgift att ge musikbildning och skapa förutsättningar för en rikare musikupplevelse.

Utredningen konstaterar, att folkbildningsarbetet för närvarande i sin musikverksamhet mottar ganska stora grupper av barn under 14 år, och att anledningen härtill är att söka i att dessa åldersgruppers behov och intresse för musikundervisning och musikkontakt inte för närvarande kan tillgodoses av andra instanser. Utredningen föreslår därför att skolöverstyrelsen tills vidare ges möjlighet att, då det gäller musikundervisning i studiecirkel, medge undantag från bestämmelsen om minimiålder under samma förutsättningar och på samma villkor som för närvarande gäller.

Musikstudieverksamheten inom studieförbunden bör enligt utredningens mening som främsta syfte ha att leda till musikutövning i ensemble (instrumentalt eller vokalt). Utredningen finner emellertid uppenbart, att förutom ensembleverksamhet även musikutövning i grupp, där alla spelar samma instrument (s. k. musikcirkel) kan vara motiverad från folkbildningssynpunkt. Slutligen måste det också enligt utredningens mening inom folkbildningsarbetet få förekomma elementär och mera avancerad undervisning i musik i anslutning till musikverksamhet i ensembler och musikcirkel. Även dessa musikstudier torde visserligen med framgång kunna bedrivas i grupp, men av pedagogiska skäl bör sådana grupper tills vidare kunna omfatta mindre än fem deltagare.

Utredningen föreslår, att det till lokal anordnare skall utgå ett bidragsbelopp av tio kr. per gruppstudietimme i ensembleverksamhet. Med gruppstudietimme avses gemensamma övningar i ensemble (kör), däremot inte framträdande inför publik eller vid sammankomster i föreningar e. d. Någon stipulation om högsta antalet deltagare bör enligt utredningen inte sättas för dessa cirkel och bidrag bör utgå till högst 60 gruppstudietimmar per budgetår för varje ensemble eller kör.

För musikutövning i grupp, där alla spelar samma instrument, s. k. musikcirkel, föreslås bidrag utgå med fem kr. och femtio öre per gruppstudietimme till lokal anordnare. För musikcirkel bör samma stipulationer som för studiecirkel

i allmänhet gälla beträffande minsta antal gruppstudietimmar, studietidens längd och antalet deltagare vid varje gruppstudietimme.

För elementär eller mera avancerad musikundervisning i mindre grupper än fem deltagare föreslår utredningen ett bidrag av tre kr. per gruppstudietimme. Dessa övningstimmar skall bedrivas av ledare och minst två deltagare i direkt anslutning till ensemble eller musikcirkel. För varje ensemble, kör eller musikcirkel bör bidrag medges till högst 30 övningstimmar per budgetår.

4. Remissyttranden

Folkbildningsutredningens förslag om ett generellt bidrag till studie-cirkelverksamheten, utan skyldighet för anordnaren att redovisa kostnader för verksamheten, har i princip tillstyrkts av ett flertal remissinstanser. Utredningens detaljförslag till nya bidragsgrunder har emellertid kritiserats mycket starkt. Kritiken kan sammanfattas i följande tre punkter:

- 1) Det av utredningen föreslagna bidragsbeloppet per gruppstudietimme är alltför lågt och kommer att medföra avsevärda svårigheter för studieförbunden att vidmakthålla verksamheten vid dess nuvarande omfattning och kvalitativa nivå.
- 2) Utredningens förslag att de särskilda bidragsbestämmelserna för ungdomscirklar slopas, kommer att innebära försämrade möjligheter att intressera ungdomen för folkbildningsarbetet.
- 3) Uppdelningen av bidraget i två bidragsposter, en för den lokala anordnaren av studie-cirkelverksamhet och en för studieförbundet, av vilka den senare delen bl. a. skulle kunna användas för att kompensera det inkomstbortfall som de nya bidragsgrunderna i vissa fall skulle innebära — framför allt i städer och större tätorter — befaras leda till oklara och för verksamheten otillfredsställande relationer såväl inom som mellan de olika studieförbunden.

Skolöverstyrelsen visar med hjälp av ett omfattande siffermaterial, att praktiskt taget samtliga studieförbunds lokala studie-cirkelanordnare med de av utredningen föreslagna grundbidragen skulle få ett mindre statligt stöd än vad de för närvarande åtnjuter. Beräknad efter utredningsmajoritetens förslag skulle denna minskning uppgå till i genomsnitt 13 % och efter reservantens förslag till i genomsnitt 3,3 %. Överstyrelsen anser, att det finns anledning att se mycket allvarligt på denna kraftiga sänkning av det statliga stödet till den lokala verksamheten. Överstyrelsen anför i det sammanhanget bl. a. följande.

Den utan gensägelse mest betydelsefulla kostnaden på det lokala planet är handledararvodet. Överstyrelsen har under det gångna decenniet iakttagit, hur det alltmer stegrade kravet på kvalitet reflekterats i det förhållandet, att de lokala anordnarna strävat efter att höja arvoden för att kunna förvärva så dugliga handledare som möjligt. På centralt håll har samma krav medfört, att man koncentrerat sig på att utarbeta allt bättre studiematerial. Både på centralt och

regionalt håll har en alltmer effektiv kursverksamhet för studieledare satts in. Nya pedagogiska rön har möjliggjort en högre standard på studieledarutbildningens och materialutformningens område. Främst har emellertid de ökade kostnaderna för denna kvalitetsförbättring drabbat de lokala anordnarna.

Utredningen framhåller på s. 172 att »arvodesnivån torde överhuvudtaget inom folkbildningsarbetet få beräknas komma att ligga väsentligt högre än som regel nu är fallet». Detta är också överstyrelsens åsikt. En alltmer effektiv handledarutbildning kan likaledes komma de handledare, som genomgått dylik, att resa krav på högre arvode såsom specialutbildade på vuxenundervisningens område. Enligt de uppgifter överstyrelsen inhämtat finns det en grupp handledararvoden, som ligger under 10 kr. per timme. Det gäller sådana handledare, som inte besitter speciella ämneskvalifikationer, och sådana handledare som av ideella skäl tar lågt arvode i studiecirklar inom fackliga organisationer. Mellan 10 och 20 kr. per timme ligger arvoden för ämneskvalificerade handledare i landsorten. (I Stockholm betalas arvoden på upp till 30 kr. per timme.) Överlag har också handledararvodena genomsnittligt hållits låga. Men vid en jämförelse med det belopp per studietimme, som av utredningen föreslås till den lokala anordnaren, inser man, att den av utredningen beräknade höjningen av arvodesnivån inte underlättas utan snarare försvåras.

Med hänvisning till ovanstående kan överstyrelsen icke tillstyrka en bidragskonstruktion, som skulle försvåra arbetet för lokalavdelningarna. Överstyrelsen får därför framhålla som sin mening, att den del av ett generellt bidrag, som avses tillfalla de lokala anordnarna, måste räknas upp till ett så stort belopp, att ingen lokal anordnare skall behöva vidkännas en minskning i jämförelse med hittills uppburet statsbidragsbelopp. En ökning vore snarare befogad med hänsyn till de allmänna löne- och kostnadsstegringar, som inträffat sedan nuvarande belopp fastställdes och som kan beräknas fortsätta.

Skolöverstyrelsen anför emellertid också vissa praktiska och principiella invändningar mot utredningens förslag om generella bidrag till studiecirkelverksamheten. En övergång till de av utredningen förordade bidragsgrunderna skulle onekligen innebära vissa fördelar — enklare redovisningsförfarande och enhetliga bidragsgrunder. Å andra sidan skulle, framhåller överstyrelsen, dessa förenklingar bli förhållandevis ringa om man samtidigt tar i beaktande att uppgifter om deltagarnas antal och närvarofrekvens, datum för sammankomster, antalet studietimmar, handledarens namn, adress och kvalifikationer samt studiematerial under alla förhållanden måste lämnas också i fortsättningen. Vidare kan den större enhetligheten bli en fara för likriktning; för att förbundens särart utjämnas. Överstyrelsen erinrar om att verksamheten, enligt utredningens uppfattning, mycket känsligt anpassats efter förändringar i bestämmelserna för statens bidragsgivning och ifrågasätter om generella bidrag har den kvalitetsstimulerande effekt, som framhävs som grundtanke i utredningens betänkande. Ett bidrag, som anpassar sig efter de verkliga kostnaderna, torde få betraktas som mera stimulerande till kostnadskrävande kvalitetsåtgärder, framhåller överstyrelsen.

Skolöverstyrelsens bedömning av utredningens förslag till nya bidragsbestämmelser och de verkningar dessa kommer att få, verifieras i så gott som samtliga remissyttranden.

Folkuniversitetet pekar på att grundskolan kommer att ställa högre kvalitets-

krav på folkbildningsarbetet. Det går därvid inte att komma ifrån att detta i första hand blir en fråga om tillgång till goda handledare, och det kommer inte bara att gälla ett begränsat antal studiecirklar utan den övervägande delen av dem. Konsekvenserna härav måste bli mer kvalificerade och bättre betalda handledare, framhåller FU.

Skolöverstyrelsens uppfattning att generella bidrag till studiecirkelverksamheten knappast är ägnade att stimulera kvaliteten, delas också av flera studieförbund. *Studieförbundet Medborgarskolan* anför exempelvis att en strävan bör vara att engagera så kvalificerade ledare som möjligt i cirkelarna. Detta medför relativt sett höga ledararvoden. Det vore knappast rättvist, framhåller förbundet, om cirklar, vilka kan verifiera sådana stora men kvalitetsfrämjande utgifter, skulle jämföras med cirklar, vilka letts av mindre kvalificerade och därmed billigare handledare. *Frikyrkliga studieförbundet* vill för sitt vidkommande gärna medverka till enklare och mer enhetliga bidragsgrunder men anför samtidigt att enkelhet i bidragskonstruktionen inte utgör den väsentliga bedömningsgrunden för denna. Den verkan en bidragskonstruktion kan förutses ha i fråga om stimulans till kvalitet är enligt studieförbundets mening viktigare i sammanhanget.

I anslutning till utredningens förslag om att slopa de speciella bestämmelserna för ungdomscirklar, framhåller *skolöverstyrelsen*, att utredningen synes ha bortsett från den principiella motivering, som ligger bakom det högre stödet till ungdomscirklar, nämligen statsmakternas stora intresse med hänsyn till ungdomsfrågornas aktualitet att underlätta för ungdomar att vara aktiva i studiecirklar. Överstyrelsen framhåller som sin åsikt att så länge förutsättningarna för samhällets nuvarande ungdomspolitik består, den bästa formen för statens stöd till ungdomens deltagande i studiecirklar är den 75-procentiga bidragsgivningen till ungdomscirklar i nuvarande utformning.

Utredningens förslag att en del av det generella bidraget per gruppstudietimme skall utgå till studieförbunden för central pedagogisk verksamhet (enligt utredningens majoritet två kr. och femtio öre och enligt reservanten en kr. och femtio öre) kommenterar *skolöverstyrelsen* på följande sätt.

Överstyrelsen hälsar den avsikt, som ligger bakom detta förslag, med största tillfredsställelse. Överstyrelsen har upprepade gånger i sina petita framhållit behovet av ett kraftigare statligt stöd till förbundens pedagogiska verksamhet, som nu utgår som en del av anslaget till förbundens administrationskostnader. Genom utredningens förslag brytes nu detta anslag ut och sättes i relation till verksamhetens omfattning, en konstruktion, som överstyrelsen i och för sig finner tilltalande.

Beträffande användningen av detta anslag föranleder utredningens förslag den invändningen från överstyrelsen sida, att detta bidrag endast bör användas till av den centrala förbundsledningen vidtagna pedagogiska åtgärder och propaganda. Givetvis må de i vissa fall insättas lokalt eller regionalt, då det är fråga om propaganda eller stimulans utöver den lokalt rutinmässiga, om expertbesök eller enstaka cirklar på högre nivå. Under inga förhållanden bör de emellertid få användas för att kompensera lokalavdelningarna för den bortfallna delen av deras statsbidrag. Överstyrelsen skulle anse det synnerligen olyckligt, om utred-

ningens förslag till dylik återbäring skulle bli riksdagens beslut. Därigenom faller grundtanken med förslaget, nämligen att möjliggöra en upprustning av förbundens pedagogiska verksamhet. Överstyrelsen har nu inhämtat, att inom flera studieförbund krav rests från regionalt och lokalt håll på kompensation ur anslagsdelen till den centrala pedagogiska verksamheten och att flera förbundsledningar är beredda att tillmötesgå kraven. Det är i och för sig naturligt att sådana krav reses, men införandet av ett dylikt system skulle kunna leda till otillfredsställande, oklara relationer såväl inom som mellan förbunden. En sådan anordning skulle motverka avsikten med en förenkling av redovisningsförfarandet genom generellt bidrag, eftersom dylik kompensation måste förutsätta avvägning efter redovisade kostnader.

Efter att ha yrkat avslag på folkbildningsutredningens förslag presenterar skolöverstyrelsen i sitt remissyttrande tre alternativa förslag till ny bidragskonstruktion för studiecirkelverksamheten. I petita för budgetåret 1963/64 har överstyrelsen efter gjorda ytterligare överväganden ansett sig kunna föreslå ett bidragssystem enligt vilket ett generellt bidrag utan redovisningsskyldighet skulle utgå för varje av studieförbund redovisad studiecirkeltimme med tio kr. för allmän studiecirkel och 14 kr. för ungdomscirkel.

I ett relativt stort antal remissyttranden uttalas också tveksamhet i fråga om utredningens förslag till speciella bidragsgrunder för musikstudieverksamheten. *Skolöverstyrelsen* framhåller, att amatörmusikverksamheten i statsbidragsavseende sannolikt intar en särställning, men att detta i så fall i lika hög grad gäller amatörteaterverksamheten och vissa konststudiecirkel. Överstyrelsen anser sig inte kunna tillstyrka utredningens förslag till bidrag till musikstudieverksamheten utan finner, att inga nya bestämmelser bör införas i syfte att detaljreglera denna verksamhet.

Utredningens förslag om en sänkning av minsta antalet studietimmar och studieveckor per studiecirkel till 15 respektive sju tillstyrkes i ett flertal yttranden. En viss tveksamhet kan emellertid förmärkas. Så anför exempelvis *Arbetarnas bildningsförbund*, att »bestämmelser av detta slag lätt blir normerande för en betydande del av verksamheten. Lågst 15 studietimmar kan sålunda befaras medföra att detta uppfattas som det antal studietimmar som bidragsgivande myndigheter anser önskvärda.»

Utredningens förslag att statsbidrag skall kunna utgå till högst två studietimmar vid ett och samma studietillfälle, har mötts av ett kompakt motstånd från praktiskt taget samtliga remissinstansers sida. Genomgående påpekas att några pedagogiska olägenheter av något längre sammankomster än två studietimmar inte finns, och att en lång rad praktiska och organisatoriska skäl talar för att statsbidrag bör utgå till högst tre studietimmar vid samma studietillfälle.

Flertalet remissinstanser tillstyrker utredningens förslag att högsta antalet deltagare i en studiecirkel bör sänkas från 25 till 20, likaså får utredningen starkt stöd för förslaget att ersätta nuvarande bidragsmöjligheter för studiecirkelföreläsningar med en bidragskonstruktion, som stimulerar studiecirkelarna att inbjuda experter och fackmän till cirkelns sammankomster.

Skolöverstyrelsen konstaterar i sitt yttrande att den nuvarande definitionen av begreppet studiecirkel, enligt utredningens förslag till kungörelse för bidrag till studiecirkelverksamheten, utgår utan att ersättas av någon ny, samt att utredningen infört ett helt nytt begrepp — gruppstudietimme. Denna terminologiska förändring kan innebära, att studiecirkelbegreppet berövas sitt innehåll, något som av allt att döma inte varit utredningens avsikt, framhåller överstyrelsen, som med anledning härav föreslår dels vissa förändringar i utredningens förslag till ny författningstext, dels också att den nuvarande definitionen av begreppet studiecirkel efter smärre justeringar får ingå i den nya kungörelsen.

Slutligen erinrar skolöverstyrelsen också om att den viktiga frågan om kvaliteten i studiecirkelverksamheten under det senaste decenniet stått i centrum för diskussionen och varit föremål för överläggningar såväl mellan studieförbunden inbördes som mellan dem och överstyrelsen. Överläggningarna har utgått från gällande bidragsbestämmelser och givit upphov till åtgärder från såväl förbundens och överstyrelsens som Kungl. Maj:ts och riksdagens sida. Erfarenheterna har visat, framhåller överstyrelsen, att dessa bestämmelser mången gång uppfattats som svårtolkade och besvärande, men man har dock utgått från att i bestämmelserna bör uttalas, dels att som villkor för statsbidrag gäller att verksamheten är av viss kvalitet, och dels vem som skall garantera denna kvalitet. Överstyrelsen anför i det sammanhanget vidare.

Utän att det direkt uttalas, synes det vara utredningens mening att denna fråga skall hänföras till de tillämpningsföreskrifter, som kan komma att utfärdas. Denna fråga är emellertid av grundläggande karaktär, varför det icke bör ankomma på ämbetsverket att utan riktlinjer från statsmakterna bestämma i den samma. Överstyrelsen anser därför, att kungörelsen bör innehålla bestämmelser, som klart uttalar, hur godkännandeförfarandet skall handläggas. Enligt överstyrelsens mening bör bestämmelsen om kompetensförklaring av studierektor bibehållas, likaså bestämmelserna om förbunds godkännande av handledare och studieplan.

5. Departementschefen

Som framgår av den tidigare lämnade redogörelsen har studiecirkelverksamhetens omfattning ökat mycket kraftigt under de senaste femton åren. Verksamhetsåret 1961/62 uppgick det totala antalet cirklar till över 90 000, vilket är i det närmaste fyra gånger så många som under 1947/48, då de nuvarande reglerna för statsbidrag till studiecirklar började tillämpas. Antalet studiecirklar, som erhållit statsbidrag, har under samma tid mer än femdubblats och var 1961/62 över 77 000. Under de senaste fyra redovisningsåren har det totala antalet studiecirkeldeltagare betydligt överstigit 800 000 per år och 1961/62 uppgick det till 930 000. Som jämförelse kan nämnas att det obligatoriska skolväsendet hösten 1960 hade 843 000 elever. Till bilden hör emellertid, att det i siffrorna för antalet studiecirklar och cirkeldeltagare ligger en viss dubbelräkning. Man vågar dock utan tvivel räkna med att betydligt mer än en halv miljon människor varje

år under den senaste femårsperioden deltagit i målmedvetet studiecirkelarbeta. Betydelsen av denna verksamhet kan naturligtvis inte mätas mera exakt. Det påståendet kan dock göras, att det fria och frivilliga folkbildningsarbetet med studiecirkeln som främsta verksamhetsgren haft och har en betydelse för stabiliteten och balansen i vårt samhälles utveckling som knappast kan överskattas.

I den snabba ökningen av studiecirkelverksamheten har statens ekonomiska stöd spelat en betydelsefull roll. Statsbidraget har emellertid också, som framgår av tabell 1, haft en påtagligt kvalitetsstimulerande effekt. Sedan redovisningsåret 1947/48 har antalet studiecirklar, som erhållit statsbidrag, ökat betydligt snabbare än det totala antalet cirklar, vilket innebär, att en relativt sett allt större del av studiecirkelverksamheten uppfyllt de kvalitetsvillkor, som bidragsbestämmelserna stipulerar för att en studiecirkel skall komma i åtnjutande av statsbidrag.

I studiecirkelverksamhetens ämnesmässiga utveckling lägger man främst märke till musikcirkelarnas kraftiga ökning och numera klart dominerande ställning. Musikverksamhetens omfattning har ett uppenbart samband med ungdomens deltagande i studiecirkelarbetet. Inom ABF, som i runda tal svarar för 45 % av det totala antalet musikcirklar, var under verksamhetsåret 1961/62 mer än 63 % av deltagarna i ämnet instrumentalmusik ungdomar i åldern 14—18 år. Motsvarande uppgift för förbundets totala verksamhet var 25 %. Musikcirkelverksamheten har alltså visat sig vara en utmärkt möjlighet för folkbildningsorganisationerna att få kontakt med ungdomen.

Ämnesgruppen Religion, filosofi och psykologi har, såsom framgår av tabell 2, ökat mycket kraftigt såväl absolut som relativt under den senaste tioårsperioden. Antalet studiecirklar i samhälls- och rättsvetenskap har under samma tid fördubblats och i relativa tal i stort sett behållit sin ställning trots att organisationerna inom folkrörelserna — främst fackföreningsrörelsen — samtidigt mångdubblat sin kursverksamhet på detta område. Förklaringen härtill är utan tvivel att söka i studieförbundens nära anknytning till folkrörelser och organisationer, vilkas idéer och aktuella mål uppenbarligen sporrat och stimulerat medlemmarna till studier på dessa områden. Ökningen inom ämnesgruppen Ekonomi torde i betydande utsträckning hänga samman med den ökade aktualitet som konsumentupplysningen fått under senare år och det speciella intresse som flera av studieförbunden och deras medlemsorganisationer ägnat detta ämne.

Bidragsbestämmelserna har emellertid också, som 1960 års folkbildningsutredning påpekat, haft vissa mindre gynnsamma verkningar. Så har exempelvis bestämmelsen om minst tio sammankomster och 20 studietimmar tydligt medverkat till att studietidens längd i viss mån standardiserats. Den mest negativa återverkningen av bidragsbestämmelserna har emellertid åstadkommit av den bidragsspärr, som infördes 1951 och som innebar, att bidraget maximerades till 300 kr. per studiecirkel. Denna spärr har givit till resultat att ett relativt stort antal studiecirklar från administrativ synpunkt delats, d. v. s. en studiecirkel, som haft tillräckligt stort antal sammankomster och studietimmar, har rappor-

terats och erhållit bidrag som två cirklar. Bestämmelsen tycks emellertid inte nämnvärt ha inverkat på kvaliteten i studiecirkelarbetet men den har åstadkommit, att studiecirklar och cirkeldeltagare i viss utsträckning blivit dubbelrapporterade. De mest tillförlitliga uppgifterna om studiecirkelverksamhetens faktiska utveckling är därför numera inte antalet studiecirklar och cirkeldeltagare utan antalet studietimmar och sammankomster.

Studiecirkeln är sedan lång tid tillbaka folkbildningsarbetets utan jämförelse viktigaste arbetsform. Den har visat sig vara mer omtyckt och lämplig för vuxnas studiearbete än någon annan av folkbildningsorganisationernas verksamhetsgrenar. Den har i betydande utsträckning förmått samla ungdomen till frivilliga studier, och den har också förhållandevis smidigt kunna anpassa sig till nya situationer och behov. Det råder heller inte något tvivel om att studiecirkelverksamheten nu, genom de erfarenheter som vunnits och de pedagogiska metoder som utvecklats, har större förutsättningar än någonsin tidigare att i fria och frivilliga former möta den moderna människans behov av kunskaper och bildning. Det är enligt min mening av största vikt att samhället tillser, att dessa förutsättningar tillvaratages och ytterligare förbättras. Det bör nu ske genom att studiecirkelverksamheten beredes möjligheter att arbeta under bättre ekonomiska betingelser än hittills.

Förmånligare bidragsbestämmelser för studiecirkelverksamheten bör först och främst inriktas på att skapa förutsättningar för en kvalitetsmässig upprustning av verksamheten. Jag skall från dessa utgångspunkter närmast beröra frågan om statsbidragssystemets utformning.

Nu utgående bidrag till studiecirklar beräknas på grundval av kostnader för ledararvode och studiematerial. 1960 års folkbildningsutredning har i sitt här tidigare redovisade förslag anfört vissa kritiska synpunkter på detta bidragssystem och förordat, att stödet ges formen av schablonbidrag, d. v. s. ett bidrag, som utgår med visst fast belopp per gruppstudietimme utan skyldighet för anordnaren att redovisa kostnader för verksamheten.

Ett bidragssystem av denna typ har, åtminstone rent principiellt, vissa fördelar, främst från administrativa synpunkter, då det förutsätter, att någon ekonomisk motprestation inte skall redovisas av bidragsmottagaren.

Remissbehandlingen av utredningens förslag har emellertid klart givit vid handen, att ett generellt utgående bidrag, beräknat enbart på grundval av antalet studietimmar i statsbidragsberättigade studiecirklar, inte kan anses vara en lämplig bidragskonstruktion. Som framgår av det tidigare (tabell 3) är skillnaderna mellan de olika studieförbundens kostnader för studiecirkelverksamhet betydande, beroende bl. a. på i vilken omfattning verksamheten bedrivs i städer och större tätorter och på landsbygden, vilken ämnesinriktning den har, och i vilken utsträckning det finns möjlighet att knyta kvalificerade ledare till cirkelarna. Enligt skolöverstyrelsens beräkningar skulle det av utredningen förordade bidragssystemet resultera i en kraftig omfördelning av bidraget mellan studieförbunden. Medan det mest gynnade studieförbundet i jämförelse med nu ut-

gående bidrag skulle få en ökning med 44 % skulle det minst gynnade få vidkännas en minskning med närmare 18 %.

Skolöverstyrelsen har i det sammanhanget anført, att »den del av ett generellt bidrag, som avses tillfalla de lokala anordnarna, måste räknas upp till ett så stort belopp, att ingen lokal anordnare skall behöva vidkännas en minskning i jämförelse med hittills uppburet statsbidragsbelopp». I enlighet härmed har överstyrelsen i petita för budgetåret 1963/64 föreslagit ett helt nytt bidragssystem, enligt vilket bidrag skall utgå med tio kr. per studietimme i allmän studiecirkel och med 14 kr. per studietimme i ungdomscirkel. Liksom enligt utredningens förslag skulle bidraget utgå utan skyldighet för lokal anordnare att redovisa kostnader för verksamheten. Den av skolöverstyrelsen förordade bidragskonstruktionen är emellertid behäftad med i stort sett samma svagheter som utredningens: det mest gynnade studieförbundet skulle erhålla en bidragsökning med 109 %, d. v. s. ett bidrag, som är högre än de av förbundet redovisade kostnaderna för verksamheten, medan de sämst gynnade studieförbundens ökning skulle stanna vid mellan 35 och 50 % och innebära att i runt tal 65 % av kostnaderna täcktes av statsbidraget.

På grundval av gjorda undersökningar kan det konstateras att kostnaderna för studiecirkelverksamheten varierar mycket kraftigt också mellan de lokala anordnarna inom ett och samma studieförbund. Ett bidragssystem konstruerat i enlighet med skolöverstyrelsens förslag skulle därför medföra att verksamheten på orter med låga omkostnader skulle komma i åtnjutande av mycket förmånliga bidrag, medan studiecirkel i t. ex. de större städerna, där kostnaderna är betydligt högre, skulle få ett avsevärt sämre statligt stöd. Folkbildningsutredningen har i klart medvetande härom betonat, att det bidragsbelopp, som automatiskt skulle utgå till lokal anordnare, borde vara förhållandevis lågt. De lokala anordnare, som härigenom skulle få ett lägre bidrag till studiecirkelverksamheten än vad de för närvarande har, borde enligt utredningens mening kunna kompenseras genom särskilda bidrag ur den anslagsdel, som enligt förslaget skulle tilldelas studieförbunden för centrala åtgärder. Med denna bidragskonstruktion ville utredningen ge studieförbunden möjlighet att i viss mån anpassa bidragen efter verksamhetens kostnader. Detta skulle emellertid i sin tur otvivelaktigt ha resulterat i att de fördelar som utredningen främst anført som motiv för sitt förslag, nämligen enklare och mindre arbetskrävande administration, i stor utsträckning hade gått förlorade.

Utredningens förslag har också kritiserats bl. a. just på grund av att studieförbunden skulle ha fått rätt att kompensera de lokala anordnarna på nyss angivet sätt. Skolöverstyrelsen har sålunda mycket bestämt deklarerat, att den inte kan tillstyrka utredningens förslag på denna punkt, därför att det skulle leda till »oklara relationer såväl inom som mellan studieförbunden». I de opinionsyttringar, som från lokalt håll framförts i anledning av utredningens förslag, har också framhållits, att bidraget till lokala anordnare av studiecirkelverksamhet

bör vara klart avskilt från de bidrag studieförbunden kan komma att erhålla för centrala åtgärder.

Av vad jag nu anfört torde framgå, att en bidragskonstruktion i enlighet med de av folkbildningsutredningen föreslagna principerna inte bör genomföras. Ett generellt utgående bidrag, beräknat enbart på grundval av antalet studietimmar i statsbidragsberättigade studiecirklar, skulle enligt min mening leda till en anslagsfördelning såväl inom som mellan studieförbunden, som inte skulle stå i rimlig överensstämmelse med kostnaderna hos respektive bidragsmottagare. I likhet med skolöverstyrelsen och flera andra remissinstanser anser jag det också vara befogat att ifrågasätta, om generella bidrag överhuvud kan anses ha en kvalitetsstimulerande effekt. Ett bidrag, som anpassar sig efter verkliga kostnader, torde, såsom också överstyrelsen för sin del anfört, betydligt bättre än ett schablonbidrag stimulera till kostnadskrävande, kvalitetsfrämjande åtgärder. Jag förordar därför, att bidrag till studiecirkelverksamheten även i fortsättningen beräknas på grundval av för verksamheten redovisade kostnader.

Sedan budgetåret 1953/54 har det bidrag, som en studiecirkel maximalt kunnat erhålla, i stort sett varit oförändrat. Vissa under tiden genomförda förenklingar av grunderna för det per studietimme beräknade bidragsbeloppet har visserligen rent matematiskt inneburit, att högsta möjliga bidrag per studietimme ökat med omkring elva procent. Denna ökning torde emellertid i stort sett ha eliminerats av bestämmelsen att bidrag kan utgå med högst 300 kr. per studiecirkel.

Enligt den timplärarkungörelse, som trädde i kraft den 1 juli 1962, har timarvodena i jämförelse med 1953 ökat med för folkskollärare omkring 60 %, för folkhögskollärare mer än 100 % och för adjunkt i runt tal 50 %. Samtidigt har självfallet också kostnaderna för studiematerial, lokalhyror och administration ökat. Den allmänna kostnadsutvecklingen har med andra ord lett till att studiecirkelverksamhetens ekonomiska förutsättningar försämrats. Det högsta statliga bidrag en studiecirkel i dag kan erhålla motsvarar 37 % av timarvodet för folkskollärare, 35 % av timarvodet för folkhögskollärare och 25 % av timarvodet för adjunkt.

I denna situation har de lokala studieorganisationerna ofta tvingats avstå från kvalificerade studiecirkelledare och — kanske i ännu högre grad — från studiematerial och hjälpmedel. Genom att så långt möjligt knyta kvalificerade ledare — och därmed också ledare med högre anspråk på arvoden — till cirklarna, har kostnaderna för studiematerial och hjälpmedel i många cirklar helt kommit att belasta deltagaravgifterna. Inför det motstånd, som från deltagarnas sida rests mot de allt högre deltagaravgifterna, har de anordnande organisationerna ofta avstått från att skaffa studiematerial och hjälpmedel, som avsevärt hade kunnat förbättra kvaliteten i cirkelarbetet och giva deltagarna en bättre behållning av studierna.

Mot denna bakgrund och med hänvisning till vad jag tidigare anfört om studiecirkelverksamhetens samhällliga värde, finner jag det i hög grad befogat, att statens stöd till studiecirkelverksamheten avsevärt förbättras. Som en målsätt-

ning för statens bidrag till studiecirkelverksamheten bör gälla att 50 % av de totala kostnaderna för verksamheten skall täckas. Av bidragstekniska skäl bör bidraget emellertid även i fortsättningen beräknas på ett par lätt redovisningsbara och för kvaliteten betydelsefulla kostnader, nämligen kostnaderna för ledararvode och material. Bidragsprocenten får då anpassas till dessa kostnader så, att 50 % av totalkostnaderna blir täckta. Av statsfinansiella skäl bör bidraget maximeras till visst belopp per studietimme.

För att studieförbunden skall stimuleras till en systematiskt planerad upprustning av studiecirkelverksamheten bör en höjning av statsbidraget genomföras successivt. För budgetåret 1963/64 föreslår jag, att bidragsmaximum höjes och att bidrag får utgå med 50 % av de bidragsgrundande kostnaderna. Målsättningen bör vara att stegvis under de närmaste åren uppnå ett statsbidrag om 75 % av de bidragsgrundande kostnaderna.

Som jag nyss nämnde bör bidraget maximeras. Jag förordar, att bidrag fr. o. m. nästa budgetår får utgå med högst 15 kr. per studietimme. I syfte att stimulera användningen av studiematerial och pedagogiska hjälpmedel förordar jag, att bidrag till ledararvode skall kunna utgå med högst elva kronor per studietimme.

Till studiecirkel, vars ledare är folkhögskollärare som fullgör sitt uppdrag i cirkeln som en del av sin tjänstgöringsskyldighet vid folkhögskolan, bör bidrag utgå endast till kostnaderna för studiematerial. Bidraget föreslås utgå med samma procentuella belopp som för annan studiecirkel, dock högst med fyra kronor per studietimme.

Med ovan föreslagna bidragskonstruktion fullt utbyggd skulle bidrag till vad som för närvarande benämnes allmän studiecirkel utgå med samma procenttal som det som nu gäller för bidrag till ungdomscirkel. De särskilda bestämmelserna för ungdomscirklar bör därför, om denna konstruktion genomföres, kunna slopas och betydande administrativa och redovisningsmässiga förenklingar uppnås utan att ungdomscirklarnas ekonomiska villkor försämrats. De lägre procenttal, enligt vilka bidraget till denna kategori av studiecirklar skulle komma att beräknas under de närmaste åren, torde i stort sett uppvägas av att spärren för högsta möjliga bidrag per studietimme höjs från nuvarande 11 till 15 kr.

Jag övergår så till vissa övriga frågor, som nära sammanhänger med bidragsgivningen till studiecirklarna.

I likhet med skolöverstyrelsen och ett stort antal andra remissinstanser anser jag inte tillräckliga skäl föreligga för speciella bidragsbestämmelser för *musikcirkelverksamheten*.

I nu gällande kungörelse angående statsbidrag till studiecirkelverksamheten *definieras studiecirkel* som »en kamratkrets för gemensamma teoretiska eller praktiska studier över ett angivet ämne efter en på förhand uppgjord plan». Skolöverstyrelsen har i sitt remissyttrande över folkbildningsutredningens betänkande påpekat, att denna definition bör gälla även i fortsättningen med vissa

smärre justeringar. Överstyrelsen betonar i det sammanhanget betydelsen av att cirkelarbetet under studiernas gång kan anpassas efter deltagarnas förutsättningar, intressen och behov och framhåller, att formuleringen »efter en på förhand uppgjord plan» ofta uppfattas som ett hinder för en sådan anpassning. Överstyrelsen föreslår i stället formuleringen »efter uppgjord plan».

I likhet med överstyrelsen anser jag, att den nuvarande definitionen av begreppet studiecirkel i princip bör gälla också i fortsättningen men att en viss omformulering är motiverad. Överstyrelsens förslag förefaller mig dock knappast på ett fullt tillfredsställande sätt ange studiecirkelns möjligheter till anpassning av studierna efter deltagarnas intressen, förutsättningar och behov. Ordet »plan» anses nämligen i det här sammanhanget ofta synonymt med studieplan och uppfattas av många som en handling eller skrift med en viss bestämd, i allmänhet också mycket traditionell utformning. Enligt nu gällande praxis inom studieförbundens centrala ledningar tolkas formuleringen »efter en på förhand uppgjord plan» så, att studiecirkelanordnare i förväg — genom uppgifter om studiematerial och cirkelledarens kompetens för uppgiften — skall redovisa att förutsättningar finns för planmässigt bedrivna studier i det ämne eller inom det problemområde cirkeln skall ägna sig åt. Definitionen av studiecirkelbegreppet bör enligt min mening ändras i överensstämmelse med denna praxis.

Såsom närmare utvecklats i avsnittet om folkbildningsarbetets mål och uppgifter finns det inte heller anledning att i definitionen närmare ange att studierna skall vara teoretiska eller praktiska. Jag föreslår därför att definitionen av begreppet studiecirkel ges följande utformning: Med studiecirkel avses en kamratkrets för gemensamma, planmässigt bedrivna studier över ett på förhand angivet ämne eller problemområde.

Folkbildningsutredningen har i sitt förslag till nya bidragsbestämmelser beträffande *studietiden* uttalat, att den i statsbidragsberättigad studiecirkel bör omfatta minst 15 studietimmar under minst sju studieveckor mot nuvarande minst 20 studietimmar under minst tio studieveckor. Utredningen har också föreslagit, att statsbidrag skall utgå för högst två (f. n. högst tre) studietimmar vid en och samma cirkelsammanskomst. *Antalet deltagare*, som fyllt 14 år, skall enligt utredningens mening vara oförändrat, d. v. s. minst fem vid varje sammankomst — ledaren inräknad — samt att högsta antalet deltagare minskas från 25 till 20.

Utredningen motiverar sitt förslag om sänkning av minimiantalet studietimmar från 20 till 15 med att en kortare tid än den nu gällande av pedagogiska eller innehållsmässiga skäl ibland kan vara fullt tillräcklig. Jag delar utredningens uppfattning att studietidens längd bör kunna anpassas till aktuella situationer och behov, men då en viss risk föreligger, att den kortare studietiden så småningom blir normerande även för studiecirkel, för vilka en längre studietid skulle vara önskvärd, anser jag att studietidens omfattning i statsbidragsberättigad studiecirkel även i fortsättningen bör vara minst 20 studietimmar under minst tio studieveckor. Skolöverstyrelsen bör emellertid äga rätt att medge undantag

från denna bestämmelse i sådana särskilda fall, då undantag kan anses vara befogade med hänsyn till ämnets karaktär och omfattning och studiernas syfte.

Mot utredningens förslag att statsbidrag skall utgå till högst två studietimmar vid en och samma cirkelsammanskomst har tungt vägande skäl anförts från praktiskt taget samtliga remissinstanser, som uttalat sig på denna punkt. Jag föreslår därför att statsbidrag liksom för närvarande skall kunna utgå till högst tre studietimmar vid en och samma cirkelsammanskomst. Liksom folkbildningsutredningen anser jag, att en studiecirkel för att komma i åtnjutande av statsbidrag skall ha minst fem och högst 20 deltagare i åldern 14 år och däröver. Detta innebär att minst fem deltagare, ledaren inräknad, måste vara närvarande vid studiecirkeltimme för vilken bidrag skall utgå.

Musikcirkelarna intar i viss mån en särställning i studiecirkelverksamheten och i nu gällande bidragsgrunder har vissa bestämmelser modifierats och anpassats efter musikcirkelarbetets speciella förutsättningar. Så har t. ex. även personer under 14 år rätt att delta i musikcirkel, vilka anordnas som ungdomscirkel, under förutsättning att minst fem av cirkelns deltagare är i åldern 14 till 18 år. Vidare får musikcirkel som förberedelse för samspel använda högst en tredjedel av den sammanlagda studietiden för handledning av enskilda deltagare eller av grupper med mindre än fem deltagare. Sådan uppdelning är emellertid inte tillåten beträffande de teoretiska eller musikhistoriska studierna.

Flera remissinstanser har i sina yttranden yrkat på att den nedre åldersgränsen för deltagare i musikcirkelarna sänks. I musikpedagogiska kretsar är det också en ganska utbredd uppfattning att den elementära musikundervisningen bör börja vid lägre ålder än den som nu gäller som minimilåder för deltagare i studiecirkel. Då det för närvarande inte är möjligt att överblicka de statsbidragsmässiga konsekvenserna av en ändring av bestämmelserna på denna punkt, anser jag mig emellertid inte böra föreslå en generell sänkning av den nedre åldersgränsen för musikcirkel. En alltför hårt fixerad nedre åldersgräns kan emellertid vålla vissa svårigheter att organisera homogena och ur pedagogisk synvinkel lämpligt sammansatta grupper. Jag anser därför att även personer under 14 år bör ha rätt att delta i musikcirkel. Dessa deltagare bör dock enligt min mening inte överstiga hälften av det totala antalet deltagare i cirkeln.

Med hänsyn till musikstudiernas speciella behov av individuell handledning och förberedelse för samspel förordar jag en viss ändring av de nuvarande bestämmelserna så, att högst hälften av en musikcirkels sammanlagda studietid får användas för studier i grupper om minst tre deltagare — ledaren inräknad. Denna del av studierna bör emellertid inte omfatta sådana moment som musikteori, musikhistoria samt övningar i rytm, gehör och notläsning.

Slutligen anser jag också, att den musikcirkelverksamhet som bedrivs i form av ensembler och körer bör undantagas från bestämmelsen att studiecirkel skall ha högst 20 deltagare.

Skolöverstyrelsen har för närvarande möjlighet att medge dispens från bestämmelserna om studietidens längd och antalet studiecirkeldeltagare. För vissa kate-

gorier av cirkeldeltagare har generellt verkande dispensregler utformats, t. ex. för patienter vid sjukhus och vårdhem, för deltagare med långa avstånd på landsbygden, skiftarbete, säsongarbete eller övertidsarbete samt för sjöfolk ombord på fartyg och skogsarbetare i skogskojor. Skolöverstyrelsens befogenheter i detta avseende bör kvarstå.

I fråga om *godkännande av handledare och plan för studierna* föreskrives nu, att sådant skall lämnas av studieförbund eller, i fråga om fristående studiecirkel, av skolöverstyrelsen. Som handledare må studieförbund enligt kungörelsen »godkänna den som äger lämplighet för uppgiften».

Som jag redan framhållit bör krav inte längre ställas på att studiecirkel skall arbeta »efter en på förhand uppgjord plan». I stället bör studieförbund respektive skolöverstyrelsen pröva och ta ställning till det grundläggande studiematerial, som en studiecirkel avser att begagna sig av och som kan anses utgöra den ämnesmässiga ram inom vilken cirkeln skall arbeta. Detta grundmaterial kan även i fortsättningen bestå av olika kunskapskällor, angivna i en studieplan, men det kan också bestå av en eller flera grundböcker eller av andra informationsmedel.

För att bereda cirkeldeltagarna möjlighet att genom enskilda studier mellan studiecirkelsammanskomsterna förbereda sig för det gemensamma arbetet i cirkeln bör i princip eftersträvas, att varje deltagare i varje studiecirkel har tillgång till cirkelns grundmaterial.

Liksom för närvarande bör statsbidrag utgå till kostnader för inköp eller hyra av grundböcker, studieplaner, brevkurser, notmaterial, grammofonskivor, film, bildband, band för inspelningsapparater, planscher, kartor, grafiska framställningar och därmed jämförbart material. I bidragsberättigande kostnader bör däremot inte medräknas inköp eller lån av apparater och förbrukningsmaterial såsom musikinstrument, projektorer och grammofoner eller penslar, pennor, färger och liknande. Inte heller bör statsbidrag utgå till uppslagsverk och mer omfattande referenslitteratur, som kan tillhandahållas av biblioteken.

Studiecirkelledarens kompetens bör liksom hittills prövas och godkännas av respektive studieförbund eller av skolöverstyrelsen. Några formella krav på ledarens kompetens kan och bör enligt min mening inte ställas. Ledarens lämplighet för uppgiften måste i varje särskilt fall bedömas med utgångspunkt i studiecirkelns ämne och de rent lokala förutsättningarna att knyta kunniga ledare till verksamheten. I detta sammanhang vill jag framhålla, att studiematerial och ledarkompetens av den granskande och godkännande instansen inte kan betraktas som två av varandra oberoende faktorer i studiecirkelarbetet. Tvärtom är det viktigt att de bedöms med hänsyn till varandra. I en studiecirkel med en väl kvalificerad cirkelledare kan studiematerialet anses spela en relativt sett mindre betydelsefull roll. Om ledarens kompetens däremot inte i alla avseenden kan anses fullt tillfredsställande, måste större krav ställas på studiematerialets innehåll och utformning. Den ovan föreslagna bidragskonstruktionen är utformad med hänsyn just härtill.

Beträffande *objektiviteten i studiecirkelarbetet* har 1960 års folkbildningsutredning föreslagit, att statsbidrag skall utgå bl. a. under förutsättning att »vid sammankomst icke förekommer propaganda för politiska eller religiösa åskådningar». Utredningens förslag på denna punkt innebär inte någon förändring av nu gällande bestämmelse.

Skolöverstyrelsen har i sitt yttrande framhållit, att denna bestämmelse lätt kan leda till missförstånd, och att »en formulering bör eftersträvas, som betonar att propaganda inte får förekomma för åskådningar, som utgör ett hot mot de demokratiska värdena och deras fortsatta bestånd». Överstyrelsen hänvisar också till vad 1957 års skolberedning i motsvarande sammanhang anført i sitt huvudbetänkande. Jag ansluter mig till överstyrelsens synpunkt i detta avseende och förordar, i nära anslutning till vad skolberedningen i motsvarande hänseende uttalat beträffande undervisningen i grundskolan, att det i den nya kungörelsen angående statsbidrag till studiecirkelverksamheten som villkor för bidrag förutsättes, att det i studiecirkelarbetet skall finnas förutsättningar för en allsidig och objektiv belysning av ämnet, och att arbetet skall bedrivas i en anda av tolerans och respekt för oliktankande och på ett sådant sätt att personlig integritet skyddas och självständigt tänkande och ställningstagande stimuleras.

Som jag redan framhållit vid min behandling av folkbildningsarbetets mål och uppgifter erbjuder *spörsmålet om vad som skall anses vara folkbildningsarbete* och vad som måste hänföras till sysselsättningar av annat slag ett problem. Erfarenheterna under en tioårsperiod har visat, att det inte tillfredsställande kan lösas genom att en fast gräns dras mellan olika ämnen eller kategorier av ämnen, eftersom det avgörande måste vara vilket syfte studierna har och vilka förutsättningar för ett systematiskt studie- och bildningsarbete som finns i gruppen ifråga om studiemetoder, ledarkompetens och studiematerial. Jag delar därför den av folkbildningsutredningen framförda uppfattningen att vissa ämnen inte på förhand och en gång för alla bör undantagas genom särskilda föreskrifter. Detta ställningstagande från min sida innebär naturligtvis ingalunda, att jag menar, att det inte finns någon gräns mellan vad som bör hänföras till statsunderstött folkbildningsarbete och vad som inte kan klassificeras som sådant. Det är tvärtom min uppfattning, att det för folkbildningsarbetets företrädare måste vara en sak av yttersta vikt att denna gräns upprätthålles. Det är emellertid nödvändigt att detta sker på grundval av insikt och med nyanserat omdöme, bundet endast av känslan av ansvar för folkbildningsarbetets syften och mål. Ämnesförteckningar och därtill knytande föreskrifter är mindre lämpliga i detta sammanhang. Jag anser för min del, att det skall ankomma på tillsynsmyndigheten att kontinuerligt följa och efter samråd med studieförbunden ta ställning till och redovisa på vilka grunder den studiecirkelverksamhet, för vilken bidrag skall kunna utgå, är att betrakta som statsbidragsberättigat folkbildningsarbete.

Bidrag till *studiecirkelföreläsningar* utgår för närvarande — såsom redan påpekats — ur bidraget till studieförbundens föreläsningsverksamhet. Bidragsbeloppet har under senare år uppgått till mellan 50 000 och 60 000 kr. Folkbild-

ningsutredningen har föreslagit, att denna bidragsform skall försvinna och ersättas av ett system, som smidigare och bättre än nu ger studiecirkelarna möjlighet att som komplement i studiearbetet inbjuda experter och fackmän att medverka vid vissa cirkelsammanskomster. Utredningens förslag på denna punkt har tillstyrkts av flertalet remissinstanser.

Medverkan av expert eller fackman är utan tvivel en viktig och värdefull kvalitetsfaktor i studiecirkelarbetet. Riktigt utnyttjad utgör den inte endast ett komplement till cirkelns övriga kunskapskällor. Den ger också deltagarna möjlighet att tränga djupare in i ämnet och få aktuella uppgifter på områden, som de är speciellt intresserade av. Expertmedverkan innebär vidare en möjlighet att få frågor och problem belysta, som cirkeln kanske inte kunnat klara fullt tillfredsställande på egen hand. Den ger deltagarna möjlighet att kontrollera, att de uppfattat ämnet korrekt, vilket betyder större trygghet och säkerhet i det fortsatta arbetet. Det innebär slutligen också en värdefull stimulans för deltagarna att under lediga och avspända former få diskutera med och framföra egna synpunkter och åsikter på ämnet till en fackman.

Jag föreslår därför i enlighet med folkbildningsutredningens yrkande att det nuvarande bidraget till studiecirkelföreläsningar ersättes av bidrag till expertbesök i studiecirkel.

Bidrag bör utgå med högst 75 % av kostnader för den medverkande expertens arvode, resor och traktamenten dock högst med 30 kr. per studietimme. För att förhindra att en studiecirkel får karaktären av föreläsningsserie bör bidrag utgå för högst två studietimmar vid en och samma cirkelsammanskomst och för högst två sammanskomster under en cirkels arbete. Den medverkande expertens kompetens för uppgiften bör enligt min mening prövas av vederbörande studieförbund eller i fråga om fristående studiecirkel av skolöverstyrelsen. Bidrag till expertmedverkan bör utgå endast under förutsättning att studiecirkeln i övrigt uppfyller gällande fordringar för bidrag.

Till bidrag till *universitetscirkel* är för närvarande under anslagsposten Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder upptaget ett belopp av reservationsanslagskaraktär om 50 000 kr. Beloppet har under senare år visat sig vara klart otillräckligt. I allmänhet har endast omkring hälften av de bidragssökande cirkelarna kunnat erhålla bidrag. Med det ökade behov av mera kvalificerad orientering, som det moderna samhället skapat och skapar, kommer universitetscirkelarna i fortsättningen utan tvivel att bli föremål för ett väsentligt ökat intresse. Jag anser det därför i hög grad motiverat att det utarbetas sådana bidragsgrunder, som är smidigare än de nuvarande och som ger verksamheten möjlighet att expandera i takt med det ökande behovet av denna cirkelform.

Jag förordar, att bidrag till universitetscirkel i fortsättningen skall utgå ur samma anslag som till studiecirkelverksamheten i övrigt. För budgetåret 1963/64 bör bidrag utgå med 50 % av kostnader för lärararvode och studiematerial, dock högst med 75 kr. per studietimme, varav högst 60 kr. per studietimme till lärararvode. Till universitetscirkel bör dessutom enligt min mening utgå bidrag med

50 % av kostnader för lärares resor och traktamenten enligt rese- och traktamentsklass B. Som en målsättning även beträffande det statliga stödet till universitetscirklar bör gälla, att bidraget under de närmaste åren höjes till 75 % av de nyssnämnda bidragsgrundande kostnaderna.

Universitetscirkel bör omfatta minst 48 studietimmar, fördelade på minst 16 sammankomster samt stå under ledning av en vid universitet eller högskola verksam lärare med minst lektorskompetens. Undantag från bestämmelsen om lärarens kompetens bör i särskilda fall kunna medges av skolöverstyrelsen.

Bidragsmottagare bör enligt folkbildningsutredningens förslag vara de lokala anordnarna av studiecirkel och bidraget bör förmedlas till dessa genom studieförbunden samt vad gäller fristående studiecirkel genom skolöverstyrelsen. Utredningen anser vidare att som grund för bidragsutbetalningen bör ligga rapporter från de lokala organen, som bekräftar att studierna haft erforderlig varaktighet och närvarofrekvens. Utredningen anför i det sammanhanget vidare.

Dessa rapporter skall sålunda för varje studiecirkel innehålla förteckning över deltagarna, anteckning om datum för varje sammankomst, antalet gruppstudietimmar samt tydlig markering, vilka deltagare som vid varje gruppstudietimme varit närvarande. På rapporten skall också finnas uppgifter om handledarens namn och adress samt kvalifikationer för sin uppgift liksom om studieplan och övrigt studiematerial, som legat till grund för arbetet. Varje sådan rapport skall vara undertecknad av den som stått som ledare för den studiecirkel rapporten avser, och rapporterna skall förvaras så att de är lätt tillgängliga för studieförbundens centrala ledning och kontrollmyndigheten.

I princip delar jag utredningens uppfattning i detta avseende. Framför allt vill jag betona, att statsbidraget till studiecirkelverksamheten i fortsättningen bör utgå till de lokala anordnarna av studiecirkel. Detta är nämligen från redovisningssynpunkt att föredra framför nuvarande system enligt vilket studiecirkeln betraktas som bidragsmottagare.

Med det av mig föreslagna bidragssystemet är det emellertid inte tillräckligt att som grund för bidragsutbetalningen endast lägga det rapporteringssystem som skisserats av utredningen. Även uppgifter om de bidragsgrundande kostnaderna för verksamheten samt verifikationer över dessa bör ingå i redovisningen. Jag anser det emellertid viktigt att redovisningsförfarandet får en så enkel, klar och arbetsbesparande utformning som möjligt, vilket torde kunna uppnås med hjälp av moderna kontorstekniska metoder. Vidare bör undersökas om skyldighet behöver föreligga för den lokale anordnaren av studiecirkelverksamhet att kunna redovisa kostnadsverifikationer för varje enskild studiecirkel eller om verifieringen av kostnaderna kan ordnas på annat sätt. Jag anser det därför lämpligt att tillämpningsföreskrifterna för studiecirkelredovisningen utarbetas av skolöverstyrelsen i nära kontakt med studieförbunden.

Som redan framhållits anser jag, att de nya bidragsgrundarna för studiecirkelverksamheten bör genomföras successivt med början 1963/64. Genomförandet bör ske enligt följande:

Från och med budgetåret 1963/64 skall gälla nya maximigränser för bidrags-

beloppen — för studiecirkel 15 kr. per studietimme, för expertmedverkan 30 kr. per studietimme och för universitetscirkel 75 kr. per studietimme för lärararvode och studiematerial varjämte bidrag enligt rese- och traktamentsklass B för lärarens rese- och traktamentskostnader skall utgå. Under nämnda budgetår skall bidrag kunna utgå med högst 50 % av bidragsgrundande kostnader.

För innevarande budgetår har till studiecirkelverksamhet m. m. anvisats 14 896 000 kr. Vid övergång på angivet sätt till de av mig förordade ändrade grunderna för bidragsgivningen kan anslagsbehovet för nästa budgetår beräknas bli 16 300 000 kr. Härvid har hänsyn också tagits till den automatiska ökningen av medelsbehovet, vilken kan beräknas till 750 000 kr. Bidragskonstruktionen förutsätter, att bidragen liksom för närvarande utgår ur ett förslagsanslag.

Folkbildningsutredningen har föreslagit, att studieförbund som förskott skall kunna erhålla upp till 90 % av det belopp förbundet erhöi i statsbidrag närmast föregående redovisningsår. För närvarande utgår förskott med högst en tredjedel av motsvarande belopp. Jag förordar, att förskott skall kunna utgå med högst 75 % av nämnda belopp.

Med hänvisning till vad jag sålunda anfört och förordat hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

1. godkänna av mig förordade grunder för det statliga stödet till studiecirkelverksamheten;
2. till *Bidrag till studiecirkelverksamheten* för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 16 300 000 kr.

VI. Studieförbund

1. Organisationsformer, arbetsuppgifter och bidragsvillkor

Till studieförbund (riksförbund för studiecirkelverksamhet) utgår för närvarande statsbidrag för organisations- och administrationskostnader. För att komma i åtnjutande av bidrag skall ett studieförbund omfatta minst 25 000 medlemmar, såsom huvuduppgift bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomspännande karaktär samt ha särskild ekonomisk förvaltning. Antalet aktiva deltagare i förbundets studiecirkel- och kursverksamhet skall under närmast föregående år ha uppgått till minst 5 000. Förbundet skall vidare vara godkänt av skolöverstyrelsen såsom riksförbund och dess bildningsverksamhet stå under överinseende av en av förbundet utsedd studierektor, vars kompetens för befattningen är godkänd av skolöverstyrelsen.

Tretton studieförbund är för närvarande godkända och erhåller statsbidrag. Dessa är Arbetarnas bildningsförbund (ABF), Blåbandsrörelsens studieförbund (BS), Folkuniversitetet (FU), Frikyrkliga studieförbundet (FS), Godtemplarordens studieförbund, JUF:s studiefrämjande, KFUK:s och KFUM:s studieförbund, Liberala studieförbundet (LiS), Nationaltemplarordens studieförbund, Studieförbundet Medborgarskolan (SFM), Sveriges kyrkliga studieförbund (SKS), Svenska landsbygdens studieförbund (SLS) samt Tjänstemännens bildningsverksamhet (TBV).

Samtliga studieförbund utom Folkuniversitetet är anslutna till Samverkande bildningsförbunden, som är ett organ huvudsakligen för samråd och utbyte av erfarenheter studieförbunden emellan. I begränsad omfattning fungerar Samverkande bildningsförbunden emellertid också som samarbetsorgan — huvudsakligen då i fråga om cirkelledarutbildning och studiematerialframställning inom det estetiska ämnesområdet. I samverkan med Folkbildningsförbundet utger Samverkande bildningsförbunden tidskriften Folkbildningsarbetet.

Gemensamt för de till Samverkande bildningsförbunden anslutna studieförbunden är att de organisatoriskt är knutna till olika folkrörelser och intressegrupperingar i samhället. Godtemplarordens, NTO:s och Blåbandsrörelsens studieförbund har sålunda som medlemsorganisationer flertalet av den svenska nykterhetsrörelsens sammanslutningar. ABF bygger på fackliga och politiska organisationer inom arbetarrörelsen, konsumentkooperationen och andra arbetarrörelsen närstående organisationer. TBV är en sammanslutning av fackliga organisationer främst inom TCO. LiS är i huvudsak studieförbund för folkpartiets organisationer och SFM för högerns. SLS har anknytning främst till lands-

bygdsorienterade politiska och ekonomiska organisationer. JUF:s studieförämjande bygger huvudsakligen på Jordbrukarungdomens förbund och 4H-verksamheten. FS är knutet till frikyrkorörelsen och SKS till organisationer med förankring i den svenska statskyrkan.

Folkuniversitetet och dess kursverksamheter är i huvudsak uppbyggda som fristående stiftelser med viss anknytning till universitetet.

Studieförbundens uppgifter, sett från statsbidragssynpunkt, är att pröva och godkänna studieplaner, studiematerial och studiecirkelledares kompetens, kontrollera att studiecirkelarna uppfyller gällande fordringar för statsbidrag och att förmedla bidrag till dem. Studieförbunden har emellertid också en lång rad andra arbetsuppgifter av största betydelse för studiecirkelverksamheten. Sålunda ligger ansvaret för utbildningen av studiecirkelledare helt på studieförbunden själva. I betydande utsträckning utger studieförbunden för cirkelverksamheten speciellt tillrättalat studiematerial eller tar initiativ till sådan utgivning. Studieförbunden ser vidare som sin uppgift att effektivisera och bredda sin organisationsapparat, vilket sker bl. a. genom utbildning av instruktörer och organisatörer, framställning av hjälpmedel för den administrativa handläggningen av studiefrågorna, och framställning av visst material för studiepropagandan. Slutligen fungerar studieförbunden också som informations-, samråds- och samordningsorgan för de lokala studieorganisationerna och som kontaktorgan mellan medlemsorganisationerna och de lokala anordnarna av studiecirkelverksamhet.

Enligt gällande bestämmelser kan godkänt studieförbund erhålla statsbidrag till organisations- och administrationskostnader med högst hälften av förbundets utgifter för studieverksamheten. I det bidragsgrundande beloppet får inräknas kostnader för av förbundet ordnade studieledar- och instruktionskurser samt för av förbundet anställda instruktörer och konsulenter. Av det beviljade anslaget, i riksstaten för innevarande budgetår uppfört med 2 945 000 kr., får högst 20 000 kr. användas som särskilt bidrag för bildningspropaganda på landsbygden. Återstoden av beloppet utgår som bidrag till studieförbundens organisations- och administrationskostnader och har sedan 1956/57 av skolöverstyrelsen fördelats på följande kostnadsposter.

1. Lönekostnader för centralt anställd personal och instruktörsverksamhet.
2. Administrationskostnader inklusive reseersättningar för inspektions- och instruktionsverksamhet.
3. Särskilda åtgärder, t. ex. anskaffande av studiematerial, utgivande av studieplaner, bildningspropaganda och konferensverksamhet.
4. Pedagogisk verksamhet:
 - a) För pedagogiska uppgifter anställd personal.
 - b) Studieleदारutbildning.

Anslagets fördelning och förhållande till det av studieförbunden redovisade bidragsunderlaget framgår av nedanstående tabell avseende budgetåret 1961/62.

Tabell 4. Studieförbundens kostnader och statsbidrag till kostnader för organisation och administration budgetåret 1961/62

Kostnadsposter	Redovisade kostnader	Statsbidrag	Bidrag i procent av redovisade kostnader
1. Lönekostnader	4 887 286	1 166 000	23,9
2. Administrationskostnader m. m.	1 796 593	446 000	24,8
3. Särskilda åtgärder	1 520 452	271 000	17,8
4. Pedagogisk verksamhet	2 836 378	842 000	29,7
Totalt	11 040 709	2 725 000	24,7

2. 1960 års folkbildningsutredning

Folkbildningsutredningen har i sitt betänkande påpekat, att studieförbunden i stor omfattning varit hänvisade att täcka sina centrala administrationskostnader på annat sätt än genom statsbidrag. Trots att anslaget höjts flera gånger under senare år får studieförbunden för närvarande endast omkring en fjärdedel av kostnaderna för organisation och administration täckta av statsbidrag. Utredningen har vidare erinrat om att studieförbundens verksamhet för närvarande kännetecknas av en stark expansion, och den anser det därför mycket sannolikt att bl. a. studieförbundens pedagogiska aktivitet kommer att öka i omfattning. Utredningen har påvisat, att studieförbunden som handledare ofta måste engagera personer utan erfarenheter av vuxenundervisning eller tidigare kontakt med folkbildningsarbetets bärande idéer och arbetsmetoder. 1950-talet har dessutom, framhålles det, inneburit en rad omfattande förändringar i studieförbundens verksamhet för ledarutbildning, såväl i fråga om innehåll som inriktning och arbetsformer. Detta medför enligt utredningens mening att studieförbunden bör ges ekonomiska resurser att i högre grad än som tidigare varit möjligt knyta pedagogisk expertis till sin verksamhet.

Det nuvarande anslaget till studieförbund innefattar bidrag dels till studieförbundens organisation och administration dels till deras pedagogiska verksamhet. Folkbildningsutredningen har i sitt betänkande hävdad, att detta försvårar möjligheten att klart överblicka till vilka ändamål utgående statsbidrag användes och därför föreslagit, att bidraget till pedagogiska åtgärder (med undantag för bidrag till lönekostnader) i fortsättningen knytes till studiecirkelbidraget. Utredningens förslag på sistnämnda punkt har utförligt redovisats i det föregående.

Till studieförbundens egentliga administrationskostnader bör enligt utredningens förslag statsbidrag utgå även i fortsättningen. Såsom bidragsgrundande bör betraktas utgifter för löner till personal, anställd för administrativa eller pedagogiska uppgifter, lokalkostnader, porto- och telefonkostnader, resekostnader för verksamhetens bedrivande m. m. Utredningen har ansett det befogat och för-

delaktigt att till administrationsbidraget föra samtliga bidrag till lönekostnader, sålunda även dem som gäller personal, som sysslar med pedagogisk verksamhet. Det har nämligen visat sig svårt att bestämma huruvida viss befattningshavare inom ett studieförbund huvudsakligen ägnar sig åt pedagogisk eller annan verksamhet, framhåller utredningen. Administrationsbidraget bör enligt utredningens mening även i fortsättningen utgå med högst hälften av verkliga kostnader. Bidrag bör enligt utredningens förslag utgå från ett obetecknat anslag.

Utredningen föreslog i sitt betänkande, att bidrag till de erkända studieförbundens egentliga administrationskostnader för budgetåret 1962/63 skulle utgå med 2 500 000 kr. Utredningen erinrade därvid om att motsvarande anslag för budgetåret 1961/62 var 2 745 000 kr. men att i det anslaget ingick ett bidrag till studieförbundens pedagogiska verksamhet, av utredningen uppskattat till 620 000 kr., vilket ändamål enligt utredningens förslag till nya bidragsgrunder för studiecirklar skulle komma att tillgodoses inom ramen för bidraget till studie-cirkelverksamheten. Anslagsbeloppet till studieförbundens organisations- och administrationskostnader skulle sålunda, sedan bidraget till pedagogisk verksamhet frånräknats, för budgetåret 1961/62 ha uppgått till 2 125 000 kr. Utredningen ansåg emellertid, med hänsyn till bl. a. verksamhetens snabba expansion, att en höjning av detta belopp var befogad och stannade för att föreslå ett anslag av 2 500 000 kr. för budgetåret 1962/63.

Som riktlinjer för anslagets fördelning har utredningen förordat, att bidraget avpassas med hänsyn *dels* till studieförbundens strävan att skapa en stabil och pålitlig organisationsapparat, *dels* till verksamhetens effektivitet och rationella skötsel *dels ock* till skilda studieförbunds med struktur, utbredning och omfattning förbundna olika bidragsbehov. Bidraget borde enligt utredningens mening fördelas av skolöverstyrelsen.

Utredningen har också föreslagit vissa ändringar av villkoren för auktorisation av studieförbund. Det grundläggande kravet att sådant studieförbund som huvuduppgift skall ha att bland vuxna bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomfattande karaktär och ha självständig ekonomisk förvaltning bör enligt utredningens mening kvarstå. I många studieförbund förekommer numera inte medlemsanslutning på annat sätt än att organisationer kollektivt anslutes till förbundet. Utredningen anser därför att kravet på visst minimiantal medlemmar bör ersättas med villkoret, att studieförbund för att erhålla auktorisation skall kunna uppvisa att ett visst sammanlagt minimiantal bidragsberättigade studietimmar genomförts inom förbundet under en period av minst tre på varandra följande budgetår. Detta villkor bör enligt utredningens mening även ersätta nuvarande villkor om visst minimiantal aktiva deltagare i studiecirkelverksamheten.

Som lämpligt minimiantal gruppstudietimmar har utredningen angivit 50 000 per budgetår. Utredningen hävdar nämligen att endast studieförbund, som har minst detta antal timmar, numera kan förutsättas ha möjligheter att bedriva sin pedagogiska verksamhet på ett sådant sätt, att rimliga anspråk på kvalitet och

organisatorisk stabilitet kan tillgodoses. Enligt utredningens uppfattning kan studieförbund av mindre omfattning inte bedriva studieverksamhet av erforderlig standard utan att kostnaderna per enhet måste bli oförsvarligt höga. Detta anser utredningen vara ytterligare skäl för att staten inte skall stödja denna verksamhet.

Utredningen avser emellertid inte att något av de för närvarande erkända studieförbunden genom den anförda stipulationen skall fråntagas sin auktorisation. Utredningen vill endast med den föreslagna bestämmelsen dels förebygga en splittring av folkbildningsverksamheten på smärre enheter, dels peka på möjligheten att genom koordination och samgående skapa större och effektivare studieförbund.

Enligt utredningens mening bör studieförbund liksom hittills godkännas av skolöverstyrelsen och dess bildningsverksamhet stå under överinseende av en av studieförbundet utsedd studierektor, vilkens kompetens för befattningen bör vara av skolöverstyrelsen godkänd.

3. Remissyttranden

Folkbildningsutredningens förslag beträffande en förstärkning av bidragsgivningen till studieförbunden har i princip vunnit anslutning vid remissbehandlingen, varför redovisningen av remissyttrandena här kan starkt begränsas.

Skolöverstyrelsen anser beträffande anslagsbeloppets storlek, att Kungl. Maj:t och riksdagen accepterat, att detta bidrag skall utgå med hälften av de totala utgifter, som förbunden redovisat för administration. Enligt överstyrelsens mening har utredningen utan att ange orsaken frångått denna princip för bidragets beräkning. Utredningen har visserligen anført att »administrationsbidraget bör liksom nuvarande bidrag till studieförbund avse högst hälften av de verkliga kostnaderna» och i annat sammanhang att »viss höjning av bidraget i förhållande till det nu utgående anser utredningen därför motiverad», påpekar överstyrelsen, men utredningens egen kostnadsberäkning bygger inte på dessa hittills allmänt accepterade principer. Med det av utredningen föreslagna beloppet, 2 500 000 kr. skulle administrationsbidraget, sedan kostnader för pedagogisk verksamhet räknats bort, utgöra 31,7 % av de verkliga kostnaderna för verksamhetsåret 1960/61, framhåller överstyrelsen vidare.

Överstyrelsen har för verksamhetsåret 1960/61 beräknat de verkliga kostnaderna för studieförbundens administration — exklusive sådana kostnader för pedagogisk verksamhet som inte är lönekostnader — till 7 874 000 kr. I enlighet härmed föreslog överstyrelsen, att bidrag till studieförbundens administration för budgetåret 1962/63 skulle utgå med 3 900 000 kr. I *petita* för budgetåret 1963/64 har överstyrelsen beräknat motsvarande kostnader för budgetåret 1961/62 till 8 710 000 kr. och föreslagit, att bidrag för budgetåret 1963/64 skall utgå med 4 355 000 kr.

Skolöverstyrelsen har vidare anfört, att de riktlinjer för studieförbundsbidragets fördelning, som utredningen föreslagit, är alltför vagt utformade och kan ge upphov till godtycke. Eftersom utredningen inte framfört några invändningar mot de principer, som för närvarande gäller för administrationsbidragets fördelning, anser överstyrelsen, att det inte finns anledning att frågå dem.

Tjänstemännens bildningsverksamhet påpekar, att det hittills varit förenat med betydande svårigheter att åstadkomma en rättvis fördelning av administrationsbidraget och föreslår därför, att bidraget i fortsättningen fördelas i direkt proportion till studiecirkelbidragets storlek.

4. Departementschefen

Såsom framgår av det föregående utgår det för närvarande bidrag till erkända studieförbund från ett obetecknat anslag rubricerat Bidrag till studieförbund, avsett för bidrag till såväl organisations- och administrationskostnader som kostnader för pedagogiska åtgärder. Folkbildningsutredningens förslag innebär, att studieförbunden för den centrala verksamheten skulle erhålla statligt stöd ur två från varandra skilda anslagsposter och för olika ändamål, nämligen dels ett bidrag till egentliga organisations- och administrationskostnader, dels ett i studiecirkelbidraget inräknat s. k. stimulansbidrag. Detta senare bidrag skulle enligt utredningens förslag utgå med två kronor och femtio öre per statsbidragsberättigad studietimme och i huvudsak användas för central pedagogisk verksamhet.

Enligt min mening skulle en uppdelning av studieförbundsbidraget i två skilda anslagsposter, som utredningen föreslagit, innebära flera uppenbara fördelar. Genom en sådan uppdelning skulle det först och främst ges bättre möjligheter än för närvarande att differentiera statens stöd så, att ett relativt sett högre bidrag kunde utgå som stimulans för studieförbundens kvalitetsfrämjande åtgärder. Sedan flera år tillbaka har också eftersträvat att i samband med föreslagna höjningar av studieförbundsbidraget ge prioritet åt stödet till pedagogisk verksamhet, men bidragets konstruktion har försvårat möjligheterna att mera systematiskt främja studieförbundens kvalitetssträvanden. I 1955 års statsverksproposition anförde exempelvis dåvarande departementschefen bl. a. följande.

Med hänsyn till de betydelsefulla uppgifter, som åvilar riksstudieförbunden, synes angeläget, att dessa äger den för fullgörandet av nämnda uppgifter nödvändiga organisationen. Statsbidraget till studieförbunden bör avvägas med tanke härpå. Samtidigt måste även tillses, att den statliga bidragsgivningen inte medverkar till en alltför omfattande utbyggnad av förbundens organisation. Med hänsyn till framför allt studiecirkelverksamhetens kraftiga utveckling synes emellertid i nuvarande läge erforderligt, att förbunden erhåller ökade resurser i synnerhet för pedagogisk verksamhet och för framställande av lämpligt studiemateriel.

En uppdelning av anslaget för bidrag till studieförbunden i två skilda anslagsposter skulle emellertid vara till fördel också därigenom att bidrag till olika ändamål kunde fördelas mellan studieförbunden efter skilda principer. Bidrag till pedagogisk verksamhet bör sålunda enligt min mening fördelas i direkt proportion till den bidragsberättigade studiecirkelverksamhetens omfattning, medan bidrag till kostnader för organisation och administration, såsom närmare kommer att motiveras i det följande, bör fördelas efter andra grunder.

Med hänvisning till det anförda förordar jag, att studieförbunden i fortsättningen erhåller statligt stöd av två slag, nämligen dels till egentliga organisations- och administrationskostnader och dels till pedagogisk verksamhet.

Som jag redan tidigare anført, bl. a. genom det citerade uttalandet i 1955 års statsverksproposition, är det enligt min mening angeläget, att studieförbunden erhåller tillräckliga resurser för att kunna bygga upp en stabil och effektiv organisation inte minst för att kunna bedriva pedagogisk verksamhet. I strävandena att främja kvaliteten i folkbildningsarbetet måste en förstärkning och effektivisering av studieförbundens organisation ses som ett mycket betydelsefullt led. En organisationsapparat, som fungerar med en viss fasthet och pålitlighet, är med andra ord en förutsättning för att kvalitetsfrämjande åtgärder av olika slag skall nå ut och avsätta resultat i verksamheten i dess helhet. Även för möjligheten att driva en verkningfull studiepropaganda och därigenom skapa förutsättningar för att nå nya grupper av människor och få dem att delta i folkbildningsarbetet spelar studieförbundens organisatoriska resurser en betydelsefull roll. Vid bedömningen av i vilka former en ökad statlig insats för främjande av det fria och frivilliga bildningsarbetet lämpligast bör ske, har jag funnit, att en av de mest angelägna och samtidigt mest effektiva åtgärderna måste vara, att studieförbunden erhåller ett väsentligt förbättrat ekonomiskt stöd för sina organisatoriska och pedagogiska uppgifter.

Å andra sidan måste det ur samhällets synvinkel vara angeläget, att detta stöd inte göres större än att studieförbunden och deras medlemsorganisationer verkligen stimuleras till egna insatser och till en strävan efter en så rationell och för uppgifterna förnuftigt anpassad organisations- och administrationsapparat som möjligt.

Folkbildningsutredningen har föreslagit, att bidrag till studieförbundens kostnader för organisation och administration i fortsättningen skall utgå enligt samma beräkningsprinciper som för närvarande, dvs. med högst hälften av studieförbundens verkliga kostnader för med studieverksamheten förbunden ledning och administration. Utredningen har beräknat, att bidrag till dessa kostnader för budgetåret 1961/62 utgick med 2 125 000 kr. och för budgetåret 1962/63 föreslagit ett bidrag av 2 500 000 kr. Skolöverstyrelsen har å sin sida, som påpekats i det föregående, hävdad, att Kungl. Maj:t och riksdagen i princip uttalat, att bidrag skall utgå med hälften av de totala utgifter, som studieförbunden redovisat för administration. I konsekvens härmed har överstyrelsen föreslagit bidrag med 3 900 000 kr. för 1962/63 och med 4 355 000 kr. för 1963/64.

I likhet med folkbildningsutredningen anser jag att principen för bidrag till studieförbundens *egentliga organisationskostnader* också i fortsättningen bör vara att bidrag skall kunna utgå med högst hälften av redovisade kostnader. Detta bör emellertid enligt min mening inte tolkas så, att statens stöd nödvändigtvis vid varje tillfälle skall täcka hälften av dessa kostnader. Omfattningen av statsbidraget och dess fördelning på de båda av mig föreslagna ändamålen bör i stället avgöras av riksdagen från tid till annan med hänsyn till de aktuella behov som redovisas och de uppgifter staten i första hand anser sig böra stödja och stimulera. För den närmaste treårsperioden anser jag sålunda att stödet främst bör inriktas på en upprustning av den pedagogiska verksamheten. Med hänsyn till de kostnadsökningar, som inträtt sedan folkbildningsutredningen avlämnade sitt betänkande, förordar jag att till studieförbundens egentliga organisationskostnader för budgetåret 1963/64 beräknas ett belopp av 3 000 000 kr. Härtill skall då läggas medel för bidrag till pedagogiska åtgärder. Jag återkommer strax till denna fråga.

Det egentliga organisationsbidraget bör enligt min mening fördelas dels med hänsyn till studieförbundens kostnader för studieverksamheten dels också med hänsyn till den bidragsberättigade studiecirkilverksamhetens geografiska spridning.

I fråga om studieförbundens bidragsgrundande kostnader anser jag det angeläget betona, att bidrag endast bör beräknas på kostnader, som avser sådan verksamhet, som entydigt och klart kan anses vara förenlig med ett erkänt studieförbunds uppgifter. Studieförbund, som vid sidan av dessa uppgifter också bedriver annan verksamhet, bör därför endast erhålla bidrag beräknat på den del av kostnaderna som kan hänföras till den egentliga studieverksamheten. För att underlätta för sådana studieförbund att redovisa bidragsgrundande kostnader bör skolöverstyrelsen pröva möjligheten att till grund för bidragets fördelning lägga endast några få för verksamheten betydelsefulla och klart definierbara kostnadsposter. Sådana kostnadsposter kan förslagsvis vara kostnader för instruktörer och centralt anställd personal, förbundsledningens lokaler, internationella förbindelser, instruktions- och inspektionsresor, konferenser och studiepropaganda.

Liksom folkbildningsutredningen anser jag, att studieförbundens samtliga utgifter för personal — således även för sådan som sysslar med pedagogiska uppgifter — skall hänföras till de kostnader, som bör få läggas till grund för fördelningen av organisationsbidraget.

Studieförbundens kostnader för organisation och administration är emellertid endast en av de två faktorer, som enligt min mening bör ligga till grund för beräkning av organisationsbidraget. Den andra är, som jag nyss nämnde, den bidragsberättigade studiecirkilverksamhetens geografiska utbredning. Jag anser det nämligen viktigt att alla medborgare, oavsett var någonstans de är bosatta, så långt möjligt skall ha tillfälle att delta i folkbildningsorganisationernas verksamhet. Eftersom kostnaderna för att organisera verksamheten — per enhet

räknat — är högre i glesbygd än vad den är i tätort, anser jag det befogat, att ett relativt sett högre bidrag utgår till de studieförbund, som medvetet strävar efter att ge verksamheten största möjliga geografiska utbredning och inte nöjer sig med en aktivitet i städer och utpräglade tätortsområden, där de ekonomiska betingelserna i detta avseende kan anses särskilt gynnsamma.

Skolöverstyrelsen bör få i uppdrag att efter samråd med studieförbunden och med beaktande av vad jag nu anfört mera i detalj utforma principerna för organisationsbidragets fördelning.

Beträffande *bidrag till studieförbundens pedagogiska verksamhet* vill jag framhålla följande. Det viktigaste och mest genomgripande av folkbildningsutredningens förslag är utan jämförelse det som syftar till en upprustning av studieförbundens pedagogiska verksamhet. Utredningen har här enligt min uppfattning berört ett centralt problem i svenskt folkbildningsarbete.

Under det senaste decenniet har det inom studieförbunden pågått en livlig pedagogisk aktivitet — framför allt stimulerad och vägledad av det seminarium i vuxenpedagogik, som under professor Torsten Huséns ledning sedan 1953 är i verksamhet vid Stockholms universitet. Genom denna aktivitet har studieförbunden fått särskilda möjligheter att ta del av nya pedagogiska rön och erfarenheter. De har här kunnat vinna ökade kunskaper om den vuxnes speciella inlärningsförutsättningar och -situation, om gruppens psykologi och ledarskapsfunktioner och de har mot bakgrunden av de ökade kunskaperna på dessa områden haft möjlighet att utveckla och förbättra studiecirkelns metodik och arbetsformer och ge studiematerial och hjälpmedel en till vuxenstudier bättre anpassad pedagogisk utformning än tidigare.

Studieförbunden har emellertid i väsentlig grad saknat de ekonomiska resurser, som behövs för att systematiskt och på bred bas föra ut dessa nya pedagogiska rön i studiecirkelarnas praktiska arbete. Detta dilemma har ytterligare accentuerats genom den kraftiga expansion, som studiecirkelverksamheten undergått under senare år. Hur stora och omfattande studieförbundens kvalitetsfrämjande uppgifter i själva verket är framgår kanske tydligast, om man erinrar sig, att antalet studiecirkelklar under senare år uppgått till mellan sjuttio och åttio tusen. Lågt räknat torde det alltså finnas mellan trettio och fyrtio tusen personer, som varje år är engagerade som studiecirkelledare och till vilka studieförbunden behöver nå ut med kvalitetsfrämjande åtgärder av skilda slag.

Studieförbunden står alltså i dag i den situationen, att de avsevärt behöver bygga ut och effektivisera sin pedagogiska verksamhet. De behöver ge ledarutbildningen en bredd, som bättre svarar mot studiecirkelverksamhetens omfattning. För att kunna tillgodose de ökade krav på kvalitet, som med allt större kraft ställs på verksamheten, behöver de kunna anordna längre och för skilda kategorier av ledare bättre anpassad ledarutbildning. De behöver resurser för att kunna erbjuda cirkelledarna att delta i ledarutbildningen på gynnsammare villkor än för närvarande. Nu måste deltagarna i betydanse utsträckning själva

svara för kostnaderna, vilket avsevärt försvårar studieförbundens möjligheter att rekrytera lämpliga ledare och utbilda dem för uppgiften. Slutligen behöver studieförbunden också få bättre möjligheter att utarbeta lämpligt studiematerial inom olika ämnesområden och stimulera studiecirkelarna att utnyttja det.

Jag vill i det här sammanhanget särskilt erinra om de stora och i olika avseenden speciella behov av pedagogisk upprustning och förnyelse, som finns inom det estetiska ämnesområdet. I vissa konsthantverksämnen har studieförbunden genom en inom Samverkande bildningsförbunden verksam kommitté sedan några år tillbaka bedrivit en ganska omfattande försöksverksamhet, som givit till resultat att en helt ny, på aktivitetspedagogiska principer baserad metodik utarbetats. Genom denna metodik och det arbetsmaterial som framställts för den här studiecirkelarnas deltagare i en rad konsthantverksämnen fått tillfälle att i direkt anslutning till den utövande verksamheten tillägna sig kunskaper i färglära och komposition och självständigt arbeta med och lösa estetiska problem. Därmed har denna gren av folkbildningsarbetet fått en mera ambitiös och konstnärligt syftande inriktning än tidigare. Arbetet med att vidareutveckla denna metodik har emellertid hämmats på grund av bristande ekonomiska resurser. Metoder och arbetsmaterial för elementära studier har i stort sett kunnat färdigutvecklas och färdigställas, men de har inte kunnat kompletteras med riktlinjer och hjälpmedel för verksamheten på ett mera avancerat plan.

De kanske allra mest påträngande behoven av kvalitetsfrämjande åtgärder finns i musikcirkelarna. Denna verksamhetsgren har, som tidigare påpekats, ökat betydligt snabbare än någon annan ämnesgrupp och därmed ytterligare försvårat studieförbundens möjligheter att påverka och förbättra kvaliteten i verksamheten. Inom studieförbunden planeras för närvarande på flera håll en mera målmedveten aktivitet i syfte att höja kvaliteten i musikstudiearbetet. Möjligheterna att förverkliga dessa planer är emellertid i stor utsträckning beroende av om studieförbundens ekonomiska villkor kommer att förbättras.

Ett tredje område inom det estetiska folkbildningsarbetet, som i hög grad är i behov av pedagogisk upprustning, är amatörteatern. Denna ämnesgrupp har hittills endast i mycket ringa utsträckning kunnat få del av studieförbundens kvalitetsfrämjande insatser. Amatörteatern har — många gånger med rätta — kritiserats för sin låga kvalitetsmässiga standard. Samtidigt har emellertid amatörteatergrupper, som haft tillgång till väl kvalificerade ledare, kunnat uppvisa en verksamhet, som även i internationella sammanhang vunnit respekt och berättigad uppmärksamhet. Det finns med andra ord redan nu en ganska långt utvecklad metodik på detta område, och med ökade insatser av studieförbunden bör kvaliteten i amatörteaterverksamheten relativt snabbt kunna förbättras.

Folkbildningsutredningen har föreslagit, att bidrag till studieförbundens kvalitetsfrämjande och studiestimulerande åtgärder skall utgå med två kronor och femtio öre per studietimme i sådana statsbidragsberättigade studiecirklar, som inte är musikcirklar. Skolöverstyrelsen har, liksom flertalet övriga remissin-

stanser, tillstyrkt utredningens förslag i detta avseende men, med hänsyn till att den yrkat avslag på förslaget om särskilda bidragsbestämmelser för musikcirklar, förordat ett pedagogiskt bidrag beräknat efter två kronor per studietimme i samtliga statsbidragsberättigade cirklar — således också musikcirklar. Båda beräkningsgrunderna ger bidrag av i stort sett samma storlek. Såväl utredningen som överstyrelsen har förordat, att bidraget skall utgå ur ett förslagsanslag. Innebörden av denna tanke är, att anslagssumman då skulle förändras i förhållande till studiecirkelverksamhetens omfattning.

Mot bakgrunden av vad jag här anfört beträffande studieförbundens behov av resurser på detta område, förordar jag, att en kraftig uppräknings sker av anslagsmedlen till den pedagogiska verksamheten. Med hänsyn till att studieförbunden torde ha behov av att planera för denna verksamhet, bör en ökning av de statliga insatserna ske successivt under de närmaste åren även på detta område. För nästa budgetår föreslår jag, att bidrag får utgå med sammanlagt 1 500 000 kr., vilket skulle innebära en uppräknings av medlen för studieförbundens pedagogiska verksamhet med ca 800 000 kr. i förhållande till innevarande budgetår. Vid bifall till vad jag sålunda förordat och till vad jag nyss uttalat rörande omfattningen för nästa budgetår av anslagsmedlen till studieförbundens kostnader för organisation skulle erfordras en anslagshöjning av ca 1 550 000 kr. i förhållande till innevarande års anslag.

Bidraget till studieförbundens pedagogiska verksamhet bör enligt min mening fördelas mellan studieförbunden i direkt proportion till antalet statsbidragsberättigade studiecirkeltimmar. För att ge studieförbunden en viss säkerhet vid planeringen av verksamheten bör bidraget fördelas på grundval av det genomsnittliga antalet studietimmar under de tre senaste verksamhetsåren.

Folkbildningsutredningen har föreslagit, att bidraget skall få användas för pedagogisk verksamhet och vissa angivna studiestimulerande åtgärder. Enligt min mening bör bidraget ha karaktären av ett renodlat pedagogiskt bidrag och således endast användas till verksamhet, som har ett klart kvalitetsfrämjande syfte, t. ex. cirkelledarutbildning, framställning av studiematerial och pedagogiska hjälpmedel, anskaffande av apparater för pedagogiskt bruk samt pedagogisk försöksverksamhet. För att stimulera studieverksamheten bland ungdom bör minst 20 % av ett studieförbunds bidrag användas för ledarutbildning, materialframställning och andra åtgärder av pedagogisk art för studiecirkelverksamhet bland ungdom. Studieförbunden bör vara skyldiga att i efterhand för skolöverstyrelsen redovisa till vilka ändamål bidraget använts.

Jag tillstyrker folkbildningsutredningens förslag om ändrade villkor för godkännande av studieförbund. Det innebär, att studieförbund för att komma i åtnjutande av statsbidrag till huvuduppgift skall ha att bland vuxna bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomfattande karaktär och ha självständig ekonomisk förvaltning. Studieförbund bör vidare för att erhålla auktorisation kunna uppvisa att det under en period av minst tre på varandra följande budgetår genomfört minst 50 000 statsbidragsberättigade studiecirkeltimmar per

år. De studieförbund, som för närvarande är godkända, bör inte frantagas sin auktorisation. Liksom hittills bör studieförbund godkännas av skolöverstyrelsen och dess bildningsverksamhet stå under överinseende av en av förbundet utsedd studierektor vilkens kompetens för uppgiften bör vara godkänd av skolöverstyrelsen.

Med hänvisning till vad jag sålunda anfört och förordat, hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

1. bemyndiga Kungl. Maj:t att i huvudsaklig överensstämmelse med av mig angivna riktlinjer utfärda bestämmelser och övriga föreskrifter rörande bidrag m. m. till studieförbund;

2. till *Bidrag till studieförbund* för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett anslag av 4 500 000 kr.

VII. Speciella folkbildningsåtgärder

1. Nuvarande förhållanden

Reservationsanslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder — innevarande budgetår uppfört med 229 000 kr. — är för närvarande uppdelat på följande tio anslagsposter.

1. *Bidrag till Arbetarnas bildningsförbund för bildningsverksamhet bland sjömän*, för budgetåret 1962/63 uppförd med 40 000 kr.
2. *Bidrag till Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse för bildningsverksamhet bland sjömän*, för budgetåret 1962/63 uppförd med 5 000 kr.
3. *Bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsarbete bland fiskare*. Beloppet för budgetåret 1962/63 utgör 7 500 kr.
4. *Bidrag till kursverksamhet bland samerna*. Anslagsposten, som för budgetåret 1962/63 uppgår till 5 000 kr., fördelas av skolöverstyrelsen och skall avse dels kostnader för kursernas anordnande dels också resekostnader för deltagare.
5. *Bidrag till anordnande av universitetscirkel*. För gällande bestämmelser rörande universitetscirkel har tidigare redogjorts.

Anslagsposten till universitetscirkel är för budgetåret 1962/63 uppförd med 50 000 kr. Ur denna anslagspost erhåller Geijersamfundet bidrag med högst 6 000 kr. till av samfundet anordnad akademisk sommarkurs på Geijerskolan i Ransäter. Bidrag till denna kurs beräknas på samma sätt som för universitetscirkel, dock med det undantaget att bidrag till ledararvode åt annan än universitetslärare eller motsvarande skall utgå med belopp, som svarar mot timarvodet för folkhögskollärare enligt gällande timlärarkungörelse.

6. *Bidrag till utgivande av tidskrifter*. Bidraget har under senare år utgått med oförändrat 27 000 kr. per budgetår. I mån av behov utgår bidrag med högst 11 000 kr. till redaktionen för tidskriften Folkbildningsarbetet och med högst 14 000 kr. till redaktionen för tidskriften Studiekamraten.
7. *Bidrag till Musikfrämjandet*. Bidraget utgår med 15 000 kr. och avser kostnader för av Musikfrämjandet anordnad kursverksamhet för kommunala musikledare och för pedagogisk utbildning av musiker för uppgifter inom det folkliga musikbildningsarbetet.
8. *Bidrag till kurs- och konferensverksamhet*. Bidraget utgår dels till kostnader för av skolöverstyrelsen anordnade konferenser för föreläsare samt resestipendier till deltagare i dessa konferenser, dels till utbildningskurser

för studieledare utanför studieorganisationerna. För budgetåret 1962/63 utgår bidraget med 24 500 kr.

9. *Stöd till försöksverksamhet och undersökningar inom det folkliga bildningsarbetet.* Posten disponeras av skolöverstyrelsen och utgör för budgetåret 1962/63 10 000 kr.
10. *Bidrag till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet.* För budgetåret 1962/63 utgår bidrag till denna verksamhet med 45 000 kr.

2. 1960 års folkbildningsutredning

Folkbildningsutredningen har beträffande denna del av verksamheten föreslagit, att bidrag till Svenska fiskarens studieförbund, bidrag till kursverksamhet bland samerna samt bidrag till folkbildningsorganisationerna för allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet överföres till det av utredningen föreslagna bidraget till föreläsnings- och kursverksamhet. Till bidraget för studiecirkelverksamhet har utredningen i sitt förslag fört dels viss del av bidrag till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän (den del, beräknad till 15 000 kr., som avser cirkelledarutbildningen), dels också hela bidraget för anordnande av universitetscirkel.

Det bidrag av 6 000 kr. till Geijersamfundets akademiska sommarkurs, som för närvarande utgår ur bidraget till universitetscirkel, bör enligt utredningens mening — i den mån det anses, att ett dylikt bidrag bör utgå även i fortsättningen — lämpligen upptagas under anslaget Bidrag till driften av folkhögskolor.

Utredningen påpekar, att bidraget till sjömansvårdsstyrelsen för bildningsverksamhet bland sjömän i betydande omfattning används för distribution av böcker till fartyg. Utredningen föreslår därför att detta bidrag i fortsättningen inordnas under biblioteksanslaget och där upptages med samma belopp med vilket det för närvarande utgår från anslaget till speciella folkbildningsåtgärder.

I avvaktan på musikledarutredningens förslag föreslår folkbildningsutredningen att bidraget till Musikfrämjandet utgår med oförändrat belopp.

Den del av bidraget till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän, som av utredningen inte föreslås förd till studiecirkelbidraget, utgöres av ett belopp av 25 000 kr. och används till lönekostnader för två instruktörer, stationerade i Göteborg. Utredningen erinrar om att instruktörernas huvudsakliga uppgift är att besöka besättningarna ombord på fartyg, tillhörande handelsflottan, för att intressera dem att delta i studiecirkel, hjälpa dem att organisera sådan verksamhet samt i rätt många fall även på annat sätt biträda vid organisationen och genomförandet av studieverksamheten ombord. Eftersom den kvarstående delen av bidraget gäller lönekostnader, låter den sig inte lämpligen infogas i det föreslagna bidraget till studieförbunden för central pedagogisk verksamhet och inte heller under bidraget till administrationskostnader, då de ifrågavarande befattningshavarna inte är uppförda på ABF:s lönestat och sålunda inte formellt

anställda av studieförbundet. Utredningen anser emellertid att det ändamål, för vilket detta bidrag utgår, fortfarande bör stödjas av staten och föreslår, att det i fortsättningen uppföres som en särskild punkt under bidrag till speciella folkbildningsåtgärder.

Utredningen finner det vidare i hög grad påkallat att avsevärt större belopp än de som nu är tillgängliga ställs till skolöverstyrelsens förfogande att årligen begagnas för försöksverksamhet och undersökningar inom folkbildningsarbetet. Utredningen anför i det sammanhanget bl. a.

Massmedias fortsatta utbredning, strukturförändringarna i samhället, attitydförändringar, generationsproblem m. m. ställer, som redan i det föregående framhållits, ökade krav på en anpassning och förnyelse av arbetsmetoder, program och material inom den folkliga bildningsverksamheten. Nya former måste prövas, bärkraften i tidigare verksamhetsformer granskas och anpassningen efter den nya situationen undersökas. Detta gäller inom föreläsningsverksamhetens område liksom också på andra verksamhetsområden och förutsätter, att resurser finns för att en sådan försöksverksamhet skall kunna äga rum.

Enligt utredningens mening bör skolöverstyrelsen ha möjlighet att stimulera studieförbundens intresse för experiment och försök av nu antydd art, och ur beloppet skulle alltså efter överstyrelsens prövning bidrag kunna utgå till erkänt studieförbund eller flera sådana förbund i samverkan sinsemellan och/eller med andra organisationer för projekt, vars planläggning, syfte och genomförande på förhand förelagts skolöverstyrelsen. Ur beloppet skulle också bidrag kunna utgå till respektive riksorganisation för föreläsningsverksamhet på liknande grunder som nyss antytts.

Det är emellertid också viktigt att studieförbundens intresse för en kartläggning av olika sidor av folkbildningsverksamheten får sin stimulans och att vissa resurser härför är tillgängliga. Det gäller dels undersökningar om arbetets utbredning, motiv för deltagande, kartläggning av vilka åldersgrupper och befolkningskategorier som deltar, dels också en undersökning av metoder och arbets sätt inom folkbildningsområdet och deras effektivitet och verkan. Utredningen anser, att skolöverstyrelsen även för detta ändamål skall kunna utdela bidrag enligt motsvarande grunder som nyss angavs för försöksverksamhet.

Om försöks- och undersökningsverksamheten skall kunna bedrivas med någon som helst intensitet, anses det belopp som för ändamålet ställes till skolöverstyrelsens förfogande böra uppgå till 150 000 kr. per budgetår.

Utredningen föreslår slutligen, att bidraget till kurs- och konferensverksamhet skall utgå med oförändrat belopp, avrundat till 25 000 kr., och att likaså bidraget till utgivande av tidskrifter får utgå med oförändrat 27 000 kr. Båda dessa bidrag föreslås av utredningen utgå ur reservationsanslag.

3. Remissyttranden

Skolöverstyrelsen har i princip tillstyrkt folkbildningsutredningens förslag att viss del av det nuvarande bidraget till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän överföres till studiecirkelbidraget och att kvarstående del av bidraget upp-

förs som särskild anslagspost under bidraget till speciella folkbildningsåtgärder. Med hänvisning till överstyrelsens petita för budgetåret 1962/63, vari ABF:s ansökan om bidrag till sjöfolksinstruktörer i ytterligare några hamnstäder tillstyrkts, föreslår överstyrelsen, att bidraget höjs till 35 000 kr. för detta ändamål.

Arbetarnas bildningsförbund understryker i sitt yttrande betydelsen av den verksamhet, som bedrivs bland sjömän ombord på handelsflottans fartyg. Det bör härvid beaktas, framhåller förbundet, att sjöfolket inte har några som helst möjligheter att utnyttja de förmåner, som ligger i kommunala bidrag och landstingsbidrag till den frivilliga bildningsverksamheten. Detta motiverar utan tvivel statsmakternas tidigare ställningstagande till denna verksamhet, nämligen att staten med hundra procent svarar för de med denna verksamhet förenade kostnaderna i fråga om instruktion och studieledarutbildning. Förbundet vill inte motsätta sig utredningens förslag att den del av bidraget som avser ledarutbildning anses tillgodosedd genom det nya stödet till studieförbundens pedagogiska verksamhet. Dock är det med hänsyn till den betydelse, som måste tillmätas bildningsverksamheten bland sjöfolk, nödvändigt att instruktionsverksamheten kan bedrivas i minst samma omfattning som hittills, framhåller förbundet. Det borde därför vara möjligt att bibehålla nuvarande bidrag på 40 000 kr. och låta hela detta belopp utgå till instruktionsverksamhet. Förbundet finner det nämligen önskvärt, att den instruktionsverksamhet, som de senaste åren koncentrerats till Göteborg, även i större eller mindre omfattning kan tas upp i andra hamnstäder, som tar emot långfärdsfartyg.

I fråga om bidraget till Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse för bildningsverksamhet bland sjömän föreslår *skolöverstyrelsen*, att bidrag ur denna anslagspost inte längre skall utgå. *Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse* har inte något att invända mot utredningens förslag att låta bidraget inordnas under biblioteksanslaget och där upptagas med oförändrat belopp.

Skolöverstyrelsen och *JUF:s studieförbundet* har i sina yttranden avstyrkt utredningens förslag att bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare och bidrag till kursverksamhet bland samerna i fortsättningen hänföres till bidraget till föreläsnings- och kursverksamhet. Under åberopande av dessa verksamheters speciella karaktär föreslår de båda remissinstanserna, att bidraget skall utgå även i fortsättningen — till Svenska fiskarens studieförbund med ett till 15 000 kr. höjt bidrag och till kursverksamhet bland samerna med oförändrat 5 000 kr.

Norbottens bildningsförbund har framhållit vikten av att medel för folkbildningsarbete bland samerna säkerställs i sådan omfattning, att verksamheten kan utbyggas med hänsyn till de stora organisatoriska, ekonomiska och sociala förändringar som kommer att bli en följd av föreliggande utredningar och väntade riksdagsbeslut. Om det av praktiska skäl inte går att »bryta ut» folkbildningsarbetet bland samerna och ge detta en egen anslagsrubrik, hemställs att tillsynsmyndigheten ålägges att gynna folkbildningsarbetet bland samerna och att minst 25 000 kr. per budgetår reserveras för ändamålet.

Ett flertal remissinstanser med skolöverstyrelsen i spetsen har påtalat, att universitetscirkelarna, enligt utredningens bidragskonstruktion, i fortsättningen endast skulle kunna anordnas av studieförbund, eftersom det särskilda bidraget till universitetscirkel avses slopat och inordnat i bidraget till studieförbundens centrala pedagogiska verksamhet. Överstyrelsen anför, att inemot hälften av de universitetscirkel, som tilldelats bidrag ur det särskilda bidraget till universitetscirkel, varit fristående, och anser det därför inte försvarligt, att dessa ställs utan bidragsmöjlighet i fortsättningen.

I fråga om den av Geijersamfundet anordnade akademiska sommarkursen på Geijerskolan i Ransäter framhåller överstyrelsen att bidrag till denna kurs inte såsom utredningen föreslagit kan utgå ur anslaget Bidrag till driften av folkhögskolor. Överstyrelsen föreslår därför att bidraget i fortsättningen utgår som en särskild anslagspunkt under anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder och upptages med ett belopp av 6 000 kr.

Skolöverstyrelsen tillstyrker utredningens förslag om att bidrag till utgivande av tidskrifter i fortsättningen utgår med oförändrat belopp, att bidrag till försöksverksamhet och undersökningar utgår i form av ett reservationsanslag av 150 000 kr. samt att det nuvarande bidraget till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet överföres till bidraget för föreläsnings- och kursverksamhet. Överstyrelsen yrkar vidare på att bidraget till Musikfrämjandet höjs från 15 000 kr. till 20 000 kr. och att bidraget till kurs- och konferensverksamhet uppföres med 30 000 kr. mot nuvarande 24 500 kr.

4. Departementschefen

För att en så enkel, enhetlig och överskådlig bidragsgivning som möjligt skall åstadkommas, bör enligt min mening flera av de bidrag, som för närvarande utgår ur bidraget till speciella folkbildningsåtgärder, inordnas i de större och mindre specificerade anslagen eller anslagsposterna. I likhet med folkbildningsutredningen anser jag således, att bidrag till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet, bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare samt bidrag till kursverksamhet bland samerna i fortsättningen bör utgå ur anslaget till föreläsnings- och kursverksamhet.

Den verksamhet som nu kommer i åtnjutande av bidraget för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet kan i fortsättningen genom det nya bidraget till föreläsningar och kurser erhålla statligt stöd i fullt ut samma utsträckning som för närvarande. Bidraget till Svenska fiskarens studieförbund utnyttjas i allt väsentligt till kurser och föreläsningar. Genom samarbete med länsbildningsförbunden kan organisationens behov i detta avseende tillgodoseas även i fortsättningen, samtidigt som den kan erhålla värdefull hjälp av länsbildningsförbunden och dra fördel av deras erfarenheter och pedagogiska kun-

nande. Även bidraget till kursverksamhet bland samerna kan enligt min mening med fördel ersättas av bidrag till föreläsningar och kurser enligt gängse normer. I den mån särskilda skäl kan anses föreligga, bör ytterligare bidrag till denna verksamhet kunna beviljas av skolöverstyrelsen ur det bidrag till kurs- och konferensverksamhet som jag i det följande ämnar förorda.

Bidraget till Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse för bildningsverksamhet bland sjömän torde kunna anses ersatt genom den höjning av bidraget till Svenska sjömansbiblioteket, som jag i annat sammanhang förordat. Anslagsposten föreslås därför utgå.

I fråga om bidraget till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän har utredningen föreslagit, att den del av verksamheten, som avser utbildning av cirkelledare, skall anses tillgodosedd genom det av utredningen föreslagna anslaget till studieförbunden för central pedagogisk verksamhet. Den del av bidraget, som används för instruktörsverksamhet, föreslås emellertid av utredningen kvarstå som en särskild anslagspost under bidraget till speciella folkbildningsåtgärder. Såväl skolöverstyrelsen som ABF har tillstyrkt utredningens förslag på denna punkt, och båda remissinstanserna har anfört vägande skäl för att bidraget bör höjas. Jag delar uppfattningen, att denna verksamhet måste anses ytterst betydelsefull. Det har i flera sammanhang omvitnats att studieverksamheten ombord inte endast är av betydelse för deltagarna, den har också mycket påtagligt medverkat till att förbättra stämningen ombord och förbättra relationerna mellan befäl och manskap. Trots detta anser jag mig emellertid inte kunna biträda förslaget om ett särskilt anslag för detta ändamål. Jag förordar i stället, att hänsyn till denna verksamhet skall tas vid fördelning av bidraget till studieförbundens organisationskostnader. Den omständigheten att sjöfolksinstruktörerna inte är upptagna på ABF:s lönestat och således inte formellt anställda av förbundet bör inte utgöra något hinder i det här fallet. Vid fördelningen av organisationsbidraget bör enligt min mening beaktas, att verksamheten med sjöfolksinstruktörer behöver utvidgas och att statsmakterna tidigare i princip uttalat, att bidrag till denna verksamhet bör utgå med 100 % av kostnaderna.

I likhet med folkbildningsutredningen föreslår jag, att bidrag för anordnande av universitetscirkel överföres till studiecirkelbidraget. De olägenheter, som enligt flera remissyttranden är förenade med utredningens förslag, kan genom den av mig förordade bidragskonstruktionen anses vara helt eliminerade. Bidrag kan sålunda utgå såväl till fristående som till av studieförbund anordnad universitetscirkel. Genom att i bidragsbestämmelserna klart anges kriterier för universitetscirkel vinnes också garantier för att verksamhetens standard inte kommer att sjunka. Med denna konstruktion kan bidrag till Geijersamfundets akademiska sommarkurs på Geijerskolan i Ransäter emellertid inte sammankopplas med bidragsgivningen till universitetscirkel. Jag föreslår därför att bidrag till detta ändamål i fortsättningen må kunna utgå ur bidrag till kurs- och konferensverksamhet.

Bidrag till utgivande av tidskrifter bör i enlighet med folkbildningsutred-

ningens förslag utgå med oförändrat belopp, 27 000 kr. för nästa budgetår. Liksom utredningen föreslår jag också, att bidrag till Musikfrämjandet — i avvakten på de förändringar som kan komma att aktualiseras genom musikledarutredningens nyligen avlämnade betänkande — utgår oförändrat med 15 000 kr.

Bidrag till kurs- och konferensverksamhet utgår för närvarande med 24 500 kr. Skolöverstyrelsen har föreslagit, att beloppet höjs till 30 000 kr. och motiverar detta med att det föreligger ökade behov av utbildning av ledare för fristående studiecirkel. Till detta bör fogas vad jag i det föregående föreslagit, nämligen att skolöverstyrelsen i viss utsträckning bör ha möjlighet att bevilja ytterligare bidrag till kursverksamhet bland samerna utöver vad som kan utgå ur anslaget för föreläsningar och kurser, och att bidraget till Geijersamfundets akademiska sommarkurs på Geijerskolan i Ransäter i fortsättningen skall kunna erhålla bidrag ur detta anslag. Jag föreslår därför att bidraget till kurs- och konferensverksamhet höjs till 40 000 kr.

Folkbildningsutredningen har föreslagit, att stödet till försöksverksamhet och undersökningar inom folkbildningsarbetet höjs från nuvarande 10 000 kr. till 150 000 kr. Så gott som samtliga remissinstanser har livligt tillstyrkt utredningens förslag på denna punkt. I princip delar jag utredningens uppfattning att medel bör ställas till förfogande för försöksverksamhet och undersökningar inom folkbildningsarbetet och vuxenundervisningen. Jag anser emellertid att dessa medel bör utgå på annat sätt än i form av ett särskilt bidrag. I inte o betydlig utsträckning medger redan de bidragsbestämmelser, som jag i det föregående förordat, möjligheter till försök och experiment inom verksamheten. Bidragsgrunderna för anslaget till föreläsningar och kurser har givits en så smidig och från detaljbestämmelser fri utformning, att de ger verksamheten stora möjligheter att pröva nya grepp och verksamhetsformer, och genom den väsentliga höjning av bidraget till studieförbundens pedagogiska verksamhet, som jag föreslagit, får studieförbunden rika tillfällen till pedagogiska försök och experiment inom studiecirkelverksamheten. I fråga om forskning bör enligt min mening folkbildningsarbetet i konkurrens med andra forskningsbehov ansöka om bidrag från statens råd för samhällsforskning. En viss höjning av det nu utgående bidraget anser jag dock motiverad, och jag förordar därför till försöksverksamhet och undersökningar inom folkbildningsarbetet ett särskilt anslagsbelopp av 20 000 kr.

För budgetåret 1963/64 räknar jag således med ett anslag till speciella folkbildningsåtgärder av sammanlagt 102 000 kr., vilket innebär en minskning med 127 000 kr. Anslaget bör uppföras som reservationsanslag.

Med hänvisning till vad jag sålunda anfört, hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder* för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 102 000 kr.

VIII. Folkbildningsarbetets förhållande till övrigt bildningsarbete m. m.

Departementschefen

I mitt anförande hittills har jag behandlat folkbildningsarbetet i dess olika aspekter som ett sammanhängande och avskilt verksamhetsområde. Men det är uppenbart, att folkbildningsarbetet inte är och inte får betraktas som en verksamhet oberoende av eller isolerad från andra bildnings- och utbildningssträvanden i samhället. Folkbildningsarbetet är *en* del i ett större sammanhang, ett inarbetat begrepp för ett av instrumenten i tjänst hos den svenska folkbildningen i allmän bemärkelse. Jag skall här i korthet anföra några synpunkter på det fria och frivilliga bildningsarbetets förhållande till de närmast angränsande fälten på bildnings- och utbildningsområdet, nämligen skolan, folkhögskolan, universitet och högskolor, biblioteksverksamheten samt radio och TV.

Skola och folkbildningsarbete

Både 1946 års skolkommission och 1957 års skolberedning har i olika sammanhang betonat vikten av nära kontakt mellan skola och folkbildningsarbete. Skolberedningen framhöll i sitt huvudbetänkande, att den obligatoriska skolan bör betrakta sig som »en grundskola även för folkbildningsarbetet och därvid gärna träda i samverkan med bildningsorganisationerna».

Som redan tidigare påpekats måste folkbildningsarbetet anpassa sig till den nya skolan. Grundskolan bör emellertid också anpassas till det förhållandet att det ovanför den finns ett utvecklat fritt och frivilligt bildningsarbete. Skolberedningen har betonat, att grupparbetet är en naturlig verksamhetsform redan på ett tidigt skolstadium, och att eleverna på högstadiet bör få kontakt med studiecirklens arbetsmetoder. Med den moderna människans behov av att ständigt komplettera sitt vetande för att kunna möta de nya uppgifter hon ställs inför i ett föränderligt samhälle, är det väsentligt att eleverna lämnar skolan med intresse för fortsatta studier och med kännedom om den frivilliga vuxenundervisningens metoder och arbetsformer. Den studiefostran, som är ett av den nya skolans delmål, måste därför på högstadiet vara inriktad på elevernas studier som vuxna. Realiserandet av dessa tankegångar är i mycket en lärarutbildningsfråga. Det är därför min avsikt att låta klarlägga möjligheterna att infoga ämnet »Vuxenundervisning och folkbildningsarbete» i lärarutbildningen vid seminarier och lärarhögskolor.

Folkhögskolan och övrigt folkbildningsarbete

Folkhögskolan har av tradition en nära och intim kontakt med övrigt folkbildningsarbete. Skolans arbetsmetoder har stimulerat många elever att engagera sig i studieförbundens och folkbildningsförbundens olika verksamhetsgrenar — som deltagare, ledare och föreläsare. Folkhögskolan har också i betydande omfattning tagit emot och hjälpt till att organisera och genomföra bildningsorganisationernas kurser och ledarutbildning, och dess lärare har flitigt medverkat i det frivilliga bildningsarbetet utanför skolan.

Genom riksdagens beslut 1957 om nya riktlinjer för folkhögskolans ställning och uppgifter skapades också bättre förutsättningar för en sådan samverkan. Folkhögskolorna fick då möjlighet att anordna ämneskurser i samarbete med studieförbund eller dess underavdelningar eller med regionala bildningsförbund, och rektorer och ämneslärare vid folkhögskolorna fick medgivande att med sammanlagt högst 14 veckotimmar vid en och samma skola fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet som handledare i statsbidragsberättigade studiecirklar utanför skolan.

Möjligheterna till kontakt och samarbete mellan folkhögskolan och folkbildningsorganisationerna vidgades ytterligare år 1958. Då inrättades nämligen på försök tre kombinerade tjänster som ämneslärare vid folkhögskola och konsulent i regionalt bildningsförbund.

Den samverkan, som kommit till stånd genom dessa bestämmelser, är utan tvivel en värdefull tillgång för såväl folkhögskolorna som folkbildningsarbetet i övrigt. Samarbetsmöjligheterna bör därför ytterligare vidgas. Jag har i årets statsverksproposition föreslagit, att fyra nya kombinerade tjänster som ämneslärare vid folkhögskola och konsulent i regionalt bildningsförbund inrättas.

Möjligheten för rektor och ämneslärare att fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet som ledare i studiecirklar utanför skolan har enligt nu gällande bestämmelser helt utnyttjats vid flera skolor, utan att behovet av sådan medverkan kunnat tillgodoses i önskvärd utsträckning. Jag förordar därför, att det nu fastställda maximala antalet veckotimmar, som får utnyttjas för detta ändamål, skall få överskridas efter medgivande av skolöverstyrelsen.

Folkhögskolans lärare bör emellertid kunna medverka i folkbildningsarbetet utanför skolan även på annat sätt än som bildningskonsulent och studiecirkelledare. I folkbildningsorganisationernas verksamhet har det t. ex. visat sig finnas behov av ämneskonsulenter, som på olika områden — kanske i första hand i de estetiska ämnena — kan stödja och hjälpa studiecirkelarna i deras arbete, svara för mera kvalificerade inslag i studierna, samla cirkelledare till genomgång och diskussion av ämnesmässiga och pedagogiska problem och i övrigt främja och stimulera studierna i det ämne han har att verka inom. För dessa uppgifter är utan tvivel många av folkhögskolans lärare mycket väl lämpade. Jag förordar därför, att lärare vid folkhögskola efter skolöverstyrelsens prövning skall äga

fullgöra en större eller mindre del av sin tjänstgöringsskyldighet som konsulent inom länsbildningsförbund eller inom distriktsorganisation av studieförbund. Sådant medgivande bör tills vidare kunna omfatta högst tio tjänster.

Omfattningen av folkhögskollärares tjänstgöring som konsulent inom folkbildningsarbetet bör skolöverstyrelsen äga fastställa.

Några särskilda medel torde inte böra beräknas för de kostnader, som kan uppkomma vid bifall till vad jag här förordat. Dessa, som kan uppskattas till knappt 200 000 kr., torde, om riksdagen inte har någon erinran däremot, bestridas från förslagsanslaget till bidrag till folkhögskolor, vilket för nästa budgetår föreslagits skola uppföras med 26,3 miljoner kr.

Universitetet och folkbildningsarbetet

1960 års folkbildningsutredning betonar i sitt betänkande kraftigt universitetens och högskolornas roll och uppgifter i folkbildningsverksamheten. För utvecklingen av det framväxande forsknings- och utbildningssamhället är den enskildes inställning till forskning och undervisning i hög grad avgörande, framhåller utredningen. Utredningen anser, att en positiv inställning skapas till detta samhälle, om orientering och kunskap rörande vetenskapligt arbete och betraktelsesätt kan på ett gripbart sätt lämnas personer utan särskild vetenskaplig skolning. Utredningen ifrågasätter, om inte ett ömsesidigt utbyte mellan forskning och folkbildningsarbete skulle främjas genom att folkbildningsuppgiften i en framtid kom att inskrivas i universitetens målsättningsparagraf.

Kunde universitetet och fackhögskolorna vid sidan av akademisk undervisning och drivandet av vetenskaplig forskning även få tid över till en folkbildande verksamhet, borde detta återspeglas i universitetsstatuterna. Det skulle kanske då bli aktuellt att på bred front skapa ett slags kontaktorgan mellan universitetet och fackhögskolorna å ena sidan och folkbildningsorganisationerna å den andra.

I sitt remissyttrande över folkbildningsutredningens betänkande har skolöverstyrelsen anfört, att den anser kontakten mellan universitetet och folkbildningsorganisationerna så betydelsefull, att förslaget om ett speciellt kontaktorgan inte längre får ställas på framtiden. I konsekvens härmed har överstyrelsen föreslagit, att en utredning tillsättes med uppgift att närmare utreda formerna för samarbetet mellan universitet och folkbildningsarbete.

Jag delar till fullo uppfattningen att kontakten och samarbetet mellan universitet och högskolor å ena sidan och folkbildningsorganisationerna å den andra är av allra största betydelse. Vidgade kontakter och ett avsevärt livligare samarbete än hittills bör här komma till stånd. På grund av frågans något komplicerade natur är jag emellertid inte i detta sammanhang i tillfälle att framlägga något konkret förslag på denna punkt. Jag har emellertid för avsikt att låta utreda frågan ytterligare, varvid särskilt de erfarenheter, som under mer än sextio år samlats inom folkbildningsavdelningen vid Lunds universitet — Centralbyrån för populära vetenskapliga föreläsningar — bör beaktas.

Forskning och kvalificerad undervisning

1960 års folkbildningsutredning har särskilt behandlat folkbildningsarbetets behov av forskning och kvalificerad undervisning. Utredningen har påpekat, att man inom folkbildningsarbetet med uppmärksamhet följer forskningen på de områden, som kan vara av betydelse för vuxenundervisningen, och i det praktiska arbetet försöker omsätta de rön som redovisas på dessa forskningsområden. Utredningen framhåller emellertid, att det tillgängliga materialet har en ganska begränsad räckvidd. Man är i stort sett hänvisad till sådana i utländsk litteratur redovisade vetenskapliga iakttagelser, vilka kan utnyttjas därför att de rör allmängiltiga problem. Behovet av en på svenska förhållanden inriktad forskning blir starkare, i och med att det vetenskapliga arbetet i andra länder alltmer inriktas på för respektive länder speciella problem i bildningsarbetet för vuxna, framhåller utredningen.

I det sammanhanget hänvisar utredningen till det vuxenpedagogiska seminarium, som under professor Torsten Huséns ledning sedan 1953 är i verksamhet vid Stockholms universitet. Utredningen framhåller, att seminariets arbete visat sig vara av stor praktisk betydelse för vuxenundervisningen och anser att ett statligt stöd till forskning och kvalificerad undervisning på folkbildningsområdet i första hand bör koncentreras till en utbyggnad av vuxenpedagogiska seminariets verksamhet. Enligt utredningens mening bör seminariet i fortsättningen ingå som en del av den pedagogisk-psykologiska institutionen vid lärarhögskolan i Stockholm. För att behovet av särskild arbetskraft skall bli tillgodosett, föreslår utredningen att ett lektorat i vuxenundervisningens metodik inrättas vid lärarhögskolan i Stockholm. De med tjänsten förenade arbetsuppgifterna bör omfatta såväl undervisning som forskning. Undervisningsskyldigheten bör i fråga om antalet timmar motsvara den, som ankommer på lektoratet i högstadiets metodik och omfatta att medverka i vuxenpedagogiska seminariets arbete, att meddela undervisning för lärarkandidater om folkbildningsarbetets och vuxenundervisningens metodik samt att vid vissa av folkbildningsorganisationer anordnade ledarkurser av kvalificerad natur behandla metodiska problem. Forskningsuppgifterna bör anknyta till det vuxenpedagogiska seminariets arbete och inriktas på lämpliga centrala, för vuxenundervisningen utmärkande metodproblem. För lektorat i vuxenundervisningens metodik bör kvalifikationskraven enligt folkbildningsutredningen utformas så, att till tjänsten kan knytas person, som har dokumenterat god förtrogenhet med folkbildningsarbetets villkor och ådagalagt framstående skicklighet som undervisare på detta område. Utöver förutsättningar att bedriva kvalificerad undervisning bör vederbörande ha visat ett markerat intresse för vuxenpedagogisk forskning.

Remissinstanserna har genomgående uttalat tillfredsställelse med och livligt tillstyrkt utredningens förslag i detta avseende.

Jag delar uppfattningen om behovet av forskning och kvalificerad undervisning

på vuxenundervisningens och folkbildningsarbetets område, och jag avser att i annat sammanhang framlägga förslag om inrättande av ett lektorat i vuxenundervisningens metodik vid lärarhögskolan i Stockholm.

Biblioteken och folkbildningsorganisationerna

I ett tidigare skede av svenskt folkbildningsarbete spelade de s.k. studiecirkelbiblioteken en framträdande roll. Genom utbyggnaden av kommunbiblioteken har denna verksamhet emellertid successivt avvecklats. Det betyder naturligtvis inte, att folkbildningsarbetets intresse för och behov av böcker och bibliotek nu är mindre än tidigare. Trots nya pedagogiska hjälpmedel och metoder måste det tryckta ordet alltså betraktas som folkbildningsarbetets viktigaste instrument. Det finns därför de starkaste skäl för intimt samarbete mellan biblioteken och folkbildningsorganisationerna. Genom aktiva insatser och initiativ för att förse studiecirkelarna med lämpligt studiematerial — inte bara fackböcker och skönlitteratur utan också referenslitteratur i mer vidsträckt mening, uppslagsverk, tidnings- och tidskriftsartiklar m. m. — kan biblioteken vara av stor betydelse för folkbildningsorganisationernas verksamhet. Enligt min mening bör samarbetet emellertid inte stanna vid detta. På många håll i landet har studiehjem och andra permanenta lokaler för studiecirkelarbete och kursverksamhet inrättats. Jag anser att biblioteken bör betrakta det som sin uppgift att förse dessa med lämpligt avpassade referensbibliotek.

Under senare år har s. k. filmotek, dvs. särskilda organ för förmedling och utlåning av audiovisuella hjälpmedel — filmer, bildband, ljudband, grammofonskivor m. m. — organiserats på flera håll i landet. För närvarande torde det finnas ett tjugotal sådana filmotek, av vilka omkring femton anordnats i anslutning till centralbibliotek. Denna verksamhet är av stor betydelse för folkbildningsarbetet och bör därför utvecklas. I första hand bör centralbiblioteken se som sin uppgift att ta hand om den och i samråd med folkbildningsorganisationerna svara för anskaffningen och utlåningen av dessa hjälpmedel. Centralbiblioteken bör också på ett effektivt sätt informera bildningsorganisationerna om sina allmänna resurser och lånevillkor.

Samverkan med radio och TV

Sedan de nuvarande bidragsgrunderna för folkbildningsarbetet infördes har televisionen fått sitt definitiva genombrott i vårt land. Självfallet har också folkbildningsarbetet haft kännning härav. Liksom förhållandet var när ljudradion på 1930-talet började få en mera allmän spridning, har man kunnat iakta, att TV haft en viss dämpande effekt på folkbildningsorganisationernas verksamhet. När TV-nätet byggts ut till ett område, har det blivit svårare att där samla deltagare till föreläsningar, kurser och studiecirkel. Möjligen med undantag för den tradi-

tionellt utformade föreläsningsverksamheten har denna effekt emellertid visat sig vara temporär.

Radio och TV är värdefulla media med utomordentliga möjligheter att ge aktuell information, orientering och kringsyn och kontakter med ambitiösa kulturyttringar och engagerande samhällsdebatt, och de måste accepteras som sådana. Den form av information, som radio och TV kan göra bättre än folkbildningsorganisationerna, bör dessa inte av missriktad ambition hålla fast vid. Sveriges radio bör å andra sidan så långt det är möjligt stödja och stimulera det organiserade folkbildningsarbetet.

Med en medveten strävan från radioledningens sida bör radions och televisionens program kunna bli en värdefull tillgång också för den inom folkbildningsarbetets ram anordnade egentliga studieverksamheten, framför allt för cirkelverksamheten. Sedan åtskilliga år tillbaka finns det inom Sveriges radio ett rådgivande organ för frågor av gemensamt intresse för radion och folkbildningsorganisationerna. Detta organ har sedermera utvidgats till att omfatta också televisionen. I Sveriges radios folkbildningskommitté för radio och TV, som organet officiellt kallas, har program och programserier, speciellt tillrättalagda för det fria och frivilliga bildningsarbetets behov, diskuterats och planerats. Flera av dessa program har också, när de sedan sänts, i ganska stor omfattning utnyttjats av studiecirklar och kurser. Radio och television synes emellertid inte ha kommit att spela den roll för folkbildningsarbetet, som man skulle önska. Delvis torde det hänga samman med svårigheterna att samordna studiesammankomster och sändningstider, men av allt att döma råder det också en ganska utbredd osäkerhet om hur dessa media skall användas. En planmässigt bedriven experimentverksamhet med syfte att utveckla den speciella metodik, som dessa media fordrar, skulle sannolikt kunna bidra till att radio och TV mer allmänt kunde utnyttjas i folkbildningsarbetet. Ytterligare en viktig förutsättning för att radio- och TV-program skall kunna utnyttjas i studiecirkelverksamheten är att informationen om program och programtider blir effektivare och att distributionen av tryckt kompletteringsmaterial, TV-filmer och bandade radioprogram förbättras.

I anslutning till dessa synpunkter vill jag slutligen erinra om att 1960 års radioutredning — som ifråga om ljudradions uppgifter bl. a. skall belysa vilka allmänna typer av program, som är bäst ägnade för radion i »televisionsåldern» — när det gäller televisionen har i direkt uppdrag att klarlägga i vilken utsträckning detta medium lämpligen bör användas inom undervisningen och inte minst som ett aktivt hjälpmedel inom det fria folkbildningsarbetet.

Tillsynsmyndigheten

1960 års folkbildningsutredning framlade vissa förslag rörande organisationen av skolöverstyrelsens folkbildningsrotel. De förslag, avseende stödet till folkbildningsarbetet, som jag i det föregående framlagt, avviker på vissa väsentliga

punkter från utredningens. Den centrala skolledningens organisation är för närvarande under omprövning. Jag har i detta sammanhang inte funnit skäl att till närmare övervägande uppta frågan om folkbildningsrotelns organisation.

Med hänsyn till vad jag i det föregående anfört angående folkhögskolans medverkan i folkbildningsarbetet torde riksdagens bemyndigande bära utverkas för Kungl. Maj:t att utfärda närmare föreskrifter i fråga om de anordningar jag där förordat. Jag hemställer därför att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att bemyndiga Kungl. Maj:t att i huvudsaklig överensstämmelse med vad jag i det föregående förordat meddela närmare bestämmelser angående medverkan i folkbildningsarbetet av folkhögskolans lärare.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter under IV—VIII hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Marianne Astell

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
I. Inledning	4
II. Folkbildningsarbetets mål och uppgifter	6
Departementschefen	6
III. Allmänna synpunkter på samhällets stöd till folkbildningsarbetet ..	19
Departementschefen	19
IV. Föreläsningar och kurser	21
1. Verksamhetens nuvarande situation och förutsättningar	21
a) 1960 års folkbildningsutredning	23
b) Remissyttranden	27
2. Föreläsningförmedlingens nuvarande situation	29
a) 1960 års folkbildningsutredning	29
b) Remissyttranden	30
3. Föreläsningförbund och folkbildningsförbund	31
a) 1960 års folkbildningsutredning	31
b) Remissyttranden	32
4. Departementschefen	33
V. Studiecirkelverksamheten	40
1. Utveckling och omfattning	40
2. Nuvarande statsbidragsbestämmelser	44
3. 1960 års folkbildningsutredning	45
4. Remissyttranden	49
5. Departementschefen	53
VI. Studieförbund	66
1. Organisationsformer, arbetsuppgifter och bidragsvillkor	66
2. 1960 års folkbildningsutredning	68
3. Remissyttranden	70
4. Departementschefen	71
VII. Speciella folkbildningsåtgärder	78
1. Nuvarande förhållanden	78
2. 1960 års folkbildningsutredning	79
3. Remissyttranden	80
4. Departementschefen	82
VIII. Folkbildningsarbetets förhållande till övrigt bildningsarbete m. m. ..	85
Departementschefen	85